

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Iva Antončič

Kršenje okoljske pravičnosti v mednarodni skupnosti:
primer trgovine z nevarnimi odpadki

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Iva Antončič

Mentorica: izr. prof. dr. Maja Bučar

Kršenje okoljske pravičnosti v mednarodni skupnosti:
primer trgovine z nevarnimi odpadki

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

*Močni ravnaajo tako, kot lahko,
revni trpijo, kar morajo.*

Tukidid

Kršenje okoljske pravičnosti v mednarodni skupnosti: primer trgovine z nevarnimi odpadki

Okoljska pravičnost je načelo, ki zagovarja enak dostop do okoljskih dobrin in enako zaščito pred okoljskimi tveganji vseh ljudi brez razlikovanja na rasni, etnični, nacionalni ali drugi osnovi. Naloga načelo aplicira na trgovino z nevarnimi odpadki z državami v razvoju, posebej pa se posveča naraščajočemu problemu izvažanja elektronskih in električnih odpadkov ter ladij za razrez v afriške in azijske države. Delo ta okoljski in družbeni problem torej obravnava z vidika neenakosti in pomanjkanja pravičnosti v svetovni ureditvi na okoljskem področju. Prikaže, da trgovina z nevarnimi odpadki dolgoročno slabi pozicijo držav v razvoju, korenine pa ima v kompleksni povezavi vprašanj razvoja, revščine in zadolženosti držav, sodobnih vzorcev proizvodnje in potrošništva, neenakosti in nepravilnosti v mednarodnih odnosih ter okoljskih groženj na globalnem nivoju. Izvažanje nevarnih odpadkov in strupenih snovi v revne države je zato okoljsko rasistična praksa, ki izvira iz spleta ekonomskih, zakonodajnih, družbenih in tehničnih dejavnikov. Naloga prikaže, da zaradi kompleksnosti problema dosedanja mednarodnopravna regulacija področja ni uspela uspešno urediti.

Ključne besede: države v razvoju, okoljska pravičnost, mednarodno okoljsko pravo, nevarni odpadki.

Violations of environmental justice in the international community: the case of hazardous waste trade

The principle of environmental justice defends the right to equal access to environmental goods and equal protection against environmental risks for all people without discrimination on the basis of race, ethnicity, nationality or other. This thesis applies the principle to hazardous waste trade with developing countries, focusing especially on the increasing problem of electronic and electrical wastes and obsolete ship exports to African and Asian countries. It therefore analyzes this environmental and social problem from the viewpoint of inequality and injustice in the international affairs in the environmental field. It demonstrates that the hazardous waste trade weakens the long-term position of developing countries and has its roots in a complex link between issues of development, poverty, indebtedness, the modern production patterns, consumerism, inequality and injustice in international relations and global environmental threats. The export of hazardous waste and toxic substances to developing countries is therefore an environmentally racist practise, which stems from an interconnection of economic, legislative, social and technical factors. The thesis shows that due to the complexity of the issues involved, international legal instruments have so far not been successful in regulating this field.

Key words: developing countries, environmental justice, hazardous waste, international environmental law.

KAZALO

SEZNAM KRATIC.....	7
1 UVOD	9
2 NEVARNI ODPADKI.....	13
3 OKOLJSKA (NE)PRAVIČNOST IN RASIZEM	17
3.1 Nastanek gibanja za okoljsko pravičnost	20
3.2 Okoljska pravičnost v mednarodni skupnosti	23
3.3 Povezovanje razvoja, okolja in pravičnosti v mednarodnopravnem okviru	26
4 TRGOVINA Z NEVARNIMI ODPADKI V DRŽAVAH V RAZVOJU	31
4.1 Vzroki za nastanek trgovine	33
4.2 Obseg in geografska umestitev trgovine	36
4.3 E-odpadki	38
4.4 Razdiranje ladij	42
5 MEDNARODNOPRAVNA REGULACIJA.....	46
5.1 Baselska konvencija	47
5.2 Odgovor držav v razvoju na Baselsko konvencijo – Baselska prepoved.....	49
5.3 Protokol o poroštvi in odškodninah za škodo	52
5.4 Ureditev področja e-odpadkov	53
5.5 Ureditev področja razdiranja ladij.....	54
5.6 Koncept okoljske pravičnosti v režimu upravljanja z nevarnimi odpadki	56
6 ZAKLJUČEK	60
7 LITERATURA	66
8 PRILOGE.....	80
Priloga A: Povezanost gospodarskega razvoja in rasti števila komunalnih odpadkov.....	80
Priloga B: Seznam najbolj strupenih snovi, prisotnih v nevarnih odpadkih	81

Priloga C: Podatki o nastalih nevarnih odpadkih v Sloveniji ter upravljanju in čezmejnem trgovanju z njimi.....	83
Priloga Č: Kronologija urejanja trgovine z nevarnimi odpadki (1981–1999).....	86
Priloga D: Načela gibanja za okoljsko pravičnost.....	89

SEZNAM KRATIC

BAN	<i>Basel Action Network</i>
CIEL	<i>Center for International Environmental Law</i>
COMEST	<i>Commission mondiale d'éthique des connaissances scientifiques et des technologies</i> – Svetovna komisija za etiko znanstvenega znanja in tehnologije
COP	<i>Conference of Parties</i> – Konferenca udeleženk
EPA	<i>Environmental Protection Agency</i> – Agencija za varovanje okolja
ESM	<i>Environmentally Sound Manner</i> – Okolju prijazen način
ETC/RWM	<i>European Topic Centre on Resource and Waste Management</i> – Evropski tematski center za odpadke in snovni tok
EU	Evropska unija
GATT	<i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> – Splošni sporazum o carinah in trgovini
IAEA	<i>International Atomic Energy Agency</i> – Mednarodna agencija za jedrsko energijo
ILO	<i>International Labour Organization</i> – Mednarodna organizacija dela
IMO	<i>International Maritime Organisation</i> – Mednarodna pomorska organizacija
IMPEL	<i>The European Union Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law</i> – Evropsko omrežje za izvajanje in uveljavljanje okoljskega prava

NAFTA	<i>North American Free Trade Agreement</i> – Severnoameriški sporazum o svobodni trgovini
NIMBY	» <i>Not in My Back Yard</i> « – »Ne na mojem dvorišču«
OECD	<i>Organization for Economic Cooperation and Development</i> – Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj
OZN, ZN	Organizacija za združene narode, Združeni narodi
PIC	<i>Prior Informed Consent</i> – Soglasje po predhodnem obveščanju
UNEP	<i>United Nations Environmental Programme</i> – Program Združenih narodov za okolje
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> – Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo
WTO	<i>World Trade Organization</i> – Svetovna trgovinska organizacija
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

V zadnjih nekaj desetletjih se okoljski degradaciji in ekološkim tveganjem posveča vse več pozornosti. Resne razmere, ki so nastale predvsem kot posledica sodobne gospodarske proizvodnje in razmaha industrializacije, prinašajo številne in raznolike izzive za zdravje ljudi in trajnost biosistemov, s katerimi so se z različnimi instrumenti začele spopadati tako mednarodna skupnost kot tudi posamezne države. V ospredje spopadanja z ekološkimi problemi prihajajo tudi nevarni odpadki, katerih število nenehno narašča in ki predstavljajo resno grožnjo človeku, kvaliteti okolja in trajnosti svetovnega ekonomskega ter družbenega razvoja.

Navkljub mnogim prizadevanjem za reševanje okoljskih problemov, izmed katerih lahko izpostavimo predvsem podnebne spremembe, ostaja mednarodno trgovanje z nevarnimi odpadki eden izmed najbolj prezrtih okoljevarstvenih in družbenih problemov. Izločanje nevarnih odpadkov oz. nevarnih snovi v naravo je namreč okoljski problem, katerega učinki in zdravstvene ter ekološke posledice so v večini primerov kratkoročno nevidni, zato tudi ne vzbuja pozornosti, ki so je deležne ekološke katastrofe¹. Poleg tega problem nevarnih odpadkov posebej močno prizadene države v razvoju², pozornost mednarodne skupnosti do teh držav pa je tradicionalno usmerjena na problematiko revščine, vojn in drugih, bolj poznanih okoljskih pojavov, kot je npr. dezertifikacija. Ti dejavniki skupaj vplivajo na to, da je problem nevarnih odpadkov in mednarodne trgovine z njimi v razvitem svetu zanemaren in povečini nepoznan pojav, medtem ko v nekaterih državah v razvoju predstavlja enega izmed največjih okoljskih izzivov s hudimi posledicami za prebivalstvo in okolje.

Mnoge izmed držav v razvoju so večinoma iz ekonomskih in finančnih razlogov v prejšnjem stoletju za nizko ceno dovolile uvoz nevarnih odpadkov. Ker niso imele znanja in tehnologije, s katerima bi lahko omilile njihove negativne posledice, so s tem ogrozile kvaliteto okolja in zdravje svojega prebivalstva. Tudi danes, navkljub mednarodnopravni prepovedi izvoza

¹ V nalogi bo prikazano, da so šele katastrofe, ki so se zgodile zaradi neustreznega ravnanja z nevarnimi odpadki, postavile ta problem na agendo mednarodne skupnosti.

² Pojem držav v razvoju je sporen, saj implicira, da se vse države razvijajo, in sicer predvsem v želji doseganja standarda zahodnega kapitalističnega modela. V uporabi so tudi pojmi tretji svet, svetovni Jug oz. države Juga, manj razvite države, revne države in periferija (v marksistični teoriji uporabljen pojem, ki te države razlikuje od jedra oz. bogatih držav). Doyle (v DeSombre 2007, 64) zagovarja pojem »večine«, saj so države v razvoju veliko številčnejše od razvitih držav. V nalogi večinoma uporabljam pojem držav v razvoju, s čimer mislim na ekonomsko najšibkejšo države na svetu.

nevarnih odpadkov v države v razvoju, zapisani v Baselski konvenciji o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovega odstranjevanja in njenem amandmaju ter nekaterih drugih bilateralnih in multilateralnih sporazumih, se ta trend nadaljuje, četudi v bolj skriti in nezakoniti obliki. Pojavljajo se tudi novi izzivi, med katerimi lahko izpostavimo zelo strupene elektronske in električne odpadke (v nadaljevanju e-odpadki), ki so pogost izvozni artikel v revnejše azijske in afriške države, hkrati pa tudi najhitrejše rastoči odpadki na svetu, ter razdiranje starih ladij, ki se v največji meri odvija na obalah Bangladeša in Indije ter velja za eno izmed človeku in naravi najbolj nevarnih del.

Trgovanje z nevarnimi odpadki je obsežen, kompleksen in multidisciplinaren pojav, ki ga lahko analiziramo iz številnih različnih, medsebojno povezanih vidikov. Lahko ga obravnavamo v luči ekonomske globalizacije, in sicer kot del svetovne trgovine, ki se je razcvetel zaradi sproščanja omejitev na svetovnem trgu (Friman in Andreas 1999, vii). V tem smislu pojav izpostavlja probleme trgovinske liberalizacije, ki so v primeru držav v razvoju zaradi njihove zadolženosti in revščine dodatno zaostreni, kar bom prikazala v četrtem poglavju.

Trgovina z nevarnimi odpadki opozarja tudi na izjemno pomembnost in vplivnost nedržavnih subjektov v mednarodnih odnosih na okoljskem področju. V podpoglavju o Baselski konvenciji bo na kratko prikazan pomen nasprotujočih si sil okoljskih nevladnih organizacij in korporacij ter njihovih lobističnih skupin za pravno regulacijo tega pojava. Predvsem bo prikazano, da so imela na urejanje problematike pomemben vpliv družbena gibanja in okoljski aktivisti.

Širše gledano trgovina z nevarnimi odpadki prikazuje čezmejni značaj okoljskih problemov in težave pri njihovem reševanju v okviru tradicionalnega razumevanja mednarodnih odnosov ter meddržavnega sodelovanja. Izpostavlja tudi razlike med bogatejšimi in revnejšimi državami glede možnosti njihovega uspešnega reševanja. Razlike se pojavljajo že pri samem razumevanju odgovornosti za nastalo okoljsko škodo, v realnosti pa prihaja tudi do velikih dejanskih neenakosti glede okoljskega bremena, ki ga nosijo razvite države in države v razvoju.

V nalogi bom z aplikacijo koncepta okoljske pravičnosti na trgovino z nevarnimi odpadki temo analizirala predvsem z vidika neenakosti in pomanjkanja pravičnosti v svetovni ureditvi na okoljskem področju. Tako bom povezala koncepte rasne, etnične in nacionalne neenakosti, revščine, pravičnosti in okolja v mednarodnem politično-ekonomskem okviru.

V nalogi bom preverjala tri hipoteze, in sicer da je trgovina z nevarnimi odpadki z državami v razvoju kršitev načela okoljske pravičnosti in okoljsko rasistična praksa. Preverila bom tudi hipotezo, da je okoljski rasizem oz. kršenje okoljske pravičnosti način soočanja razvitih držav z vse težje rešljivimi okoljskimi tveganji. Tretja hipoteza je, da je problem trgovine z nevarnimi odpadki z državami v razvoju mogoče rešiti z ustrezno mednarodnopravno regulacijo.

Raziskovalne metode, uporabljene za preverjanje hipotez, bodo analiza in interpretacija primarnih virov in sekundarne literature ter študija primerov. Z uporabo sekundarne literature bom preučila teoretski okvir in trenutno stanje v razvitih državah ter v afriških in azijskih državah v razvoju, pri čemer bom uporabila tudi poročila in publikacije mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij. Za namen opisa zgodovine trgovine in njene mednarodnopravne ureditve bom pregledala primarne dokumente na tem področju, med katerimi velja izpostaviti že omenjeno Baselsko konvencijo o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovega odstranjevanja ter njen amandma. Trgovanje z odpadki v državah v razvoju bom predstavila tudi v obliki dveh študij primerov, s katerima bom dodatno osvetlila problem. To sta izvoz e-odpadkov v države v razvoju in praksa razdiranja ladij v azijskih državah.

Po uradnih podatkih Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD) predstavlja trgovina med razvitimi državami kar okoli 80 % vse legalne svetovne trgovine z nevarnimi odpadki (O'Neill 2000, 225). Ker pa analiza trgovine med članicami OECD in EU ni namen te naloge, bo ta omenjena le, če ima posledice za države v razvoju. V delu bom obravnavala predvsem trgovino z nevarnimi odpadki z afriškimi in azijskimi državami.

V nalogi bom sprva podala definicijo in kratek opis lastnosti nevarnih odpadkov ter navedla najpomembnejše negativne posledice za kvaliteto okolja in zdravje ljudi, s čimer bom prikazala, da gre za izjemno škodljivo prakso na različnih nivojih, ki poleg takojšnjega učinka na družbo tudi dolgoročno slabi pozicijo držav v razvoju. Ugotovitev, ali gre s strani razvitih držav za zavestno izvažanje snovi, za katere je znanstveno potrjeno in znano, da imajo hude posledice za stanje okolja in zdravje ljudi, bom uporabila za preverjanje prve hipoteze oz. za dokaz, da gre pri trgovini z nevarnimi odpadki z državami v razvoju za okoljski rasizem.

V tretjem poglavju bo obravnavan koncept okoljske pravičnosti in rasizma. Opisala bom začetke gibanja za okoljsko pravičnost v ZDA in posledično oblikovanje načela globalne okoljske pravičnosti ter prikazala njegovo tesno prepletenost s problematiko trgovine z nevarnimi odpadki. Prav tako bo prikazana problematika okoljskega rasizma v mednarodni

skupnosti in vpeljevanje pojmov razvoja ter pravičnosti v pravne instrumente na mednarodnem okoljskem področju. Dognanja tega poglavja bom aplicirala na analizo koncepta pravičnosti v režimu upravljanja z nevarnimi odpadki v četrtem poglavju.

V četrtem poglavju bom obravnavala tudi zgodovino oz. razvoj trgovine z nevarnimi odpadki v državah v razvoju. Prikazane bodo spremembe v posameznih nacionalnih okvirih oz. v mednarodnem političnem in ekonomskem okolju, ki so dinamično vplivale in še vedno vplivajo na ta nenehno spreminjajoč se pojav. Posebej bosta obravnavana že omenjena pojava novejšega izvora, ki sta posebej značilna za afriško in azijsko regijo, in sicer izvoz e-odpadkov in razdiranje ladij. Gre za dva zelo različna in specifična vidika trgovine z nevarnimi odpadki, ki izpostavljata problem kršenja pravičnosti v mednarodnih odnosih in težavnost soočanja s to zapleteno problematiko. V četrtem poglavju bom odgovorila na hipotezo, ali sta trgovina z nevarnimi odpadki z državami v razvoju in posledično kršenje koncepta okoljske pravičnosti način soočanja bogatejših držav z vse težje rešljivimi okoljskimi problemi. Prav tako bom identificirala elemente okoljskega rasizma v trgovini z nevarnimi odpadki.

V petem poglavju bom opisala mednarodnopravno regulacijo problema in okoliščine v mednarodnem okolju, ki so vplivale oz. še vplivajo na dejansko spoštovanje ter uresničevanje sprejetih instrumentov in njihove implikacije za države v razvoju. Posebej se bom posvetila Baselski konvenciji in njenemu amandmaju kot daleč najvplivnejšemu mednarodnemu instrumentu na tem področju. V tem poglavju bom analizirala tudi spoštovanje koncepta okoljske pravičnosti v mednarodnem režimu trgovanja z nevarnimi odpadki in s tem povezala raziskovano temo in dognanja naloge s konceptom pravičnosti na okoljskem področju. Z ugotovitvami iz tega poglavja bom potrdila oz. ovrgla hipotezo, da je problematiko trgovine z nevarnimi odpadki z državami v razvoju mogoče ustrezno rešiti z mednarodnopravno regulacijo. Prav tako bo pregled mednarodnopravnega urejanja problematike prikazal politično voljo in interese posameznih ključnih akterjev v pogajanjih, kar bo uporabljeno tudi za preverjanje prve in druge hipoteze.

2 NEVARNI ODPADKI

V tem poglavju bom podala definicijo in kratek opis lastnosti nevarnih odpadkov ter navedla njihove negativne posledice za kvaliteto okolja in zdravje ljudi. S tem želim prikazati, zakaj gre pri izvažanju nevarnih odpadkov za zavestno in hudo kršitev načela okoljske pravičnosti, ki bo opisano v naslednjem poglavju. Ugotovitve bom torej uporabila za preverjanje prve hipoteze.

Pojem upravljanja z odpadki je relativno nov. V preteklosti odpadki namreč niso predstavljali problema, saj jih je bilo količinsko malo, poleg tega so bili večinoma naravno razgradljivi ali pa se jih je recikliralo oz. predelalo. Odpadki so tako začeli predstavljati zdravstveni in »estetski« problem šele s pojavom urbanizacije konec 19. ter v začetku 20. stoletja, ko so se v mestih začeli akumulirati hitreje, kot so se razgrajevali. S tem se je pokazala nujna potreba po organiziranju sistema upravljanja z njimi, za kar se je uporabljalo predvsem metodi odlaganja in sežiga oz. incineracije³ (Vaughn Switzer 1994, 103; O'Neill 2000, 28; The Economist 2009c).

Na splošno danes velja, da količina proizvedenih odpadkov v državi raste skupaj z njenim gospodarstvom, posebej pa z rastjo urbanizacije (za prikaz povezave med rastjo gospodarstva in števila odpadkov glej prilogo A). Tako Američan v povprečju letno zavrže 700 kilogramov odpadkov, povprečje za države članice OECD pa je 500 kilogramov na osebo letno (The Economist 2009c). Evropska unija (EU) je po podatkih OECD med letoma 1990 in 1995 zabeležila 10-odstotno rast proizvedenih odpadkov, organizacija pa ocenjuje, da bomo do leta 2020 proizvajali kar 45 % več odpadkov kot leta 1995 (Evropska komisija 2010a). Odpadki so zaradi tesne prepletenosti z gospodarskim napredkom zato količinsko primarno problem razvitih držav, vse bolj pereča tema pa postajajo tudi v hitro razvijajočih se državah, posebej na Kitajskem in v Indiji – povprečni Indijec in Kitajec naj bi do leta 2030 odvrгла dvakrat oz. kar trikrat več odpadkov kot danes (The Economist 2009c).

Države oz. mednarodne organizacije v svoji zakonodaji odpadke definirajo različno, vsem definicijam pa je skupno dejstvo, da gre za snovi ali predmete, ki se jih zavrže. Baselska konvencija tako v 2. členu odpadke definira kot snovi ali predmete, »ki se odstranjujejo ali so

³ Tudi danes sta to najbolj pogosti metodi upravljanja z odpadki. Po podatkih EU je na tak način znotraj držav članic obdelanih kar 67 % vseh odpadkov, kar povzroča resno okoljsko škodo (Evropska komisija 2010a).

namenjeni odstranjevanju, ali se zahteva njihovo odstranjevanje po določenih nacionalne zakonodaje«. Podobno odpadke definira pravo Evropske unije, in sicer kot »vsako snov ali predmet ... ki ga imetnik zavrže ali namerava ali mora zavržeti« (Direktiva 2006/12/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 5. aprila 2006 o odpadkih, 1. čl.). Slovenski Zakon o varstvu okolja v 5. členu odpadke definira kot vsako snov oz. predmet »v tekočem, plinastem ali trdnem agregatnem stanju neznanega lastnika ali ki ga proizvajalec, lastnik ali imetnik ne more ali ne želi uporabiti sam, ga ne potrebuje, ga moti oziroma mu škodi ali ga je zaradi interesov varstva okolja oziroma drugega javnega interesa treba obdelati, predelati ali odložiti, kot je predpisano«.

Težje je definirati nevarne odpadke, saj dandanes zanje še ne obstaja splošno in mednarodno sprejeta definicija. Vseeno pa večina definicij vključuje dejstvo, da so potencialno nevarni za človeka in/ali naravo, saj imajo eno ali več škodljivih lastnosti, npr. vnetljivost, dražljivost, strupenost, mutagenost, oksidativnost, infektivnost idr. (Šarc 2007). OECD jih definira kot odpadke, ki »lahko, če se z njimi ravna ali se jih odlaga nepravilno, poškodujejo človeka ali/in okolje, ker so strupeni, korozivni, eksplozivni, vnetljivi itd.« (OECD v O'Neill 2000, 27, lasten prevod). Tudi EU definira nevarne odpadke z navajanjem njihovih nevarnih lastnosti, teh je v prilogi Direktive Sveta 91/689/ES z dne 12. decembra 1991 o nevarnih odpadkih štirinajst. Podobno tudi Baselska konvencija v prilogi III navaja lastnosti nevarnih odpadkov. Slovenski Zakon o varstvu okolja v 5. členu pravi, da so nevarni odpadki »odpadki, ki (lahko) nepredelani zaradi fizikalnih, kemičnih ali kužnih lastnosti prispevajo ali imajo za posledico ogrožanje zdravja, če niso izolirani iz okolja, ki posredno ali neposredno učinkujejo na organizme zaradi njihove izpostavljenosti ali nalaganja v njih preko prehranjevalne verige, zaradi vzajemnih učinkov ali drugače«.

Nevarni odpadki so raznovrstni in se pojavljajo v trdni, tekoči, gosti in plinasti obliki. Obsegajo tako težke kovine kot materiale, okužene s kovinami (svincem, živim srebrom, arzenom itd.), odpadne električne in elektronske naprave, prazne baterije, odpadna olja, topila, leteči pepel iz elektrarn itd. (VIII aneks Baselske konvencije). Jedrski odpadki so izključeni iz klasifikacije nevarnih odpadkov, saj se jih zaradi njihove pomembnosti za nacionalno varnost, natančno določenih posebnih postopkov ravnanja z njimi in nekaterih drugih lastnosti ureja drugače (predvsem v okviru Mednarodne agencije za atomsko energijo – IAEA). Prav tako navkljub nevarnim posledicam za zdravje in okolje, ki jih povzročajo odpadki, ki zaradi naravnih procesov potujejo preko nacionalnih meja (npr. kisli dež), klasifikacija vključuje le

trdne in tekoče odpadke oz. odpadke, ki jih je treba v fizični obliki prepeljati na kraj njihovega odlagališča oz. uničenja ali predelave (O'Neill 2000, 29).

V razvitih državah večina nevarnih odpadkov izvira iz sektorja industrije in rudarstva, vendar so njihov pomemben vir tudi bolnišnice, vojaški objekti, promet idr., kar zaradi gospodarskega napredka vedno bolj velja tudi za države v razvoju (Krueger v Stokke in Thommessen 2001, 43). V prilogi B so navedene najbolj strupene snovi, prisotne v nevarnih odpadkih, vir njihovega nastanka in posledice za človekovo zdravje. Do slednjih, kakor tudi do hudih obremenitev za okolje, prihaja takrat, kadar se z njimi ravna ali se jih odlaga neustrezno, saj lahko okužijo prst, podzemne in talne vode ter zrak in tako dolgoročno vdrejo v prehrambno verigo. Ljudem pa lahko škodujejo tudi povsem neposredno prek fizičnega stika s strupeno snovjo (Krueger v Stokke in Thommessen 2001, 43). To se dogaja prav pri ravnanju z nevarnimi odpadki, še posebej kadar se uporablja pomanjkljivo zaščitno opremo ali pa je ta celo povsem odsotna.

Skoraj vse razvite države so se že soočile s posledicami napačnega ali malomarnega ravnanja z nevarnimi odpadki. Poleg katastrof, kakršna se je zgodila v Love Canalu (glej str. 20) in katerih posledice so bile vidne takoj, različne študije pričajo o dolgoročnih posledicah za zdravje ljudi. Študija, izvedena v Belgiji, Franciji, Italiji, Veliki Britaniji in na Danskem, je denimo pokazala, da imajo otroci žensk, ki živijo v radiju treh kilometrov od odlagališča nevarnih odpadkov, kar 33 % več možnosti, da bodo rojeni z okvarami (O'Neill 2000, 31). Posledice strupenih snovi za zdravje ljudi so natančneje obravnavane v prilogi B.

Nevarni odpadki imajo lahko tudi resne ekonomske in družbene posledice, saj dolgoročno onesnažujejo in zmanjšujejo kakovost okolja, sanacije okuženih območij pa so izjemno drag državni projekt (Krueger v Stokke in Thommessen 2001, 43). Kot je bilo omenjeno v uvodu, so države v razvoju v preteklosti zaradi hude revščine dopuščale uvoz nevarnih snovi, v poglavju o trgovini z nevarnimi odpadki pa bo prikazano, da se ta praksa nadaljuje še danes. Todaro (2006, 471) opozarja, da načini proizvodnje, ki onesnažujejo temeljne naravne vire – vodo, prst in zrak – sicer prinašajo pozitiven učinek na trenutni bruto nacionalni proizvod, vendar dolgoročno močno znižujejo nacionalno produktivnost. Pri problemu nevarnih odpadkov Todaro izpostavlja predvsem možnost onesnaženja podzemnih voda in opozarja, da imajo lahko pritiski na naravne vire v državah v razvoju zaradi zmanjšanja produktivnosti teh virov ter visokih stroškov za zdravstvo resne posledice na samozadostnost teh držav, porazdelitev dohodka in prihodnjo potencialno gospodarsko rast (Todaro 2006, 470, 477).

Clapp (2001, 38) prav tako opozarja na negativne posledice za zdravje prebivalstva okuženih območij in zmanjšanje kvalitete podtalnice, pa tudi na dolgoročno onesnaževanje prsti, ki vpliva na produktivnost kmetijstva, zmanjšanje biotske raznovrstnosti in učinke na prostoživeče živali ter rastline. V tem kontekstu Frey (v Pellow 2007, 13) govori o zgodovinskih vzorcih črpanja bogastva iz kolonij, le da gre za novo obliko takšnega izkoriščanja, saj se izvaža »antibogastvo« – snovi, ki škodujejo naravnim virom države in »zastrupljajo njeno možnost za proizvodnjo bogastva v prihodnosti« (Pellow 2007, 14, lasten prevod).

Nevarni odpadki in njihove škodljive posledice so kontroverzna tema tudi zato, ker njihova proizvodnja narašča. OECD opozarja, da razpoložljivi podatki sicer niso povsem zanesljivi, vendar se ocenjuje, da je bilo v državah članicah organizacije leta 1997 proizvedenih okoli 115 milijonov ton nevarnih odpadkov, kar je predstavljalo 2,5 % vseh njihovih proizvedenih odpadkov (OECD v OECD 2008, 241). Med 1997 in 2001 je 19 od 30 članic OECD prijavilo povečanje proizvodnje nevarnih odpadkov (OECD v OECD 2008, 241), medtem ko je v EU-25 med letoma 1998 in 2002 količina proizvedenih nevarnih odpadkov narasla za 13 % (Eurostat v OECD 2008, 241).

Leta 2006 je bilo v EU-27 proizvedenih preko 84 milijonov ton nevarnih odpadkov, ki so predstavljali 3 % vseh proizvedenih odpadkov (Eurostat 2008). Pri tem izstopa Estonija, ki zaradi pridobivanja nafte iz skrilavca med vsemi odpadki beleži kar 35 % nevarnih odpadkov. Med državami torej obstajajo precejšnje razlike, saj je proizvodnja nevarnih odpadkov odvisna predvsem od prevladujočih ekonomskih aktivnosti v državi (Kloek in Blumenthal 2009, 5). Leta 1994 je tako v ZDA kemična industrija proizvedla 88 % vseh nevarnih odpadkov v državi (Gerrard 1995, 8). Pomemben podatek je tudi, da ZDA proizvedejo kar 85 % vse svetovne količine nevarnih odpadkov⁴, sledijo jim države EU s 5–7 % (Environment Policy and Law v Clapp 2001, 22). Podatki o količini nastanka nevarnih odpadkov ter o upravljanju in trgovini z njimi v Sloveniji so navedeni v prilogi C.

Vsekakor pa nevarni odpadki niso odpadki brez ekonomske vrednosti, saj pogosto vsebujejo snovi, ki se jih lahko obnovi in predela (O'Neill 2000, 26). To je ena izmed pomembnih spodbud za uvažanje odpadkov v države v razvoju, o čemer bo govora v nadaljevanju naloge.

⁴ Ocene se razlikujejo. Lipman (2002, 2) navaja, da ZDA proizvedejo okoli 60 % vseh nevarnih odpadkov.

3 OKOLJSKA (NE)PRAVIČNOST IN RASIZEM

V tem poglavju bom predstavila nastanek gibanja za okoljsko pravičnost in posledični razvoj koncepta okoljske pravičnosti. Prav tako bosta prikazana problematika okoljskega rasizma v mednarodni skupnosti in povezovanje pojmov trajnostnega razvoja ter pravičnosti na mednarodnem okoljskem področju. Ugotovitve poglavja bom uporabila za preverjanje prve in druge hipoteze ter za apliciranje koncepta na režim trgovine z nevarnimi odpadki v naslednjem poglavju.

Vprašanju, katera moralna in etična načela naj bi vodila mednarodno politiko ter odnose med državami, se je v politični teoriji intenzivneje začelo posvečati šele v zadnjih nekaj desetletjih. Šele politični dogodki in spremembe, ki so v 90. letih sledili koncu hladne vojne, so namreč v mednarodni skupnosti ustvarili ozračje, primerno za posvečanje temam človekovih pravic, humanitarni intervenciji, mednarodni ekonomski pravičnosti, varstvu okolja itd. Pred tem je politična filozofija etična in moralna vprašanja obravnavala skoraj izključno v okviru nacionalnih držav in odgovarjanja na vprašanje, kako naj država ravna s svojimi državljani, kakšne svoboščine in pravice naj jim podeli, kako naj skrbi za porazdelitev dobrin med njimi ipd. (Coicaud in Warner 2001, 5, 264; Sutch 2001, 10–12; Caney 2005, 1).

Glavna razloga za izogibanje obravnavanju etičnih vprašanj v okviru mednarodnih odnosov naj bi bila predvsem dva. Prvi je poskus ločitve preučevanja mednarodnih odnosov od politične filozofije in oblikovanja znanstvenih, nevtralnih teorij ter raziskovanja brez omejitev vrednostnih usmeritev. Drug pomemben razlog pa je bila dominantnost realistične teorije mednarodnih odnosov, katere avtorji so zavračali smiselnost vključevanja etičnih vprašanj v analizo racionalističnega obnašanja nacionalnih držav. Kljub temu so nekatere teorije mednarodnih odnosov obravnavale določene etične vidike meddržavnih odnosov. Med drugim lahko omenim teorijo pravične vojne, oblikovano na temeljih krščanske misli, Kantovo idejo večnega miru ter marksistično teorijo. Do večjega zanimanja teoretikov mednarodnih odnosov za ta vprašanja je prišlo med hladno vojno, ko so se postopoma oblikovale vse tesnejše ekonomske in politične vezi med državami. To je postavilo postulate realistične teorije pod vprašaj, k čemur je dodatno prispevala stalna jedrska grožnja in posledična možnost uničenja celotnega človeštva zaradi vedenja in interesov posameznih držav (Hoffmann 1988, 7–12).

Teorija, ki izpostavlja posameznika in njegovo vrednost ter pravice ne glede na nacionalnost, etnično poreklo ali državljanstvo, je kozmopolitska teorija. Posebno pomembnost pripisuje prav pravičnosti, ki naj ne bi poznala državnih meja in bi jo zato iz moralnega vidika morali enakovredno aplicirati na vse ljudi. S tem se odmika od »konvencionalne« predpostavke mednarodnih odnosov, da je moralna dolžnost države do državljanov drugih držav omejena na humanitarno intervencijo in pomoč. Teorija zahteva oblikovanje institucij na svetovni ravni, ki bi vzpostavile in vzdrževale pravičnost v mednarodnih odnosih. Na ta način pozornost usmerja na soočanje s koreninami problema namesto na njegovo reševanje (Tan 2004, 1, 20–21). Trdimo lahko, da pomeni tudi premik od realističnega pogleda na svetovno politično ureditev in njegovega poudarjanja nacionalnih držav kot glavnih subjektov mednarodnih odnosov k ideji mednarodne skupnosti, ki jo sestavljajo posamezniki z enako vrednostjo ter dostojanstvom in ki jim morajo biti zato tudi omogočene enake pravice (Sutch 2001, 10–12).

Ta vidik kozmopolitske teorije je pomembna podlaga za razumevanje koncepta okoljske pravičnosti. Ta je – kot bo podrobneje pojasnjeno kasneje – nov pojem, saj je bilo na okoljskem področju, enako kot v prej omenjenih mednarodnih odnosih na splošno, vprašanje pravičnosti do nekaj desetletij nazaj povsem zanemarjeno. Kot razlog za to lahko navedemo samo naravo začetnih okoljevarstvenih teorij. Prvotni okoljevarstveni teoretiki so bili namreč večinoma premožni, visoko izobraženi in vplivni ljudje, ki se niso posebej posvečali problematiki revnejših družbenih slojev. Skoraj izključno so se osredotočali na zaščito narave in živali, torej nečloveških elementov, tak pristop pa imenujemo biocentrizem oz. ekocentrizem (Shrader-Frechette 2002, 3–5). Prvi mednarodni instrumenti na okoljskem področju so tako zadevali področja, kot so zaščita ptic selivk in uravnavanje lova divjih živali (DeSombre 2007, 9).

Vsaj do 50. let prejšnjega stoletja interesi okoljevarstvenikov niso bili v nasprotju z vlado in njenimi politikami. Nasprotno, okoljevarstveniki so bili pogosto povezani z močnimi poslovnimi in vladnimi elitami (Shrader-Frechette 2002, 3–5). Borci za človekove pravice so jih zato videli kot del sistema, proti kateremu so se bojevali, in zavračali sodelovanje z njimi, s tem pa so tudi sami vztrajno zanemarjali pomemben vidik človekovih pravic, in sicer pravico do bivanja v varnem ter zdravem okolju⁵ (Hargrove v Westra in Wenz 1995, ix–x).

⁵ Vprašanje, ali obstaja človekova pravica do čistega in zdravega okolja, še ni povsem razrešeno. Medtem ko je temeljni mednarodni dokumenti človekovih pravic izrecno ne omenjajo, se danes večinoma razume, da je nujna podlaga pravice do življenja in zdravja, pa tudi dostopa do hrane, vode, razvoja itd. Nekateri mednarodni dokumenti vključujejo pravico do ustreznega, čistega in zdravega okolja, npr. Aarhuška konvencija, Ameriška

Morda najpomembnejši vzrok za zanemarjanje vprašanja pravičnosti v povezavi z varovanjem okolja pa je ta, da so vplivni okoljevarstveni teoretiki za degradacijo okolja okrivili prav antropocentrične vrednote in poudarek na doseganju vse večje materialne blaginje ljudi, ki je posledično vodila k postopnemu uničevanju celotnih ekosistemov, zato ljudem kot uničevalcem okolja namenoma niso posvečali pozornosti (Shrader-Frechette 2002, 3–5).

Šestdeseta in sedemdeseta leta so v luči ekološke krize in večjega zavedanja okoljskih groženj prinesla novo razumevanje okoljske etike. Dela, kot so Nema pomlad Rachel Carson, ki je opozorila na nevarnost kemičnih pesticidov, Ehrlichova Populacijska bomba in poročila Rimskega kluba, predvsem Meje rasti, so spodbudila razmišljanje o soodvisnosti ljudi in narave. Sledila so dela, ki so obravnavala različne vidike okoljske etike (Yang 2006, 25–26). Ta je, ob nekaterih drugih dejavnikih, ki bodo opisani v nadaljevanju tega poglavja, vplivala na nastanek koncepta okoljske pravičnosti.

Okoljska pravičnost namreč klasičen, biocentričen pristop k okoljevarstvu zavrača, nekateri zagovorniki koncepta so ga oklicali celo za okoljski fašizem. Nasprotno, v skladu z antropocentrizmom zagovarja tezo, da sta varstvo ljudi in narave nerazdružljiva ter izpostavlja pravice posameznikov ali skupin, ki se nesorazmerno soočajo z okoljskimi tveganji. Zavzema stališče, da v vseh državah sveta ekonomsko šibkejši in predstavniki manjšin prevzemajo večje ekološko breme, hkrati pa imajo tudi omejen dostop do okoljskih dobrin ter manj možnosti za vplivanje na odločitve na okoljskem področju, katerih posledice nosijo (Shrader-Frechette 2002, 3–5).

Koncept tako predstavlja »most med okoljsko degradacijo in družbenimi ter političnimi konteksti, ki ... omogočajo to degradacijo« (Hayden 2005, 122, lasten prevod). Povezuje probleme rasne in etnične diskriminacije z družbeno-ekonomsko neenakostjo ter pravi, da sta marginalizacija okolja ter marginalizacija revnejših, etnično in/ali rasno manjšinskih skupnosti močno povezana pojava s skupim izvorom v nespoštovanju osnovnih načel pravičnosti. Z osredotočanjem na stranske učinke industrijske proizvodnje skozi prizmo manjšinskega prebivalstva na lokalnem nivoju problem varstva okolja razširja s »prizadevanj srednjega razreda za estetske in ekološke izboljšave na celovito obravnavanje v luči

konvencija o človekovih pravicah na področju ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic ter Afriška listina človekovih pravic in pravic ljudstev (Right to Environment Campaign 2010).

družbenih, političnih in ekonomskih realnosti» (Kameri-Mbote in Cullet 1996, 2, lasten prevod). S tem okoljevarstvo obravnava na holističen način ter mu daje politično in družbeno noto (Hayden 2005, 133-134).

3.1 Nastanek gibanja za okoljsko pravičnost

Začetki gibanja za okoljsko pravičnost segajo v Združene države Amerike in so bili del širšega gibanja za civilno-politične pravice pripadnikov manjšin. Gibanje je opozarjalo na kršenje osnovne človekove pravice Afro-Američanov, Hispanov, Indijancev in drugih marginaliziranih družbenih skupin do življenja v varnem ter zdravem okolju in s tem izpostavljalo enega od vidikov institucionalnega rasizma⁶ (Shrader-Frechette 2002, 6). Ker je gibanje nastalo spontano in kot skupek aktivnosti več manjših skupin, je težko določiti natančno letnico nastanka, večjo medijsko odmevnost in prepoznavnost pa je začelo pridobivati v 80. letih prejšnjega stoletja, ko so v javnost začele pritekati novice o primerih okoljske diskriminiranosti nekaterih družbenih skupin (Cole in Foster 2001, 19). Daleč najbolj odmeven primer je bil kontroverzni Love Canal na območju Niagarskih slapov v zvezni državi New York⁷. Šokiranost javnosti nad to katastrofo je bila ključna za razmah gibanja za okoljsko pravičnost. Sklepamo lahko torej, da je poleg vpliva splošnega gibanja za civilne pravice najpomembnejšo vlogo za razmah gibanja okoljske pravičnosti odigral prav spontan odziv številnih skupin na strupene in nevarne snovi ter odpadke v njihovem lokalnem okolju (Cole in Foster 2001, 20–22).

⁶ Institucionalni rasizem je rasizem, ki je strukturno vpet v politične in družbene institucije. Slednje nenamenoma ali posredno delujejo tako, da omejujejo pravice določenih skupin na podlagi njihove rasne oz. etnične pripadnosti (Environmental Justice Network 2010a).

⁷ William T. Love je konec 19. stoletja želel na območju Niagarskih slapov ustvariti industrijsko skupnost, za te namene pa je preusmeril tok reke Niagara, s pomočjo katere naj bi ustvarjali poceni hidro energijo. Ker do gradnje planirane skupnosti ni prišlo, je ozemlje odkupilo podjetje Hooker Chemicals and Plastics Corporation, ki je med leti 1942 in 1953 v zapuščen prekop odvrгло okoli 22–25 tisoč ton različnih strupenih kemijskih odpadkov. Maja 1953 je navkljub varnostnim in zdravstvenim opozorilom samega podjetja za ceno enega dolarja ozemlje kupilo Ministrstvo za šolstvo zvezne države New York. Zgradilo je osnovno šolo, preostalo ozemlje pa prodalo kot stanovanjsko zemljišče, kjer je nastalo naselje. Oktobra 1976 so po močnem dežju in snežnih metežih v kleti hiš začele vdirati kemikalije, okužene so bile površinske vode, pojavljati so se začele bolezni ljudi, živali in rastlin. Prebivalstvo je bilo treba evakuirati, primer pa je tako zaradi obsega in dolgotrajnosti posledic na okolje in zdravje ljudi kot tudi zaradi težavnosti in finančnega bremena njihovega odpravljanja za vedno ostal zapisan v ameriško zgodovino kot ena največjih ekoloških katastrof v državi (Layzer 2002, 52–75; State University of New York 2009).

Oktober 1991 je bil v Washingtonu organiziran prvi kongres na temo okoljske pravičnosti (*First National People of Color Environmental Leadership Summit*), na katerem so sprejeli sedemnajst načel okoljske pravičnosti (glej prilogo D). Nevarni odpadki so posebej omenjeni v četrtem in šestem načelu, ki zahtevata enako zaščito pred negativnimi vplivi nevarnih snovi in prenehanje njihove proizvodnje. V sedemnajstem načelu je zahtevana čim manjša proizvodnja odpadkov. Sprejeta načela so zelo pomembno vplivala na razvoj gibanja za okoljsko pravičnost in veljajo za enega njegovih ključnih mejnikov (Bullard v Dryzek in Schlosberg 2005, 432).

Zagovorniki okoljske pravičnosti od tedaj naprej opozarjajo na povezavo med manjšinsko, rasno oz. etnično pripadnostjo in nižjim družbeno-ekonomskim statusom ter izpostavljenostjo večjim okoljskim tveganjem, saj so pripadniki manjšinskih skupin žrtve omejene postopkovne pravičnosti (Anand 2004, 10). To pomeni, da težje vplivajo na sprejemanje političnih odločitev, so slabše informirani, nimajo enakih možnosti protesta proti njim škodljivim praksam, poleg tega težko »volijo z nogami« in zapustijo okolje, ki je ekološko ogroženo. Raziskave v ZDA nenehno opozarjajo na obstoj in obseg tega pojava, ki ga imenujemo tudi okoljski rasizem (Shrader-Frechette 2002, 6). Raziskave prav tako kažejo, da vse družbeno-ekonomske skupine nasprotujejo pozicioniranju nevarnih objektov v njihovi bližini v skladu s konceptom NIMBY (»Not in My Back Yard« oz. »ne na mojem dvorišču«⁸). Vendar pa nižje dohodkovne skupine nimajo dovolj sredstev, s katerimi bi se borile proti korporacijskim in vladnim interesom, zato ponavadi izgubijo (Rosen v Shrader-Frechette 2002, 11). Poročila so vendarle dokazala, da je rasa najbolj pojasnjujoča spremenljivka pri lokaciji odlagališč nevarnih odpadkov v ZDA, družbeno-ekonomski dejavniki pa so drugotnega pomena. To pomeni, da tudi v črnski skupnosti srednjega ekonomskega sloja še vedno obstaja večja verjetnost, da bo v njeni bližini odlagališče nevarnih odpadkov, kot to velja za belske

⁸ Piller definira NIMBY kot skupine razpršenih posameznikov, ki nasprotujejo strokovnjakom in tehno kratom, ki želijo v določeno skupnost vnesti tveganja brez posvetovanja z njenim prebivalstvom (Piller v Layzer 2002, 53). Podobno kot člani bolj konvencionalnih okoljevarstvenih organizacij so člani skupin NIMBY zaskrbljeni zaradi posledic strupenih snovi in novih tehnologij na človekovo zdravje, vendar so manj trajna gibanja in ponavadi razpadejo, ko ekološka kriza mine (Layzer 2002, 53). Prav pri pozicioniranju obratov oz. odlagališč nevarnih odpadkov so skupine NIMBY izjemno pomembne, saj so negativne posledice strupenih snovi za zdravje ljudi in kvaliteto okolja ponavadi zelo lokalizirane, zato je tudi pritisk lokalne javnosti močan (O'Neill 2002, 29-32).

skupnosti, kar je za raziskovalce dokaz rasizma v okoljski pravni regulaciji in njeni implementaciji ter kontroli⁹ (Kameri-Mbote in Cullet 1996, 3).

Okoljsko pravičnost lahko razumemo v ožjem smislu kot koncept, ki zagovarja enako zaščito pred okoljskimi tveganji vseh ljudi (predvsem različnih rasnih oz. etničnih pripadnosti) ene generacije v določeni državi. Prvotno gibanje za okoljsko pravičnosti v ZDA je imelo to obliko (Newcastle University 2010). Kot bo prikazano v nadaljevanju, se je koncept sčasoma razvil v manj antropocentričnega, pridobil pa je tudi intergeneracijsko in mednarodno dimenzijo. Prav tako danes v smislu t.i. pozitivnih pravic vključuje zahtevo po enakem dostopu do okoljskih dobrin. Za doseganje okoljske pravičnosti je tako ključno uresničevanje naslednjih petih načel:

1. Nobena skupina, predvsem ranljiva, ne sme nositi nesorazmernega okoljskega bremena.
2. Okoljske dobrine, kot sta čista voda in zrak, morata biti na razpolago vsem na pravičen način.
3. V procesu odločanja morata biti zagotovljeni transparentnost in možnost dejanskega sodelovanja javnosti.
4. Vsem ljudem mora biti zagotovljena pravica do učinkovite odškodnine v primeru kršitve okoljskih pravic, zakoni pa se morajo uveljavljati enako ne glede na politično ali ekonomsko moč kršitelja.
5. Doseči in vzdrževati je treba raven okoljevarstvene zaščite, ki bo zagotovila človeško zdravje in blagostanje, hkrati pa bo v skladu z ravnovesjem ekosistemov (CIEL 2002, 4–5).

Načelo okoljske pravičnosti ima torej dve dimenziji. Distributivna okoljska pravičnost zadeva enako razporeditev okoljskih dobrin in tveganj, demokratično-participativna dimenzija pa se osredotoča na zagotavljanje možnosti za sodelovanje v postopkih odločanja (Yang 2006, 32). Okoljska pravičnost zadeva predvsem (a ne izključno) lokacijo obratov za obdelavo nevarnih odpadkov in njihovih odlagališč ter industrijskih objektov, ki povzročajo strupene izpuste ali

⁹ Raziskovanje okoljskega rasizma v ZDA že nekaj časa ni vezano le na lokacije odlagališč strupenih snovi in odpadkov. Primer je zgroženost nad neustreznim ukrepanjem po hurikanu Katrina leta 2004, ki je obudila razmišljanje o povezavi med raso, ekonomsko in socialno neenakostjo ter okoljski varnosti in zaščiti v državi.

pa uporabljajo strupene kemikalije, ter soočanje s klimatskimi spremembami. Mednarodno pravo na področju nevarnih odpadkov in vključenost načela okoljske pravičnosti bosta obravnavana v petem poglavju.

3.2 Okoljska pravičnost v mednarodni skupnosti

V zadnjih desetletjih okoljski problemi pridobivajo vse večjo pomembnost na mednarodnopolitičnem nivoju. Med najpomembnejše čezmejne ekološke grožnje, ki jih je treba reševati meddržavno, lahko poleg trgovine z nevarnimi odpadki štejemo še vsaj podnebne spremembe, dezertifikacijo, krčenje gozdov in zmanjševanje biotske raznovrstnosti. Vsi ti problemi zadevajo povezavo med varstvom okolja in gospodarskim razvojem ter vprašanje pravičnosti razmerij med razvitimi državami in državami v razvoju (Anand 2004, 1). Hkrati izpostavljajo razlike v politikah med tema skupinama držav, saj so države v razvoju na splošno mnenja, da bi morale razvite države prevzeti večje breme za reševanje okoljskih težav, ker so tudi njihov glavni generator (kar posebej velja za proizvodnjo toplogrednih plinov in odpadkov), poleg tega pa si prilaščajo tudi večji del dobičkov in udobnosti, ki jih te prinašajo (Young v Coicaud in Werner 2001, 168).

Temeljna razlika je tudi v samem vzroku za nastale ekološke probleme. Medtem ko so ti v razvitih državah v veliki meri posledica prehitrega in ekstravagantnega materialnega razvoja, razmaha potrošnje ter neodgovornega izkoriščanja naravnih virov, so v državah v razvoju večinoma posledica hude revščine in naraščanja prebivalstva. Tako so države v razvoju mnenja, da morajo biti del povečane skrbi za okolje na mednarodnem nivoju nujno tudi ustrezne ekonomske politike, saj lahko revnim državam poudarek na trajnostnem razvoju v nasprotnem primeru kvečjemu le škoduje (Okereke 2008, 6). Glede na to, da je glavni vir onesnaževanja planeta in okoljske degradacije prav industrijski napredek zahodnih držav, se države v razvoju namreč bojijo, da bodo za ceno varstva okolja prisiljene upočasniti svoj gospodarski in industrijski razvoj, s tem pa ostale zapisane revščini (Hayden 2005, 123).

Čeprav je prepričanje, da so države v razvoju enotne v svojih pogledih na reševanje okoljskih problemov¹⁰, zmotno, lahko na podlagi zgoraj navedenega izpostavimo njihova skupna

¹⁰ Morda največje razlike v stališčih se pojavljajo pri vprašanju preprečevanja podnebnih sprememb – nizko ležeče oziroma otoške države si na primer prizadevajo za bistveno drugačne politike kot države izvoznice nafte.

izhodišča v mednarodnih okoljskih pogajanjih. To so nujnost povezave med politikama varstva okolja in razvoja; spoštovanje pravice suverenih nacionalnih držav do izkoriščanja lastnih naravnih virov; zahteva po finančni, tehnološki in drugi pomoči s strani razvitih držav; želja po vzpostavitvi mednarodnih institucij, v katerih bi imele revnejše države pomembnejšo vlogo pri odločanju; zahteva po daljših časovnih rokih, do katerih se mora začeti izvajanje novih okoljskih pravil; in zahteva po priznanju razvitih držav, da so primarno odgovorne za nastalo svetovno okoljsko škodo in da morajo zato tudi prevzeti večjo odgovornost za reševanje ekoloških problemov (DeSombre 2007, 66–67).

Kljub navedenim razlikam gre v državah v razvoju in v razvitem svetu za podobno logiko delovanja okoljskega rasizma. Shrader-Frechette (v Westra in Wenz 1995, xx–xxi) ga označuje za strategijo izolacionizma, s katero se ljudje, ki proizvajajo nevarne snovi in si na njihov račun prisvajajo dobiček, prek izvoza izolirajo od negativnih posledic svojega početja. Tako v razvitem kot tudi v razvijajočem se svetu se večina s prelaganjem okoljskega tveganja na manjšino ekonomsko okorišča, to pa lahko počne, ker je manjšina v položaju, ko na odločanje ne more vplivati (Wenz in Westra 1995, xxi). Na mednarodnem nivoju so v podobnem položaju kot marginalizirani sloji znotraj razvitih držav države v razvoju, ki jih izkoriščajo bogatejše države, le da so države v razvoju tarča mnogo nevarnejših in neodgovornejših okoljskih praks, kar bo prikazano v nadaljevanju naloge.

Gibanji za okoljsko pravičnost v nacionalnem okviru razvitih držav, npr. znotraj ZDA, in na mednarodnem nivoju sta hkrati tudi v konfliktu, saj ima predvsem gibanje v zahodnem svetu nesorazmeren vpliv na položaj v državah v razvoju. Prizadevanja za okoljsko pravičnost v razvitem svetu, ki so sicer obrodila zaščito rasnih in etničnih manjšin znotraj posameznih nacionalnih držav, so namreč močno dvignila ceno onesnažujočih dejavnosti, kot je odlaganje nevarnih snovi, in spodbudila onesnaževalce, da so jih preusmerili na revnejše države. Pellow (2007, 14–15) opozarja, da ni naključje, da je v 80. letih prišlo do organizacije gibanja za okoljsko pravičnost v ZDA, v istem desetletju pa tudi do vse bolj spornih in medijsko odmevnih trgovinskih poslov z nevarnimi odpadki z državami v razvoju ter leta 1989 že do podpisa Baselske konvencije.

Ta razvoj dogodkov na področju nevarnih snovi bo podrobneje prikazan v nadaljevanju, na tej točki pa lahko zaključimo, da je zagotavljanje pravice do življenja v čistem in zdravem okolju manjšinam v razvitem svetu neposredno vplivalo na nastanek »strupene trgovine« z državami v razvoju. Okoljske rešitve v razvitem svetu, tudi kadar so vrednotene pozitivno in štete za

uspeh s strani aktivistov znotraj nacionalnih držav, tako še zdaleč niso brez posledic za stanje v državah v razvoju. To posebej velja ob sprejemanju kratkoročnih rešitev, vezanih na nekajletni volilni cikel, ki naj bi ugodile prebivalstvu določene države oz. volivcem, brez razmisleka o možnih posledicah na druga okolja oz. države. Ta problem bo v nadaljevanju naloge prikazan na študijah trgovine z e-odpadki in razdiranja ladij.

Trdimo lahko, da hkrati velja tudi obraten vpliv: izvažanje nevarnih odpadkov v revnejše države ima resne in obsežne posledice tudi za razvite države. Puckett (2003, 87) opozarja, da vlade v razvitih državah s tem, ko dovoljujejo izvoz nevarnih odpadkov, dovoljujejo eksternalizacijo¹¹ stroškov, kar je v osnovi subvencija za onesnažujoče industrije. Takšne subvencije zavirajo nujno potrebne investicije in napredek na področju zelenih inovacij, s katerimi bi se dolgoročno spopadli s problematiko nevarnih snovi. Dejstvo je namreč, da eksternalizirani stroški precej znižujejo ceno proizvodov, ki jo plačujemo potrošniki. Povsem verjetno je, da bi morali za naprave plačati nekajkrat več, če bi bili v ceno vključeni tudi stroški, ki se jih ni z izvozom nevarnih delov v države v razvoju. Posledično bi si morali proizvajalci prizadevati za izdelavo »nestrupenih« izdelkov, katerih odlaganje oz. končna predelava, s tem pa tudi njihova prodajna cena, bi bila cenejša (Puckett v Smith in drugi 2006, 230).

Trgovina z nevarnimi odpadki tako prikazuje širši problem varstva okolja v mednarodnih odnosih, saj dokazuje, da imajo okoljski problemi globalni, čezmejni značaj in jih je zaradi njihovega neizbežnega vpliva na druga okolja in ekosisteme nemogoče uspešno dolgoročno reševati le z ukrepi posameznih držav. Na ta način okoljski problemi izzivajo konvencionalno pojmovanje suverenosti nacionalnih držav in meddržavnega sodelovanja ter zahtevajo skupne odločitve na globalnem nivoju. Vendar pa je sodelovanje med bogatimi in revnejšimi državami na okoljskem področju oteženo zaradi splošne neenakosti med njimi na globalnem nivoju, saj ta temeljno vpliva na percepcijo pravičnosti, poleg tega pa tudi ob strinjanju glede osnovnih načel prihaja do bistveno drugačnih idej, kako jih uresničiti¹² (Roberts in Parks

¹¹ Eksternalije so ekonomski stranski učinki – stroški ali koristi nekoga, ki ni neposredno udeležen v določeni ekonomski aktivnosti, in zato niso del dejanske cene izdelka (The Economist 2009b).

¹² Primer popolnoma razhajajočih se mnenj glede pravičnosti na okoljskem področju je odziv ZDA na Kyotski protokol konec 90. let, ki ga je Senat soglasno zavrnil z Byrd-Hagelovo resolucijo, saj naj bi šlo za *nepravično* pogodbo, ki od revnih držav ne zahteva ukvarjanja s problemom in bi lahko resno škodovala ameriškemu gospodarstvu (Roberts in Parks 2007, 27). Nedavno končana podnebna konferenca v Kopenhavnu je zopet jasno pokazala na nasprotja med bogatimi in revnimi državami, pri čemer se je oblikovala tudi »vmesna« skupina t.i. hitro razvijajočih se gospodarstev. Podobno »piramido« držav z različnimi interesi in vrednotami

2007, 3–4, 27). Nasprotjem in konfliktnim pogledom na problematiko navkljub se je mednarodna skupnost v zadnjih desetletjih začela intenzivneje posvečati vprašanju povezave med gospodarskim razvojem in okoljem, kar bo opisano v nadaljevanju.

3.3 Povezovanje razvoja, okolja in pravičnosti v mednarodnopravnem okviru

Sodobno mednarodno okoljsko pravo je izjemno kompleksno in obsega širok spekter instrumentov – smernice, deklaracije in protokole, mednarodne pogodbe, načela običajnega prava itd. V zadnjih desetletjih je razvilo tudi določena načela, kot so »onesnaževalec plača«, »previdnostno načelo«, »načelo skupnih, vendar različnih odgovornosti«¹³ itn. (Young v Coicaud in Warner 2001, 164–173). Za namen naloge je pomembno načelo okoljske pravičnosti, ki zadeva ukrepe, s katerimi se prepreči, da bi »se bogati in močni izolirali od okoljske škode s prelaganjem problemov na revne in šibke« (Young v Coicaud in Warner 2001, 167, lasten prevod). UNESCO (v COMEST 2006, 6) okoljsko pravičnost šteje za eno od šestih okoljskih načel, za katere meni, da zanje velja mednarodno soglasje. Čeprav meni, da so na področju okoljske pravičnosti potrebne dodatne raziskave, ki bi omogočale natančnejše definiranje pojma, jo definira kot pravico vsakega človeka, ki živi v sedanjosti ali prihodnosti, do kvalitetnega naravnega okolja in kot odgovornost vsakogar do zagotavljanja okoljske varnosti. »To pravico in odgovornost si moramo deliti na pravičen način« (UNESCO v COMEST 2006, 6, lasten prevod).

lahko opazimo tudi pri problemu nevarnih snovi in odpadkov, kot bo prikazano na primeru e-odpadkov in razdiranja ladij.

¹³ »Onesnaževalec plača« je eno izmed najstarejših načel na okoljskem področju in zahteva »internalizacijo eksternalij ekonomskih aktivnosti, tako da cene dobrin in storitev v celoti odražajo stroške proizvodnje« (De Lucia 2008, lasten prevod). Je priznanje dejstva, da so tisti, ki povzročijo škodo drugim, odgovorni za svoja dejanja (Young v v Coicaud in Warner 2001, 164–165). Previdnostno načelo je načelo »onesnaževalec plača« dopolnilo v preventivnem smislu, saj zahteva, da se »pri izvajanju človeških dejanj, ki lahko vodijo v moralno nesprejemljivo škodo, ki je znanstveno možna, a negotova, sprejmejo koraki za zmanjšanje ali izničenje te škode« (COMEST 2005, 15, lasten prevod). Načelo »skupnih, vendar različnih odgovornosti« je tesno povezano z načelom okoljske pravičnosti, saj združuje spoznanji, da so okoljski problemi skupni vsem državam in jih je zato treba tudi skupaj reševati ter da vse države niso enakovredno prispevale k nastanku teh problemov, prav tako pa vse tudi nimajo enakih sposobnosti in možnosti za njihovo reševanje (Young v v Coicaud in Warner 2001, 168–169).

V mednarodnem političnem okviru se je globalno pravičnost z okoljevarstvom začelo povezovati na prvi konferenci Programa Združenih narodov za okolje (UNEP) o okolju in razvoju v Stockholmu leta 1972. Tam sprejeta Deklaracija Konference Združenih narodov o človekovem okolju v prvem načelu zahteva obsodbo in prenehanje politik, ki vzdržujejo apartheid, rasno segregacijo ali druge oblike diskriminacije, kolonialnega zatiranja in tuje nadvlade, ter izpostavlja temeljno človekovo pravico do svobode, enakosti in ustreznih življenjskih pogojev v kvalitetnem okolju. Konferenca je v ostalih načelih deklaracije izpostavila povezavo med varstvom okolja in gospodarskim razvojem s poudarkom na podpori razvitih držav državam v razvoju. Posebej je opozorila tudi na različnost vrednostnih sistemov in učinkovitosti standardov v razvitih državah in državah v razvoju (23. načelo). V šestem načelu so posebej omenjene strupene snovi, katerih izločanje se mora ustaviti, da bi se preprečila resna ali nepovratna škoda ekosistemom. Prav tako člen poziva k podpori »pravičnemu boju ljudstev vseh držav proti onesnaževanju« (6. člen, lasten prevod).

Leta 1982 je Generalna skupščina OZN sprejela Svetovno listino za naravo, v kateri je v primerjavi z Deklaracijo Konference Združenih narodov o človekovem okolju očitno premik od skrbi za človeštvo in njegovo blagostanje k zaščiti narave, biotske raznolikosti, ohranjanju naravnih virov itd. Listina je tudi poudarila pomen trajnostnega razvoja, a še ni podala njegove definicije. To je v okviru Svetovne komisije za okolje in razvoj storilo šele Brundtlandovo poročilo¹⁴ leta 1987 z naslovom Naša skupna prihodnost, ki je zapisalo, da je to razvoj, ki omogoča zadovoljevanje trenutnih potreb, ne da bi pri tem ogrožal možnosti zadovoljevanja potreb prihodnjih generacij (2. poglavje, 1. točka). Poleg tega trajnostni razvoj omogoča zadovoljevanje potreb vseh ljudi in širjenje možnosti za izpolnitev njihovih prizadevanj za boljše življenje (Hayden 2005, 123). Slednje pomeni, da trajnostni razvoj ne vključuje samo zagotavljanja trajnosti okolja za bodoče generacije, ampak tudi pravičnost v intrageneracijskem smislu, torej pravično in pošteno razdelitev sredstev med generacijami in znotraj njih (Okereke 2008, 4–5), in ga je v tem smislu mogoče povezati s konceptom okoljske pravičnosti.

Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju v Riu de Janeiru leta 1992 je storila ključni korak naprej pri povezovanju konceptov varstva okolja in gospodarskega razvoja

¹⁴ Generalna skupščina OZN je leta 1983 sklicala Brundtlandino komisijo (imenovano po predsednici Gro Harlem Brundtland), da preuči povezavo med vse večjo degradacijo naravnega okolja, revščino in družbenim ter ekonomskim napredkom (Združeni narodi 2010a).

(Lukšič in Bahor v Lukšič in Plut 2007, 30), saj je skrb za okolje označila za osnovni del razvojnega procesa in zato zahtevala večje sodelovanje med državami pri izrinjanju revščine in zmanjševanju neenakosti med njimi (Deklaracija iz Ria o okolju in razvoju, 4. in 5. načelo). Hayden (2005, 122–125) vendarle opozarja, da je kljub uspelim končnim dogovorom (med njimi Agenda 21¹⁵, konferenca pa je privedla tudi do podpisa Okvirne konvencije Združenih narodov o podnebnih spremembah in ustanovitve Komisije za trajnostni razvoj ZN) med konferenco prihajalo do velikih nasprotovanj med razvitimi državami in državami v razvoju, saj so prve zahtevale strožje okoljevarstvene standarde za vse, druge pa so trdile, da svojega skromnega gospodarskega razvoja ne bodo žrtvovale za previsoko ceno varstva okolja.

Nadalje Hayden (2005, 122–125) pravi, da je konferenca v Riu de Janeiru izpostavila nasprotja med samim konceptom trajnostnega razvoja in globalno pravičnostjo, ki zahteva blaginjo za vse človeštvo, ne glede na sovpadanje z interesi držav in multikorporacij. Po njegovem mnenju koncept trajnostnega razvoja ne ponuja ustreznega odgovora na vprašanja družbene neenakosti, ekonomskega izkoriščanja in povezave med okoljsko neodgovornimi praksami ter revščino, saj zagovarja izkoriščanje narave kot ekonomske dobrine za potrebe suverene nacionalne države in njenega razvoja¹⁶, kar je v osnovi model »zahodnega« industrijskega in kapitalističnega napredka. V tem smislu je izrazito antropocentričen koncept, ki zagovarja vzdrževanje integritete biosistemov kot osnove za povečevanje človeške blaginje skozi čas (Young v Coicaud in Warner 2001, 164). V nasprotju s tem »avtonomna ekološka etika ... priznava intristično vrednost naravnih bitnosti« (Kirn 1992, 20). Takšna kritika torej pravi, da trajnostni razvoj izpostavlja vprašanje okolju »prijaznejšega« oz. bolj »zelenega« načina proizvodnje in potrošnje, a ne izziva same materialne oz. kapitalistične naravnosti sodobnih zahodnih držav, ki nujno ustvarja vsaj neko stopnjo globalne neenakosti ob hkratnem nenehnem izkoriščanju naravnih virov in degradaciji okolja.

Vseeno je trajnostni razvoj postal središčni koncept v okoljevarstvu, kar lahko razložimo s tem, da »politično ni problematičen, je vizionarski, normativen, pragmatičen in dovolj odprt za družbe na različni stopnji ekonomskega razvoja in z različnimi kulturami« (Lukšič in

¹⁵ Agenda 21 je celovit akcijski načrt OZN za delovanje na globalni, nacionalni in lokalni ravni na vseh področjih, na katerih ima človek vpliv na okolje. 21 je oznaka za 21. stoletje (UN Department for Economic and Social Affairs: Division for Sustainable Development 2010).

¹⁶ Vsi zgoraj naštetih dokumenti namreč izpostavljajo pravico suverenih držav do izkoriščanja lastnih virov (Deklaracija Konference Združenih narodov o človekovem okolju, 21. načelo; Svetovna listina za naravo, 22. načelo; Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria, 2. načelo).

Bahor v Lukšič in Plut 2007, 30). Koncept je tako tudi dal ime svetovnemu vrhu OZN v Johannesburgu leta 2002 (Združeni narodi 2010b). Kljub kritikam, da je ta storil bistveno manj kot konference pred njim¹⁷, s tem ko je državam postavil bistveno manj ambiciozne cilje kot dogovori prej (Sibley 2007), je za namene tega dela pomembno, da Johannesburgska deklaracija o trajnostnem razvoju temelji na spoznanju o tesni povezanosti treh stebrov razvoja – ekonomskega, družbenega in okoljskega – (5. člen), prav tako pa izpostavlja probleme globalizacije in vzorcev proizvodnje ter potrošnje, kateri imajo neenake posledice za različne dela sveta (14. člen), ter zahteva bolj demokratične mednarodne institucije in ojačenje multilaterizma ter bolj transparentno delovanje privatnega sektorja (29. člen). V tem je razvidna vzporednica s splošnimi zahtevami držav v razvoju na okoljskem področju, ki so bile naštet v prejšnjem podpoglavju.

Ker podrobnejša analiza naštetih instrumentov ni namen naloge, lahko vsaj na normativnem nivoju iz navedenega sklepamo, da pri odločanju na svetovni politični ravni že dolgo ni več dvomov o prepletenosti problematike revščine in pomanjkljivega razvoja ter okoljskih problemov. Prav tako vsi ključni dokumenti potrjujejo središčnost trajnostnega razvoja v mednarodnih okoljskih pogajanjih. Koncept, ki v osnovi ne bi bil združljiv s trajnostnim razvojem, zaradi dominantnosti slednjega ne bi imel možnosti za uspeh, zato je pomembna združljivost pojma okoljske pravičnosti s trajnostnim razvojem. Ugotovimo lahko, da imata pojma pomembne skupne točke, med katerimi je najpomembnejše, da oba povezujeta politike, namenjene vzpostavljanju družbene pravičnosti, okoljevarstveno zaščito in ekonomsko-gospodarski napredek. Oba imata tudi intergeneracijski vidik, saj poleg skrbi za trenutno stanje vključujeta prizadevanja za vzdrževanje kvalitete okolja za prihodnje generacije (CIEL 2002, 5).

Oba koncepta tudi zahtevata transparentne postopke odločanja in učinkovito sodelovanje javnosti pri njih (CIEL 2002, 5). Uresničevanje okoljske pravičnosti namreč ne pomeni le zagotavljanja distributivne enakosti v smislu »enakega zastrupljanja vseh ljudi« (Faber 1998, 14). Njen cilj torej ni doseči le, da se okoljska tveganja enakovrednejše razporedijo, ampak prek participativne demokracije vplivati na to, da se dolgoročno preneha z degradacijo okolja (Faber 1998, 14–15). Ob tem lahko znova povežemo koncepta, saj »pri trajnostnem razvoju

¹⁷ Razlogov za to naj bi bilo več. Predvsem je vrh potekal pod vplivom terorističnih napadov na ZDA in naraščajočega občutka nevarnosti ter nezaupanja med državami. Prav tako so bila pričakovanja zaradi neuspešnega uresničevanja Agende 21 že pred začetkov vrha majhna (Sibley 2007).

ne gre samo za trajnostno rabo naravnih virov ... ampak tudi za trajnostno redukcijo (okoljskih) tveganj» (Kirn 2000, 799).

Povezava obeh pojmov je razvidna tudi iz nekaterih ključnih dokumentov (CIEL 2002, 5–6). Tretje načelo okoljske pravičnosti že omenjenega vrha tako pravi, da »okoljska pravičnost zahteva pravico do etične, uravnovešene in odgovorne uporabe zemlje in obnovljivih virov, kar je v interesu *trajnostnega* planeta za ljudi in druga živa bitja« (lasten prevod). Kopenhagenska deklaracija o socialnem razvoju pa v 6. točki pravi, da je »*pravičen* družbeni razvoj, ki revnim omogoča trajnostno uporabo naravnih virov ... nujen temelj trajnostnega razvoja«. Ob povezavi obeh konceptov pridemo do zaključka, da je trajnostni razvoj krovni pojem in univerzalno sprejeto vodilo na mednarodnem okoljskem področju, medtem ko je okoljska pravičnost njegov nujen sestavni del. Razumljivo je namreč, da trajnostnega razvoja na globalni ravni ni mogoče doseči ob hkratnem nezanimanju za stanje okolja v državah v razvoju, ki je v veliki meri odvisen od ravnanja bogatejših držav.

V drugem poglavju sem prikazala, da toksične snovi, ki se nahajajo v nevarnih odpadkih, resno škodujejo človekovemu zdravju in dolgoročno slabšajo kvaliteto naravnih virov, s tem pa tudi omejujejo možnosti držav za zdrav gospodarski in družbeni razvoj. Zavestna praksa izvažanja nevarnih odpadkov s strani podjetij oz. drugih subjektov z »zahoda«, kjer tudi nastane velika večina teh odpadkov, krši vseh pet načel okoljske pravičnosti, naštetih v tem poglavju. Je praksa, ki prelaga odgovornost za trajnostno nevzdržen način proizvodnje na revnejše države, ki so prisiljene »izbirati med revščino in strupom« (Bode 1999, lasten prevod). To bo podrobneje prikazano v naslednjem poglavju, v katerem bo obravnavana trgovina, ki je ključno vplivala na oblikovanje koncepta okoljske pravičnosti. Na tej točki lahko zaključimo, da – v kolikor okoljsko pravičnost štejemo za bistveni sestavni del trajnostnega razvoja – trgovina z nevarnimi odpadki z državami v razvoju krši tudi določila vseh temeljnih mednarodnih dokumentov in strategij na okoljskem področju. Z analizo v naslednjem poglavju bo posredno prikazano, da trgovina krši tudi temeljne človekove pravice.

4 TRGOVINA Z NEVARNIMI ODPADKI V DRŽAVAH V RAZVOJU

To poglavje bo s pregledom nastanka in razvoja mednarodne trgovine z nevarnimi odpadki odgovorilo na drugo hipotezo, in sicer ali je trgovina z nevarnimi odpadki z državami v razvoju in posledično kršenje koncepta okoljske pravičnosti način soočanja bogatejših držav z vse težje rešljivimi okoljskimi problemi. Prav tako bo identificiralo elemente okoljskega rasizma v trgovini z nevarnimi odpadki. S tem bom poiskala dodatne odgovore, ki bodo služili za potrditev ali ovržbo prve hipoteze.

Kljub temu, da države v razvoju same pridelajo le malo nevarnih odpadkov, je vse od 70. let prejšnjega stoletja¹⁸ zaradi njihovega uvažanja iz razvitih držav to vse bolj zaskrbljujoč problem tudi teh držav. Čeprav je bilo mnogo transakcij storjenih legalno in s privoljenjem vlad v državah v razvoju (Tiemann 1998), so številne katastrofe ter sporni primeri, ki so pricurljali v medije, sprožili javno ogorčenje in postavili problem na dnevni red mednarodnih institucij ter posameznih držav.

Med primeri razkritja nezakonitega izvažanja strupenih snovi v države v razvoju lahko omenimo predvsem tovorno plovilo *Khian Sea*, ki je leta 1986 izplulo iz пристanišča v Philadelphii s 14 000 tonami tovara strupenega pepela iz sežigalnic. Ker ladji tovara ni uspelo odložiti na Bahamih, je plula po Karibskem morju v iskanju pristanišča, ki bi ga sprejelo. Potem se je zasidrala v Haitiju, ki je *Khian Sea* dovolil odložitev tovara, saj je ta trdila, da gre za gnojila. Ko so oblasti izvedele, da gre v resnici za strupen pepel, so zahtevale, da odpadke odstrani. Okoli 4 000 ton pepela je *Khian Sea* vseeno pustila na obali Haitija, potem pa je 27 mesecev plula in neuspešno iskala potencialno odlagališče, saj so nevladne organizacije in mediji o strupenem tovoru obveščali pristanišča, ki so jo posledično vztrajno odganjala. Sumi se, da je *Khian Sea* preostali tovor odvrгла v Indijski ocean. Pepel, ki ga je zapustila v Haitiju, so ZDA odstranile šele leta 2000 (Fiorillo in Spikol 2001). Številni drugi podobni primeri izvažanja nevarnih snovi v revnejše države so navedeni v prilogi Č.

¹⁸ Po vsej verjetnosti je pojav že precej starejši. Obstajajo nekateri dokazi, da je trgovina obstajala že v 20. letih 20. stoletja (O'Neill 2000, 225).

Javnost in številne nevladne organizacije po svetu je razburil tudi Lawrence Summers, takrat vodilni ekonomist v Svetovni banki¹⁹, ko je leta 1991 v medije po nesreči prišel njegov interni zapis. V njem Summers razlaga, da je odlaganje strupenih odpadkov v manj razvite države smiselno, saj imajo tamkajšnji prebivalci že tako ali tako nižjo povprečno pričakovano življenjsko dobo, njihove države so razmeroma manj onesnažene, slabšanje zdravja ljudi z najnižjimi plačami pa je še najbolj ekonomsko smiselno, saj se stroški onesnaževanja merijo kot izguba profitov zaradi povečane smrtnosti in umrljivosti prebivalstva. Zaradi tega je bil Summers mnenja, da bi morali v države v razvoju izvažati še več nevarnih odpadkov (Harvey 1996, 366–367; Pretnar 2008). Sledili so številni zgroženi odzivi vlad in mednarodnih organizacij pa tudi raziskave in analize do takrat relativno zanemarjene problematike, o čemer bo govora v nadaljevanju naloge.

Iz navedenega lahko sklepamo, da se je mednarodna regulacija trgovine z nevarnimi odpadki začela predvsem kot odgovor na zgroženost javnosti ob razkritju te škodljive in nepravilne prakse in je v osnovi želela odpraviti krivico, ki se jo je povzročalo državam v razvoju. Med prvimi so prakso izvažanja nevarnih odpadkov v države v razvoju oklicali za rasizem in dejavnost, ki krši človeško etiko in moralo, afriški teoretiki in akademiki (Pellow 2007, 11). Mpanya (v Pellow 2007, 11–12) opozarja na stereotipno in zaničevalno videnje Afrike kot »divje, neukročene, pokvarjene, nemoralne in umazane« (lasten prevod), kar upravičuje diskriminatorne in izkoriščevalske prakse s strani industrializiranih držav. Svet ministrov Organizacije afriške enotnosti je trgovino označil za strupen kolonializem, ki države v razvoju v novi, a vendar »tradicionalnemu« kolonializmu podobni obliki izkorišča ob hudih kršitvah človekovih pravic²⁰ (Okereke 2008, 82). Ugotovimo lahko, da je bila trgovina ob njenem razkritju označena za obliko rasizma in neokolonialistične prakse, na kar se je odzvala

¹⁹ Summers je trenutno direktor ameriškega Nacionalnega ekonomskega sveta v administraciji predsednika Baracka Obame (National Economic Council 2010).

²⁰ Kokole (v Westra in Wenz 1997, xxi–xxii; 163–180) povezuje okoljske težave v Afriki z direktno zapuščino evropskega kolonializma in neokolonializma. Meni, da so kolonizatorji z vsiljevanjem zahodnih družbenih in ekonomskih vzorcev ter zahtevanjem preoblikovanja v izvozna gospodarstva kot edinega načina za zmanjšanje oz. odplačevanje zunanjega dolga uničili tradicionalne načine življenja. Da bi si dokončno zagotovili moč v Afriki, so tudi politične sisteme oblikovali po zahodnem modelu, kar pomeni, da so oblast prevzele sicer afriške elite, ki pa imajo enake potrošniške želje kot njihovi evropski predhodniki. Zaradi želje po tujih valutah in uvozu luksuznih dobrin z zahoda se nadaljuje ekološko neodgovorna izvozna usmerjenost. Kokole opozarja tudi, da se morajo oblasti, da bi vzdržale sistem, ki obubožanemu in nezadovoljnemu ljudstvu sploh ne služi, posluževati vojn in nasilja, s katerimi prebivalstvo ohranjajo pod nadzorom. Katastrofalne posledice vojn za okolje so znane.

mednarodna skupnost s sprejemom pravnih instrumentov, kot bo prikazano v poglavju o mednarodnopravni ureditvi.

Nekateri avtorji zavračajo obtožbe na račun trgovine z nevarnimi odpadki, da gre za rasizem, kriminal, imperializem in podobne čustvene označbe, in menijo, da so se prizadevanja za ureditev tega problema začela že pred razkrinkanjem spornih poslov, čeprav so jih ti mogoče spodbudili. Ti avtorji (npr. Hunter v Okereke 2008, 82) menijo, da gre pri vzpostavljanju mednarodnega režima za upravljanje z nevarnimi odpadki pravzaprav za urejanje »slabšega« del drugače pozitivnega in dobrodošlega pojava, tj. industrijskega razvoja in mednarodne trgovine. V tem smislu je produkcija nevarnih odpadkov nekaj sprejemljivega, saj je inherentni del modernega načina proizvodnje, ki se ga lahko ustrezno uravnava z mehanizmi nadzora mednarodnih institucij. Ta »tehnokratski« pogled na problematiko je močno vplival na pogajanja in sprejem Baselske konvencije, kar bo prikazano v naslednjem poglavju.

4.1 Vzroki za nastanek trgovine

Vzroke za trgovino z nevarnimi odpadki tako med razvitimi državami kot z državami v razvoju lahko razdelimo v štiri skupine:

1. **Ekonomski dejavniki:** različne cene obdelave in odlaganja odpadkov, ki so posledica razlik v ceni delovne sile ter stroškov obratov za ravnanje z odpadki (ti so odvisni od starosti obratov, zakonskih zahtev, zdravstvenih in varnostnih standardov v določeni državi); višanje cen osnovnih surovin in fosilnih goriv, ki ustvarja večje povpraševanje na trgu sekundarnih surovin (kovine, papir, steklo, posebne plastike); razlike v višini nacionalnih davkov na odlaganje in/ali sežig odpadkov; cena transporta (določa, kam se bodo odpadki izvažali); svoboden trg (trg odpadkov se vse bolj uravnava po načelih tržne ekonomije, kar sili podjetja v konkurenčnost in iskanje najcenejšega obrata, pogosto zanemarljivo okoljske standarde).
2. **Zakonodajni dejavniki:** različne nacionalne definicije nevarnih odpadkov; različno razumevanje odpadkov in rabljenih izdelkov; uveljavljanje davkov in prepovedi na nacionalni ravni; nacionalne politike (stopnja usmerjenosti v samozadostnost obdelave odpadkov, razvijanje novih tehnologij); uspešnost kontrole in implementacije zakonodaje; omejitve in obveze mednarodnih pogodb in dokumentov.

3. Tehnični dejavniki: pomanjkanje odlagalnih kapacitet; odsotnost ustreznih tehnologij in obratov za različne vrste odpadkov; specifična struktura gospodarstva (npr. Estonija, kot je bilo omenjeno v drugem poglavju).
4. Razlike v demografiji ter infrastrukturi: manjše države imajo manj razvejan sistem upravljanja z odpadki; države z daljšo mejo in/ali velikim številom pristanišč imajo več možnosti za izvažanje odpadkov; lokacija države vpliva na ceno čezmejnega transporta odpadkov (ETC/RWM 2008, 9).

Trgovina z odpadki z državami v razvoju se je začela pojavljati zaradi spleta zgoraj naštetih dejavnikov in zaradi nekaterih specifičnih okoliščin, ki bodo navedene v tem poglavju. Trgovina je nastala predvsem zaradi višanja stroškov ravnanja z odpadki v razvitih državah, kar je posledica uvajanja strožjih okoljevarstvenih standardov in naprednejših tehnologij (npr. premik od odlagališč odpadkov, ki naj bi se jih v razvitih državah uporabilo le kot skrajno metodo, k sežigu in predelavi) ter pogosto tudi uvedbe ali višanja davkov na odpadke. Upravljanje z odpadki je (bilo) v državah v razvoju mnogo cenejše tudi zaradi velikih razlik v ceni delovne sile. Hkrati so se občutno znižali stroški mednarodnega prevoza. Primer je poceni pošiljanje odpadkov v azijske države v kontejnerjih, ki se prazni vračajo v Azijo po tem, ko se je v njih na evropski trg dostavilo blago. Dodatna spodbuda je bilo tudi zmanjševanje ali celo popolno pomanjkanje ustreznih odlagalnih kapacitet, ki so morale zadovoljiti vse strožja pravna pravila in zahteve, ter že omenjeno hkratno neprestano naraščanje proizvodnje odpadkov v razvitih državah (Hilz 1992, 38-40; Asante-Duah in Nagy 1998, 71; ETC/RWM 2008, 85-86).

Poleg tega so nesreče, kot npr. že omenjena katastrofa v Love Canalu in Sevesu v Italiji²¹, spodbudile vedno večji odpor lokalnega prebivalstva do nevarnih snovi²². Nasprotovanje

²¹ 10. julija 1976 se je v kemični tovarni v Sevesu, predmestju Milana, pregrel eden od reaktorjev, kar je povročilo izpust visoko strupene snovi dioksina v ozračje. Zaradi zastrupitve je poginilo oz. bilo ubitih 3.300 živali, nadaljnih 78.000 je bilo ubitih iz previdnostnih ukrepov. Na ljudeh so po okužbi opazili klorakne, kožno bolezen, ki jo povzroči dioksin, dolgoročne raziskave pa so pokazale, da je lokalno prebivalstvo, ki je bilo izpostavljeno dioksinu, pogostejše od povprečja obolevalo za krvnim in kostnim rakom ter rakom na jetrih. Imelo je tudi večje stopnje umrljivosti zaradi obtočilnih, dihalnih in prebavnih bolezni, diabetesa in hipetonije. EU je na katastrofo odgovorila s sprejemom t.i. EU Seveso direktiv, zakonodajo namenjeno preprečevanju in nadziranju industrijskih nesreč (Greenpeace 2006).

²² Caldwell in Bartlett (1997, 116) opozarjata na zanimiv paradoks moderne dobe: vse številčnejše prebivalstvo ima vse večje in zahtevnejše potrošniške zahteve, kar ima za posledico največjo porabo energije ter surovin na človeka v zgodovini, hkrati pa se pojavljajo vse večje želje po okoljevarstveni zaščiti in varnosti.

lokalnih skupnosti nameščanju obratov za ravnanje z odpadki, razen če so ti podvrženi strogim kontrolam in varnostnim standardom, je občutno zvišalo cene odlaganja odpadkov v razvitih državah (Clapp 2001, 23). Ob spoznanju, da so ob ravnanju z nevarnimi odpadki možne ekološke katastrofe in hude posledice za človeško zdravje, se je trgovina torej začela preusmerjati na države v razvoju, kar lahko označimo za rasistično prakso in že omenjenega izolacionizma, ki se ne ozira na škodo, ki se jo ob tem povzroči revnejšim državam.

V sredini 80. let prejšnjega stoletja je bilo treba v Afriki za odložitve tone nevarnih odpadkov odšteti med 2,5 in 40 ameriški dolarji (Clapp 2001, 23). V ZDA je bilo treba za enako količino leta 1980 plačati le 15 dolarjev (Caldwell in Barlett 1997, 117), leta 1988 pa so se cene v državah članicah OECD gibale že med 100 in 2 000 dolarji za tono, medtem ko je bila cena sežiga še nekajkrat višja (Kummer v Lipman 2002, 1–2). Države v razvoju, ki so zaradi dolžniške stiske in revščine sprejele uvoz nevarnih odpadkov, hkrati pa jih zaradi pomanjkanja izkušenj z njimi niso znale pravilno obdelati, saj tudi niso imele ustreznih obratov, niso videle razloga za uveljavitev strožjih okoljskih standardov. Posledično je izvoz v te države prinašal velike stroškovne prednosti (Clapp 2001, 23–24). Lipman (2002, 1) in Clapp (2001, 35) navajata, da je bilo leta 1988 Gvineji Bisao ponujenih 600 milijonov ameriških dolarjev, kar je bilo kar štirikrat več kot njen bruto nacionalni proizvod in dvakrat več, kot je takrat znašal njen zunanji dolg, če bi v roku petnajstih let na svojem ozemlju odložila 15 milijonov ton nevarnih odpadkov. Zaradi glasnega nasprotovanja s strani drugih afriških držav je Gvineja Bisao svoje prvotno privoljenje v posel umaknila.

Pomembna spodbuda za trgovino z odpadki z državami v razvoju je bilo tudi sproščanje trgovinskih omejitev v okviru Splošnega sporazuma o carinah in trgovini (GATT) in EU. Sektor ravnanja z odpadki se je začel v veliko večji meri uravnavati po načelih prostega trga, kar pomeni, da so podjetja začela tekmovati med seboj tako na evropski kot tudi na svetovni ravni. To je izvoznikom omogočilo izbiro najcenejšega obrata, ki morda sledi nižjim okoljevarstvenim standardom (ETC/RWM 2008, 86). Tudi Clapp (2001, 24) je mnenja, da so zgoraj navedeni »push in pull« dejavniki sicer bili pomembni, a da je bil bistvenega pomena za razvoj trgovine prav vse bolj globalen in fleksibilen ter tudi težje nadziran ekonomsko-trgovinski sistem.

Seveda pa sta bila pomembna dejavnika za razmah trgovine tudi že omenjena nenehna rast količine proizvedenih nevarnih odpadkov v razvitih državah ter želja obubožanih in zadolženih držav v razvoju po pritoku deviz. Zadolženost je vsekakor pomemben faktor, ki se

ga tesno povezuje z dediščino kolonializma. Pellow (2007, 11) navaja primer Benina, ki je tudi po osamosvojitvi ostal močno zadolžen Franciji. Francoski trgovci z odpadki so Beninu v zadnjem desetletju ponujali ogromne količine denarja v zameno za uvoz strupenih odpadkov. Pripravljenost Benina za takšen posel naj bi bila neposredna posledica želje po povračilu dolga Franciji, iz česar izhaja prej omenjeni pojem »strupeni kolonializem«. Posebej moralno sporna in huda kršitev globalne okoljske ter družbene pravičnosti je odlaganje nevarnih odpadkov na obubožana vojna območja. Najbolj znan primer takšne kršitve je Somalija, ki jo je v 90. letih pretresala državljanska vojna, v tem času pa so na njeno ozemlje odlagala odpadke švicarska in italijanska podjetja, ki so sklepala pogodbe s posameznimi lokalnimi vojnimi poglavarji. Cunami, ki je decembra 2004 prizadel državo, je na površje prinesel sode in kontejnerje nevarnih ter radioaktivnih odpadkov, ki so bili zakopani ob obali (Clayton 2005).

4.2 Obseg in geografska umestitev trgovine

Ocene trgovine z nevarnimi odpadki se močno razlikujejo, tako zaradi različnega definiranja nevarnih odpadkov v posameznih državah kot tudi zaradi različnosti postopkov in sistema prijavljanja trgovine. Pogosto se podatkov tudi namenoma ne prijavi, kar zaradi občutljivosti tematike še posebej velja, kadar gre za nezakonit izvoz v države v razvoju. Raziskava Evropskega omrežja za izvajanje in uveljavljanje okoljskega prava med letoma 2004 in 2006 je npr. odkrila, da je bilo kar 51 % vseh preiskanih čezmejnih pošilk odpadkov (tako nenevarnih kot nevarnih) nezakonitih (Evropska komisija 2007b, 4). Ocenjuje se, da nacionalne meje prečka okoli 10 % vseh proizvedenih nevarnih odpadkov (Krueger v Stokke in Thommessen 2001, 43–44). Podatki OECD kažejo, da se z nevarnimi odpadki trguje večinoma med državami članicami OECD, kar naj bi predstavljalo okoli 80 % trgovine, nadalje naj bi se 10–15 % teh odpadkov izvozilo v vzhodno Evropo, preostanek pa v države v razvoju. Večina trgovine naj bi bila po uradnih podatkih legalna, vendar so vse naštete statistike sporne. Posebej jim oporekajo nevladne organizacije, kot je Greenpeace, ki opozarjajo na pomanjkanje dokazov in na luknje v mednarodnem pravu, ki jih izkoriščajo izvozna podjetja (glej 5. poglavje) (O'Neill 2000, 225).

Nekatere analize iz začetka devetdesetih let ocenjujejo, da je kar 50 % trgovine z nevarnimi odpadki potekalo z nečlanicami OECD, od tega 20 % z državami v razvoju (Hilz in Radka v

Clapp 2001, 27). Statistike se razlikujejo predvsem zaradi prikrivanja dejanskega stanja s strani razvitih držav, pa tudi nezmožnosti posredovanja podatkov, saj se večina trgovine odvija po sivih kanalih. Clapp (2001, 31) navaja, da večina proizvajalcev nevarnih odpadkov upravljanje z njimi namreč prepusti trgovcem z odpadki prek pogodb. V 80. in 90. letih so nekateri trgovci poslovali prek krovnih podjetij s sedežem v davčnih oazah, kar je otežilo nadzor, saj so manjša podjetja po končani transakciji enostavno zaprli in odprli nova.

Evropski tematski center za odpadke in snovni tok ugotavlja, da se je v zadnjem desetletju čezmejno pošiljanje tako nenevarnih kot nevarnih odpadkov v EU skokovito povečalo, in sicer v obdobju 1997–2003 kar za trikrat. Prav tako se je povečala nezakonita trgovina z odpadki. Leta 2003 je meje EU prečkalo okoli 8,6 milijona ton nevarnih in problematičnih odpadkov, kar je okoli 15 % vseh proizvedenih odpadkov. 92 % teh odpadkov se je poslalo v obdelavo ali odložitev v druge države članice EU, kar naj bi bil dokaz oblikovanja vse bolj enotnega trga obdelave nevarnih odpadkov znotraj evropskega prostora. Podatki kažejo, da je bilo 3 % nastalih nevarnih odpadkov navkljub mednarodni prepovedi poslanih v nečlanice OECD (ETC/RWM 2008, 8–9).

Kljub temu, da je bila sredi 80. let Afrika zaradi zelo nizkih cen in pomanjkanja pravne ureditve najbolj priljubljena destinacija za izvoz odpadkov, so bile tarča trgovine tudi druge regije, in sicer predvsem južni Pacifik, Karibi in Južna Amerika. V začetku 90. let so začele te regije vse glasneje nasprotovati uvozu nevarnih odpadkov, kar je povzročilo preusmeritev trgovine na Azijo in osrednjo ter vzhodno Evropo (Clapp 2001, 31). Navedeno potrjuje, da gre za rasno oz. etnično pogojevano prakso. Na nasprotovanje ene revne regije so se izvozniki iz razvitih držav odzvali tako, da so trgovino enostavno preusmerili na druge države v razvoju oz. kar celotne revnejše regije. Pellow (2007, 13) opozarja, da gre za očitno delovanje zgodovinsko ukoreninjenih ekonomsko-političnih vzorcev, selitev trgovine po regijah pa prikazuje globalno rasno hierarhijo, kot jo vidi »zahod« – Afrika, osrednja in Latinska Amerika, Azija, vzhodna Evropa.

Konec 90. let so bili tako znani primeri odmetavanja nevarnih odpadkov v (med drugim) Albanijo, Angolo, Benin, Brazilijo, Kongo, Gvinejo, Gvinejo-Bisao, na Madžarsko, v Liberijo, Mehiko, Nigerijo, na Poljsko, v Sierra Leone, Južnoafriško republiko, Turčijo, Zimbabve. Nadalje se je številnim drugim državam v razvoju in tranzicijskim državam ponudilo sodelovanje v poslih, a so jih zavrnilo (Asante-Duah in Nagy 1998, 75–80).

4.3 E-odpadki

Nadvse pomemben del sodobnega gospodarskega sistema in modernizacije so različne, v zadnjem času še posebej informacijske, tehnologije. Gre za izjemno hitro rastoč sektor, v katerem se nenehno stremi k izboljšavam in inovacijam, kar pa vodi v vse večje število elektronskih in električnih odpadkov, krajše e-odpadkov. Mednje štejemo vse naprave, ki za delovanje uporabljajo elektriko, torej tako velike gospodinjske aparate, kot so hladilniki, pralni in pomivalni stroji, kot tudi osebne računalnike, klimatske naprave, mobilne telefone, radijske sprejemnike itd. Poleg vedno novejših in privlačnejših modelov, zaradi katerih se nam aparati veliko hitreje kot v preteklosti zazdijo zastareli (t.i. načrtovana zastarelost²³), večanje števila e-odpadkov povzroča tudi dejstvo, da potrošniki več ne pričakujemo, da bo kupljena naprava delovala desetletje ali več, ko pa se v resnici pokvari, jo je iz finančnega vidika pogosto koristneje zamenjati z novo kot pa nesti v popravilo (Pellow 2007, 185–187).

Navedeno vodi v to, da e-odpadki, ki so bili še pred dvajsetimi leti skoraj povsem zanemarljivi, danes predstavljajo največje in najhitrejše rastoče predelovalne odpadke na svetu (UNEP in Baselska konvencija 2004, 36). Evropske raziskave ocenjujejo, da se število e-odpadkov večja za 3–5 % letno, kar je trikrat hitreje kot rast komunalnih odpadkov. Največji proizvajalec e-odpadkov so zaradi velikega števila kupljenih osebnih računalnikov ZDA, vendar pa se tudi ostale razvite države srečujejo s podobnim problemom (Pellow 2007, 187). V Evropi je npr. letno zavrženih okoli 6 milijonov ton e-odpadkov. Količina e-odpadkov se povečuje tudi v državah v razvoju, kar posebej velja za države s številčnim prebivalstvom in razvitimi industrijami visokih tehnologij, kot sta Kitajska in Indija (Grossman 2006, 6). Greenpeace ocenjuje, da se letno proizvede 20–50 milijonov ton e-odpadkov, od tega okoli 12 milijonov ton v Aziji (Greenpeace 2009b).

Problem lahko prikažemo tudi s podatki Greenpeacea (Greenpeace 2009b), da je bila še leta 1997 povprečna življenjska doba računalnika šest let, leta 2005 pa le še dve leti. Prav tako je v razvitih državah mobilni telefon v uporabi povprečno manj kot dve leti. Leta 2004 se je tako prodalo za 11,6 % več osebnih računalnikov in za 30 % več mobilnih telefonov kot leta 2003.

²³ Načrtovana zastarelost je poslovna strategija, s katero se že tekom oblikovanja izdelka vključi »proces zastaranja«, kar pomeni, da namenoma hitro postane neuporaben oz. se pokvari, ali pa se potrošnikom zazdi nemoden (t.i. zaznana zastarelost), zato potrošnik začuti potrebo po nakupu novejših modelov ali storitev (The Economist 2009a).

Skrb zbujačoča je tudi vse večja proizvodnja e-odpadkov v državah v razvoju, ki jo prinaša njihov gospodarski in materialni napredek.

Poleg količinskega problema je problematična predvsem strupena vsebnost e-odpadkov. Ti namreč vsebujejo visoko toksične snovi, kot so svinec, berilij, živo srebro, kadmij, polivinil klorid plastike (PVC) ipd. Kljub temu se z e-odpadki pogosto ravna neustrezno. Okoli 70 % vseh težkih kovin (vključno s kadmijem in živim srebrom) na odlagališčih izvira iz e-odpadkov. Težke kovine lahko (predvsem z vdorom v podtalnico) resno poškodujejo okolje in zdravje ljudi (svinec npr. škoduje centralnemu živčnemu sistemu, krvnemu obtoku, ledvicam itd.) (Pellow 2007, 187). Po drugi strani se ob sežigu e-odpadkov sproščajo visoko toksični dioksini in furani, zato tudi ta način upravljanja z e-odpadki ni ustrezen (World Health Organization 2004).

Največji problem zaradi vsebnosti svinca, živega srebra in kadmija predstavlja osebni računalnik. Reciklira se le okoli 50 % računalnika, ostalo pa se odvrže na odlagališča. Deli računalnika, ki se jih ne more reciklirati, vsebujejo kar dva kilograma svinca, recikliranje plastike pa otežujejo zaviralci gorenja. Basel Action Network (BAN)²⁴ ocenjuje, da se iz enega računalnika lahko izvleče za šest ameriških dolarjev snovi (predvsem zlata, a tudi ostalih kovin, plastik in stekla (UNEP in Baselska konvencija 2004, 36). Nizko številko lahko razumemo kot dokaz brezizhodnega položaja revnih ljudi v državah v razvoju, ki to zelo rizično in zdravju nevarno delo ročno opravljajo za minimalno plačilo. BAN je leta 2003 v svojem poročilu navedel, da kitajski, pakistanski in indijski delavci na odlagališčih e-odpadkov zaslužijo le okoli 1,50 ameriškega dolarja na dan (Puckett 2003, 83). Recikliranje enega računalnika tako v ZDA stane okoli dvajset dolarjev, v Indiji pa le štiri (Pellow 2007, 198).

Trenutna praksa razvitih držav nakazuje na resen primer okoljskega rasizma. Ocenjuje se, da je kar 80 % vseh na svetu nastalih e-odpadkov izvoženih v Azijo, Kitajska pa naj bi uvozila kar 90 % vseh teh odpadkov (Yingling 2006). Čeprav je znano, da se e-odpadke izvažata tudi v Afriko in nekatere druge države, azijske države uvozijo daleč največ teh odpadkov (Pellow 2007, 191, 194). Puckett razlaga, da je razlika med trgovino z e-odpadki z Azijo in Afriko v

²⁴ BAN je največja nevladna organizacija na svetu, ki se ukvarja s problemom »toksične trgovine« in z njo povezanimi kršitvami okoljske pravičnosti ter človekovimi pravicami, s sedežem v Seattlu, ZDA (Basel Action Network 2009a). BAN je bil ustanovljen leta 1998, kot nadaljevanje Greenpeaceove projekta Toxics Network po sprejemu Baselske prepovedi (Clapp 2001, 82).

tem, da Afrika nima zmogljivosti za recikliranje, zato namen uvoza ni pridobivanje surovin. Nedelujoče naprave se v Afriki zato enostavno odvrže na odlagališča ali v vode (Puckett v Ruppel Shell 2008).

Ob nižji ceni za upravljanje z e-odpadki je pomemben argument za izvoz teh odpadkov v Azijo tudi to, da naj bi bile te države, ki si prizadevajo za čim večji in hitrejši tehnološki napredek in proizvedejo veliko količino tehnologije, tudi usposobljene za recikliranje oz. naj bi jim koristilo, da surovine in dele pridobijo nazaj. A tu se pojavlja vprašanje okoljske pravičnosti, saj ta argument praktično zagovarja tezo, da naj države v razvoju utrpijo okoljsko, zdravstveno in ekonomsko škodo ob sami proizvodnji (ki je cenejša zaradi nizkih zahtevanih standardov) in recikliranju ali končnem odlaganju, vmes, ko je nek izdelek narejen in v dobrem stanju, pa naj ga uporabljajo potrošniki v bogatejših, razvitih državah (Pellow 2007, 194–195).

Greenpeace posebej izpostavlja pet odlagališč e-odpadkov, in sicer Akkro v Gani, Lagos v Nigeriji, Karachi v Pakistanu, Delhi v Indiji in Guiyu na Kitajskem. Guiyu velja za enega največjih odlagališč e-odpadkov na svetu, čeprav je Kitajska že leta 2000 prepovedala njihov uvoz (Greenpeace 2010č). Ocenjuje se, da je kar 80 % ljudi v Guiyu, ki ima 150.000 prebivalcev, zaposlenih v predelovanju e-odpadkov, ki tja prihajajo od sredine 90. let (Grossman 2006, 2). Po podatkih Greenpeacea je v Delhiju v tej industriji zaposlenih okoli 25.000 delavcev, ki letno obdelajo 10.000–20.000 ton e-odpadkov (Greenpeace 2009b). Ker industrija prinaša ogromne dobičke za lokalne oblasti, te pogosto namerno prezrejo to protizakonito trgovino. Vendar pa je treba dodati, da bi problem ostal tudi, če bi se uvoz iz razvitih držav popolnoma prekinil, saj države v razvoju same proizvajajo vse več e-odpadkov. Ocenjuje se, da na Kitajskem proizvodnja doseže okoli 1,5 milijona e-odpadkov letno (Jones 2007).

Ker je nedelujoče električne in elektronske naprave po mednarodnem pravu prepovedano izvažati v države v razvoju, se te pogosto pomeša s še delujočimi napravami, s tem pa se oteži kontrolo pošilk²⁵. Zaboje se tudi namenoma napačno označi, v Afriko pa e-odpadki pogosto

²⁵ Greenpeace je v triletni tajni preiskavi (ki se je končala v začetku leta 2009) v sodelovanju s Sky Television odkril, da se nedelujoče televizijske aparate v Veliki Britaniji označi kot rabljeno blago in kot take nezakonito pošlje v države v razvoju. Greenpeace je pokvarjen televizijski aparat, ki so ga opremili s sledilno napravo, oddal v recikliranje lokalnim oblastem v Hampshireju. Podjetje, ki za grofijo opravlja recikliranje, je televizijski aparat nato označilo kot rabljeno blago in ga poslalo v Lagos v Nigeriji (Cahal 2009; Greenpeace 2009a; The Independent 2009).

potujejo tudi pod pretvezo rabljenih aparatov v smislu človekoljubne pomoči in kot način blažitve globalnega digitalnega razkoraka (Pellow 2007, 199, 200). Zakonodaji se je namreč mnogo enostavneje kot pri drugih odpadkih izogniti tudi zato, ker je pri e-odpadkih težje določiti, ali gre za rabljeno blago ali za odpadek (ETC/RWM 2008, 10). To med drugim pomeni, da ameriški in evropski potrošniki, tudi ko odgovorno ravnaajo z e-odpadki in jih predajo avtoriziranim podjetjem za recikliranje, ne morejo biti prepričani, da jih v resnici ne pošiljajo v države v razvoju. EU ocenjuje, da je navkljub pravni ureditvi (glej podpoglavje 5.4) znotraj držav članic le dobra tretjina e-odpadkov obdelana v skladu s predpisi, preostali dve tretjini pa končata na odlagališčih (13 %) ali v neustreznih obdelovalnih obratih znotraj ali zunaj EU (54 %) (Evropska unija 2008).

To postavlja pod vprašaj smiselnost nacionalnih in mednarodnih prepovedi izvoza e-odpadkov v države v razvoju, saj se jih vztrajno krši, in opozarja na nujnost inovacij v električni in elektronski industriji, ki bi ukinile oz. vsaj zmanjšale vsebnost toksičnih snovi v teh izdelkih, saj zanje povečini že obstajajo varnejše alternative. Greenpeace tako od leta 2006 redno ocenjuje osemnajst največjih proizvajalcev osebnih računalnikov, mobilnih telefonov, televizijskih sprejemnikov in igralnih konzol glede na tri kriterije: vsebnost strupenih snovi, sisteme vračanja in recikliranja e-odpadkov ter manjšanje vpliva proizvodnje na klimatske spremembe. S tem jih javno poziva k inovacijam, ki bi zmanjšale vsebnost strupenih snovi v izdelkih (Greenpeace 2010b). Poleg tega Greenpeace rešitev problema vidi v podaljševanju življenjske dobe električnih in elektronskih izdelkov (kot je bilo omenjeno, se ta zadnja leta krajša, tudi zaradi »načrtovane zastarelosti«) ter sprejemanju odgovornosti proizvajalcev za celoten življenjski cikel izdelka, kar vključuje odgovornost za recikliranje oz. ustrezno odlaganje odpadkov (Greenpeace 2010a).

E-odpadki so tudi opozorilo, da trgovine z nevarnimi snovmi z revnejšimi državami ne povzročajo nujno zastarele tehnologije in načini proizvodnje (Pellow 2007, 186), kot bo v naslednjem poglavju prikazano na primeru tankerjev z enojnim trupom. Nasprotno, glavni generator te strupene trgovine je prav hitrost inovacij in vse večja želja po novih izdelkih ter vse nižjih cenah v razvitem – vse bolj pa tudi v razvijajočem se – svetu. Tak tehnološki razvoj trajnostno ni vzdržen, posebej pa prek eksternalizacije stroškov, ki je na področju e-odpadkov postala stalna praksa podjetij v razvitih državah, predstavlja hudo kršitev okoljske pravičnosti na mednarodnem nivoju.

4.4 Razdiranje ladij

Ladje so v povprečju operativne med 25 in 30 let, po tem obdobju pa niso več varne za plovbo. Ker več kot 90 % ladijske strukture predstavlja jeklo (NGO Platform on Shipbreaking 2010), se jih po izteku te dobe proda na trgu in razdre. Vendar pa hkrati okoli 5 % celotne teže predstavljajo nevarne snovi, kot so azbest, PCB, živo srebro in svinec. Evropska komisija ocenjuje, da se prek izvoza ladij za recikliranje letno iz EU v države v razvoju izvozi od 400.000 do 1,3 milijona ton nevarnih odpadkov (Evropska komisija v NGO Platform on Shipbreaking 2009, 5). Te snovi so resna grožnja človeškemu zdravju in okolju, kar posebej velja za države v razvoju, kjer so zaščite pri delu ter varnostni standardi bistveno nižji kot v razvitem svetu. V zadnjih nekaj desetletjih se je večina panoge iz Velike Britanije, Španije, Tajvana, Mehike in Brazilije preselila v revne azijske države (Clapp 2001, 101), kjer se letno razdre okoli 600 do 700 ladij (UNEP in Baselska konvencija 2004, 38).

Gre predvsem za Bangladeš, Indijo in Pakistan, precejšnjo vlogo pa imata tudi Kitajska in Turčija. Največji razdirališči sta v indijskem Alangu in Chittagongu v Bangladešu. Cena razdiranja je v teh državah zaradi skromnih standardov, poceni delovne sile in pomanjkanja dragih, tehnološko naprednih strojev bistveno nižja kot v razvitem svetu (NGO Platform on Shipbreaking 2010). Tako kot pri drugih nevarnih odpadkih so države v razvoju v zadnjih nekaj desetletjih postajale vedno bolj priljubljena destinacija za razdiranje ladij predvsem zaradi vedno višje cene te dejavnosti v razvitih državah, ki je posledica uvajanja vse strožjih okoljskih, zdravstvenih in varnostnih standardov (Greenpeace 2010c). Medtem ko je bilo razdiranje ladij do sedemdesetih let prejšnjega stoletja skoncentrirano v Evropi in so evropski delavci veljali za visoko kvalificirane na tem področju, so azijski delavci večinoma povsem neizurjeni, velik problem pa je tudi otroška delovna sila (UNEP in Baselska konvencija 2004, 38). Mednarodna federacija za človekove pravice (International Federation for Human Rights) je v raziskavi ugotovila, da je vsaj 20 % vseh delavcev v Chittagongu starih pod 15 let (NGO Platform on Shipbreaking 2009, 4).

Po kriterijih Mednarodne organizacije dela (ILO) je razdiranje ladij eno izmed najtežjih in najnevarnejših del, pri čemer se resno poškoduje in umre veliko število ljudi. Nesreče se zgodijo zaradi eksplozij, požarov, zadušitev, odpadanja železnih tramov ipd. Hude posledice imajo tudi bolezni, kot so različne oblike raka in drugih bolezni, povezanih z azbestom, ki so posledica dolgoletnega dela v slabih razmerah in vdihavanja strupenih hlapov ter stika z

nevarnimi materiali (NGO Platform on Shipbreaking 2010). BAN je v že omenjenem poročilu leta 2003 zapisal oceno, da bo kar 25 % od 40.000 delavcev, ki so zaposleni v indijskem razdirališču ladij, zaradi izpostavljenosti azbestu zbolelo za rakom (Puckett 2003, 83). Indijsko vrhovno sodišče je leta 2006 ugotovilo, da 16 % delavcev v Alangu kaže znake azbestoze (NGO Platform on Shipbreaking 2009, 5). Skupno poročilo Greenpeacea in Mednarodne federacije za človekove pravice ocenjuje, da je v zadnjih desetletjih na razdirališčih ladij za posledicami delovnih nesreč umrlo med 1.000 in 1.200 ljudi, opozarja pa tudi na prikrivanje podatkov s strani uradnih statistik, zato je realna številka lahko še višja (Greenpeace in drugi 2005, 5, 12).

Poleg tega je problematično, da se v državah v razvoju razdiranje ladij odvija kar na obalah, kar močno obremenjuje občutljive obalne ekosisteme. Olje ter strupene in nerazgradljive snovi vpija pesek, sežiganje kablov pa povzroča izločanje dioksinov in furanov, ki so karcinogeni. Čeprav je bilo v državah v razvoju izvedenih malo raziskav o vplivu »obalne metode« razdiranja ladij, je znano, da resno onesnažuje zaloge podzemnih voda, vpliva na zmanjšanje lokalnih zalog rib in s tem na zaposlitev lokalnega prebivalstva. Primernejše, okolju in človekovemu zdravju prijaznejše metode razdiranja ladij so v uporabi v razdirališčih v ZDA in Evropi, in sicer gre za t.i. suhe doke, iz katerih je mogoče izčrpati vodo, kar omogoča razdiranje ladij na kopnem (DNV in YPSA v NGO Platform on Shipbreaking 2009, 6–8).

Greenpeace ocenjuje, da lastniki iz razvitih držav s prodajo ene ladje v državo v razvoju zaslužijo približno 1,9 milijona dolarjev (Greenpeace 2010c). Poleg velikih zaslužkov, ki jih omogoča izvoz v države v razvoju, je vedno bolj problematična spodbuda za to dejavnost tudi večanje svetovne flote. Greenpeaceova ocena je, da je bilo leta 1960 na svetu okoli 15.000 ladij, leta 2002 pa že 62.000. Pomemben dejavnik je tudi novejša zakonodaja o postopni ukinitvi tankerjev z enojnim trupom. Po nesrečah, od katerih sta bili posebej odmevni razlitji nafte iz tankerjev Erika leta 1999 in Prestige leta 2002, sta se Mednarodna pomorska organizacija (IMO) in EU pridružili prizadevanjem ZDA za preprečevanje onesnaževanja morja in sprejeli zakonodajo, ki zahteva postopen umik tankerjev z enojnim trupom in njihovo zamenjavo z dvojim trupom ali enakovrednimi konstrukcijskimi zahtevami. Greenpeace ocenjuje, da se bo zaradi tega moralo razdreti okoli 2.200 tankerjev z enojnim trupom, za kar pa EU nima zadostnih zmogljivosti (Greenpeace India 2010). Višek razdiranja teh tankarjev se pričakuje v obdobju 2010-2012 (Evropska komisija 2007a, 7).

Države, kot so Norveška, Grčija in Japonska, vztrajajo pri razstavljanju ladij po »obalni metodi« v državah v razvoju, saj to prinaša velike stroškovne koristi. Zaradi zgoraj omenjenih dejavnikov lahko pričakujemo, da se bo stanje v naslednjih letih poslabšalo, možno pa je tudi, da se bo dejavnost razširila tudi na obalne države v Afriki (NGO Platform on Shipbreaking 2009, 9). Razdiranje ladij je bilo zato zadnja leta pod drobnogledom Baselske konvencije, IMO in ILO, kar je vodilo v sprejem instrumentov na tem področju, ki bodo podrobneje opisani v naslednjem poglavju.

Pomembna spodbuda za dopuščanje trgovine s strani držav v razvoju so surovine, ki jih pridobijo na ta način. Primer je Bangladeš, ki z razdiranjem ladij zadosti kar 80 % vseh svojih potreb po jeklu, poleg tega pa pridobi tudi rabljene stroje in materiale, ki med drugim oskrbujejo državno proizvodnjo cementa in gradbenega materiala. V industriji naj bi bilo neposredno zaposlenih 30.000 delavcev, posredno pa je od nje zaradi tega odvisnih kar med 200.000 in 300.000 ljudi. Raziskave so pokazale, da je večina zaposlenih v industriji delavcev migrantov, ki v Alang in Chittagong prihajajo iz regij, kjer ni nikakršnih alternativ za varnejše ali bolje plačano delo (Greenpeace in drugi 2005, 15).

Nevladne organizacije, kot je Greenpeace, ki so sicer kritične do trgovine, so zato mnenja, da zapiranje razdirališč in preusmeritev industrije nazaj na zahodne države ni priporočljivo, saj je od nje odvisnih preveč ljudi in prevelik del gospodarstva držav v razvoju. Rešitev zato vidijo v strožjem mednarodnem režimu, okoljski, delovni ter zdravstveni zakonodaji in njihovem doslednem spoštovanju. Zahtevajo predvsem takojšnjo prepoved »obalne metode«, gradnjo bolnišnic oz. zagotovitev ustrezne zdravstvene oskrbe blizu razdirališč, »razstrupitev« ladij pred izvozom in ustanovitev sklada s strani lastnikov ladij in vlad razvitih držav (v skladu z načelom onesnaževalec plača), iz katerega bi se črpala sredstva za izboljševanje pogojev v razdirališčih ter kompenzacije za žrtve nesreč. Od nacionalnih vlad zahtevajo uresničevanje sprejete zakonodaje in izvajanje učinkovitega nadzora nad spoštovanjem standardov v razdirališčih ter delavskih pravic do združevanja, kolektivnih pogajanj, minimalne plače, počitka, kompenzacije v primeru nesreče in smrti itd. (Greenpeace in drugi 2005, 57; NGO Platform on Shipbreaking 2009, 10).

Ob pregledu dejavnikov, ki so spodbudili trgovino z državami v razvoju, lahko delno potrdim svojo drugo hipotezo. Trgovino lahko razumemo kot strategijo za soočanje s težkim okoljskim izzivom, ki ga predstavljajo nevarne snovi. To dokazujeta predvsem izvažanje e-odpadkov in starih ladij, saj se razvite države ne morejo same soočiti s količinskim

problemom teh odpadkov, z njihovimi okolju in zdravju zelo škodljivimi posledicami ter z visoko ceno upravljanja z njimi. Hkrati gre s strani izvoznikov za rasistično prakso, ki izkorišča ekonomski položaj revnejših držav, njihovo zadolženost in željo po gospodarski rasti ter napredku, pa tudi enostavnejše in cenejše prometne povezave, komunikacije ter bolj liberaliziran svetovni trg.

Izvažanje e-odpadkov in ladij za razrez v države v razvoju je naraščajoč problem, ki dolgoročno hudo bremeni okolje ter škoduje zdravju prebivalstva in je zato resna kršitev okoljske pravičnosti. Prav tako je zaradi nespoštovanja osnovnih delovnih standardov in delavskih pravic, pa tudi pogoste uporabe otroške delovne sile, huda kršitev temeljnih človekovih pravic. Prizadevanja za prepoved oz. regulacijo trgovine z državami v razvoju bodo opisana v nadaljevanju. S tem bom preverila še tretjo hipotezo.

5 MEDNARODNOPRAVNA REGULACIJA

80. leta prejšnjega stoletja so bila čas pospešene ekonomske in trgovinske liberalizacije, ki je omogočila enostavnejše izkoriščanje velikih razlik v ceni upravljanja z nevarnimi odpadki. Šibka pozicija držav v razvoju v globalni politični ekonomiji je onemogočala njihov ustrezen odziv na vse večje odlaganje teh odpadkov na njihovem teritoriju. Hkrati je postalo jasno, da regulacija na nivoju posameznih nacionalnih držav ni ustrezna za uravnavanje te zapletene problematike (Clapp 2001, 21). Meddržavna trgovina z nevarnimi odpadki je bila na mednarodnem nivoju namreč do 80. let popolnoma deregulirana, kljub temu da so tveganja, kadar se odpadke prenaša prek meja, bistveno večja, pri čemer je prva grožnja že možnost nesreče med prevozom. Odsotnost avtoritete na mednarodnem nivoju, ki bi v sporih odločala o odgovornosti in morebitnih odškodninah, je dodatno otežila razmere za pravično trgovino, ki so jo države v razvoju vse bolj začele obtoževati okoljskega rasizma (O'Neill 2000, 40).

Kontroverzni primeri, ki so prišli v 80. letih prejšnjega stoletja v javnost, so spodbudili mednarodne organizacije (tako vladne kot tudi nevladne, med katerimi velja posebej izpostaviti Greenpeace) k oblikovanju mednarodnopravnega instrumenta, ki bi vzpostavil sistem nadzora nad čezmejnimi prehodom nevarnih odpadkov in zaustavil nepravično trgovino s temi odpadki z državami v razvoju (Baselska konvencija in UNEP 2009). Prvi poskus mednarodne ureditve problema²⁶ so bile Kairske smernice in načela za okolju varno ravnanje z nevarnimi odpadki, ki jih je 17. junija 1987 sprejel Upravni svet UNEP. Pravno nezavezujoče smernice so vključevale napotke za izvoz nevarnih odpadkov, med katerimi lahko izpostavimo zahtevo po obveščanju države uvoza in tranzitnih držav o namenu izvoza (t.i. postopek soglasja po predhodnem obveščanju oz. Prior informed consent – PIC) ter odgovornost izvozne države, da poskrbi za ustrezne varnostne standarde odlagališč. Hkrati je bilo odločeno, da se v okviru UNEP skliče delovna skupina, ki bo pripravila globalno konvencijo o tej problematiki (Basel Action Network 2010a).

Sredi 80. let prejšnjega stoletja sta EU in OECD sprejeli pravna sredstva, ki so sprva urejala trgovino z nevarnimi snovmi le med državami članicami, kasneje pa prek amandmajev tudi z nečlanicami organizacij. Dogovora sta bila pravno zavezujoča za države članice in sta tako kot Kairske smernice temeljila na postopku PIC. Kljub tem prizadevanjem je potreba po

²⁶ Za natančen kronološki potek urejanja problema na mednarodnem področju glej prilogo Č.

oblikovanju globalnega režima, ki bi celovito uredil problematiko trgovanja z nevarnimi snovmi, ostala (Clapp 2001, 39).

5.1 Baselska konvencija

Posledično je 22. marca 1989 pod okriljem UNEP v Baslu v Švici prišlo do podpisa Baselske konvencije o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov prek meja in njihovega odstranjevanja, ki je v veljavo stopila 5. maja 1992. Njen namen je zaščititi človekovo zdravje in okolje pred škodljivimi posledicami proizvodnje, upravljanja, čezmejnega gibanja ter odlaganja nevarnih in drugih odpadkov. Konvencija je prepovedala izvažanje nevarnih odpadkov v države, ki so uvoz teh odpadkov prepovedale (4.1.a člen). Za države, ki tega niso storile, pa je uvedla postopek PIC (4.1.c člen), kar pomeni, da je vsak uvoz brez vnaprejšnjega soglasja države uvoznice nezakonit (Baselska konvencija in UNEP 2009). Prav tako je nezakonita trgovina med nepogodbenicami konvencije (4. člen, 5. točka), sama nezakonita trgovina pa je kriminalno dejanje (4. člen, 3. točka). Pogodbenice so zavezane sprejeti nacionalna pravna sredstva, s katerimi bodo preprečevale in kaznovale nezakonito trgovino (4. člen, 4. točka).

Prav tako konvencija zahteva, da pogodbenice z nevarnimi in drugimi odpadki ravnajo na okolju prijazen način (Environmentally sound manner – ESM). To pomeni, da so zavezane k zmanjševanju odpadkov pri njihovem viru, omejevanju čezmejnega gibanja odpadkov in njihovi obdelavi ter odlaganju čim bližje mestu nastanka (Baselska konvencija in UNEP 2009). Izvoz nevarnih odpadkov je konvencija dopustila le, če država sama nima ustreznih zmogljivosti za ravnanje z njimi ali pa če jih bo država uvoznica reciklirala za pridobivanje osnovnih surovih (4. člen, 9. točka).

Konvencija je ustanovila tudi organe, ki naj bi pospeševali in nadzorovali uresničevanje dokumenta. Najvišji organ je Konferenca udeleženk (Conference of the Parties, v nadaljevanju COP). COP tvorijo vlade držav podpisnic, njena glavna naloga pa je nadzor in ocenjevanje uresničevanja konvencije. Poleg tega skrbi za harmonizacijo politik, strategij in ukrepov za zmanjševanje škode nevarnih ter drugih odpadkov, sprejema lahko amandmaje in protokole h Konvenciji ter druge aktivnosti za njeno uresničevanje in ustanavlja pomožna telesa (15. člen Baselske konvencije). Do sedaj se je COP sestala devetkrat, nazadnje junija 2008 na Baliju v Indoneziji (Secretariat of the Basel Convention 2009a). Njena zdaleč najbolj

odmevna ukrepa sta bila prepoved izvoza nevarnih odpadkov iz članic OECD v nečlanice in sprejem Odločitve III/1 (glej str. 51). S 16. členom je bil ustanovljen Sekretariat Baselske konvencije, katerega naloge so organiziranje sestankov, skrb za pretok informacij med podpisnicami, izdajanje poročil, sodelovanje z drugimi organizacijami, pomoč državam pri prepoznavanju ilegalne trgovine itd.

Danes ima konvencija 172 pogodbenic in je ena izmed najširše sprejetih mednarodnih pogodb na področju okolja. Med podpisnicami, ki je še niso ratificirale, so poleg Afganistana in Haitija še ZDA (Basel Action Network 2009b). ZDA so posebej sporen primer, saj proizvedejo večino nevarnih odpadkov, vendar trdijo, da imajo področje čezmejnega gibanja nevarnih odpadkov ustrezno urejeno že v svoji nacionalni zakonodaji (O'Neill 2000, 42). V resnici ratifikacijo preprečujejo pritiski industrijskih lobističnih skupin, ZDA pa je poleg že omenjenih poslov z nevarnimi odpadki obtožena tudi povzročanja hude ekološke škode na področju »maquilador« na meji z Mehiko²⁷. Clintonova administracija je začela postopek ratifikacije konvencije, vendar so jo po poročanju organizacije BAN preprečili močni korporativni lobistični pritiski (Bennion 2009).

Baselska konvencija je bila takoj tarča kritik s strani držav v razvoju in okoljskih nevladnih organizacij. Predvsem so ji očitali, da je trgovino, ki bi jo morala razglasiti za kriminalno aktivnost, pravzaprav legitimirala, saj je v osnovi zahtevala le, »da obe strani podpišeta par dokumentov« (Puckett 2000, lasten prevod). V ospredje je tako prišel spor med razvitimi državami, ki so trgovino želele samo podvreči določenim kontrolam, in državami v razvoju, ki so jo hotele popolnoma prepovedati.

Osnovni problem je bilo vprašanje, kako Baselsko konvencijo uskladiti z idejami in načeli svobodne trgovine, za tem pa so stali posamezni nasprotujoči si interesi različnih skupin. Predstavniki industrije so na pogajanjih lobirali za nadaljevanje proste trgovine z nevarnimi odpadki, medtem ko so razvite države in UNEP zahtevali regulacijo namesto prepovedi trgovanja z državami v razvoju kot kompromis, ki omogoča, da države, ki same niso sposobne obdelati nevarnih odpadkov, to prepustijo bolj usposobljenim državam. Vendar je UNEP

²⁷ Maquiladore so tovarne v lasti ZDA, ki so locirane ob mehiško-ameriški meji na mehiški strani. Po dogovoru med državama iz 80. let prejšnjega stoletja morajo ZDA nevarne odpadke, ki jih proizvedejo maquiladore, uvoziti v ZDA. Okoljevarstvene organizacije opozarjajo, da se dogovora ne upošteva – odpadke nazaj uvozi le od 25 do 30 % podjetij, poleg tega pa prihaja do resne onesnaženosti rek in drugih vodnih virov zaradi strupenih odplak iz tovarn (Vaughn Switzer 1994, 119-120; Clapp 2001, 116).

hkrati tudi zagovarjal stališče, da bi moral biti uvoz v države v razvoju, ki si tega ne želijo, prepovedan. Nasprotno so države v razvoju in okoljske nevladne organizacije (predvsem Greenpeace) zahtevale popolno prepoved izvoza nevarnih odpadkov v države v razvoju. Greenpeace je na pogajanjih opozarjal, da dokler ta praksa ne bo prepovedana, tudi ne bo spodbud za uvajanje okolju bolj prijaznih proizvodnih metod v razvitih državah (Clapp 2001, 3, 40–41). Države v razvoju so ostro nasprotovale tudi načelu PIC kot glavnemu instrumentu konvencije, saj v sistemu niso videle nobenih zagotovil, da izvozniki ne bodo ponarejevali dokumentov, poleg tega pa so se bale, da bodo obubožane države te »sumljive«, na pol legalne posle sprejemale zaradi revščine in dolžniške stiske (Puckett v Okereke 2008, 89).

Oblikovala so se torej tri različna mnenja, kako naj bi se mednarodna skupnost spopadla s problemom. Težavnost pogajanj Baselske konvencije lahko ponazorimo s podatkom, da je na njih sodelovalo 96 držav (od katerih se jih je 66 kvalificiralo za države v razvoju), štiri opazovalna telesa OZN, osem medvladnih organizacij in 24 nevladnih organizacij (tako okoljevarstvenih kot predstavnikov industrije). Trgovce z odpadki in podjetja, ki proizvajajo odpadke, so na pogajanjih predstavljala močna interesna združenja, kot sta Mednarodna trgovinska zbornica in Mednarodni inštitut za plemenite kovine. Sprejeta konvencija, ki ni izpolnila pričakovanj držav v razvoju, je bila rezultat protislovnih interesov in neenake moči posameznih akterjev na pogajanjih. Prav tako z njo niso bile zadovoljne nekatere razvite države (predvsem ZDA in Japonska) ter predstavniki industrije (Clapp 2001, 40, 47).

5.2 Odgovor držav v razvoju na Baselsko konvencijo – Baselska prepoved

V znak nasprotovanja Baselski konvenciji, kot so jo zasnovale razvite države in mednarodne vladne organizacije, je dvanajst afriških držav v okviru Organizacije afriške enotnosti leta 1991 podpisalo Bamaško konvencijo o prepovedi uvoza in nadzoru čezmejnega gibanja ter upravljanja z nevarnimi odpadki v Afriki. Konvencija je v veljavi od 20. marca 1996 in prepoveduje uvoz nevarnih odpadkov v države podpisnice. Pobudi je sledilo več držav v razvoju. Leta 1991 je s sprejemom konvencije Lomé IV trgovino z bivšimi kolonijami v Aziji, na Karibih in v Pacifiku prepovedala EU. Trgovino med ZDA in Mehiko ureja Severnoameriški sporazum o svobodni trgovini (NAFTA), sprejeti pa so bili še nekateri

regionalni dogovori, kot sta Izmirski protokol Barcelonske konvencije²⁸, ki pokriva območje Mediterana, in Waiganska konvencija, ki prepoveduje odlaganje odpadkov v južnopacifiško regijo (O'Neill 2000, 41). Leta 1992 je bil podpisan tudi Sporazum o čezmejnem gibanju nevarnih odpadkov v Centralni ameriški regiji, ki prepoveduje uvoz teh odpadkov v države srednje Amerike. Ta sporazum, prav tako pa tudi Bamaška in Waiganska konvencija, prepovedujejo tudi izvoz radioaktivnih odpadkov v države podpisnice, česar Baselska konvencija ne zajema, in odlaganje odpadkov v oceane.

Na oblikovanje regionalnih sporazumov in tudi sprejemanje individualnih državnih prepovedi uvoza nevarnih odpadkov (glej prilogo Č) so imele pomemben vpliv okoljevarstvene organizacije, katerih koordinator je bil Greenpeace. Čeprav so na pogajanjih Baselske konvencije sodelovale kot opazovalke, so imele zaradi svojega strokovnega znanja in poznavanja problema na terenu v državah v razvoju ter zaradi gorečega zagovarjanja pravic teh držav in popolne prepovedi trgovine z njimi velik vpliv na odločitve teh držav. Posebej Greenpeaceu se pripisuje izjemen prispevek pri oblikovanju zavezništva med nevladnimi organizacijami in državami v razvoju (Clapp 2001, 42–43).

Čeprav so bili regionalni sporazumi in posamezne nacionalne prepovedi jasen pokazatelj nezadovoljstva držav v razvoju z Baselsko konvencijo, niso predstavljali nobenih pravnih omejitev za razvite države, zato tudi niso ustavili trgovine. Iz tega razloga so se hkrati s sprejemom bilateralnih oz. multilateralnih sporazumov s strani držav v razvoju, Greenpeacea in nekaterih drugih akterjev začeli pritiski za odpravo pomanjkljivosti Baselske konvencije. Predvsem so kritizirali možnost izkoriščanja pravnih lukenj, posebno izvoz pod pretvezo recikliranja in uporabe osnovnih surovin. Med letoma 1990 in 1995 je odstotek nevarnih odpadkov, izvoženih iz držav OECD in namenjenih za odlagališča, namreč padel s 53 % na 22 %, hkrati pa se je odstotek teh odpadkov, namenjenih za recikliranje ali obnovo, v istem obdobju povečal s 46 % na 78 % (Krueger v Stokke in Thommessen 2001, 44). Po sprejemu Baselske konvencije so se razvili tudi različni načini izvažanja za namen recikliranja, npr. trgovinski posli »waste-to-energy«, kar pomeni, da so države v razvoju uvožene nevarne odpadke sežigale v sežigalnicah, ki proizvajajo električno energijo. V zameno so te države prejele »pomoč« v obliki denarja, gradnje cest, pa tudi zdravstvenih in izobraževalnih projektov idr. (Clapp 2001, 61–62). Kritiki Baselske konvencije so opozarjali tudi na

²⁸ Barcelonska konvencija je krajše ime za Konvencijo o varstvu Sredozemskega morja pred onesnaževanjem, podpisano 16.2.1976 v Barceloni, v veljavi od 12.2.1978.

pomanjkljiv nadzor nad pravilnim odlaganjem odpadkov na njihovi končni destinaciji, pomanjkljivo spremljanje in nadzor nad uresničevanjem konvencije s strani UNEP ter odsotnost instrumentov za določitev odgovornosti in odškodnin v primeru nesreč. Kritizirali so tudi pomanjkanje zaščit pred uvozom v obubožane države, ki sprejmejo odpadke zaradi hude revščine (Birnie in Boyle v O'Neill 2000, 43).

Na drugem srečanju COP marca 1994 so se podpisnice zato odločile, da bodo sprejele takojšnjo prepoved izvoza nevarnih odpadkov z namenom končnega odlagališča iz članic OECD v nečlanice. Da bi preprečile zlorabljanje pravnih lukenj, so v Odločitvi II/12 določile tudi, da bodo do 31. decembra 1997 prepovedale izvoz z namenom obnovitve in recikliranja. Ker pa Odločitev II/12 ni bila vključena v Baselsko konvencijo, se je kmalu pojavilo tehnično vprašanje, ali je v praksi sploh pravno zavezujoča. Posledično so na tretjem srečanju COP-3 leta 1995 sprejeli Odločitev III/1, s katero je t.i. Baselska prepoved postala amandma Baselske konvencije in s tem mednarodnopravno zavezujoča. Odločitev III/1 ne uporablja delitve na članice in nečlanice OECD, ampak v aneksu VII navaja države, katerim je prepovedano izvažati nevarne odpadke v vse države, ki niso navedene v aneksu in so podpisnice Baselske konvencije. To je trideset industrijsko visoko razvitih držav, ki proizvedejo kar okoli 90 % vseh nevarnih odpadkov in naj bi imele tudi daleč največ možnosti za učinkovito spopadanje z njimi v svojem nacionalnem okviru – dolgoletne članice OECD, članice EU in Lihtenštajn (Basel Action Network 2009b).

Baselska prepoved bo stopila v veljavo, ko jo bo ratificiralo tri četrtine podpisnic. Do januarja 2010 jo je ratificiralo 68 podpisnic (Združeni narodi 2010c). Clapp (2001) ocenjuje, da se je po sprejemu Baselske prepovedi – četudi ta še ni v veljavi²⁹ – občutno zmanjšal izvoz v države v razvoju, tako zaradi poostrenih mednarodnih kontrol kot tudi zaradi medijske izpostavljenosti škandalov, s katerimi se je očrnilo vpletene korporacije. Vendar pa se je takoj pojavil nov problem, in sicer poskusi preselitve celotnih industrij, ki proizvajajo nevarne odpadke, oz. vsaj tisti del aktivnosti mednarodnih korporacij, ki najbolj onesnažujejo, v države v razvoju. Baselska prepoved je bila namreč hud udarec za industrijo in njene lobiste, katerim je pri sprejemanju Baselske konvencije uspelo preprečiti sprejem popolne prepovedi trgovine z državami v razvoju.

²⁹ Baselsko prepoved so države članice EU z Uredbo EU o pošiljkah odpadkov implementirale v evropsko zakonodajo, zato je ta za te države prepoved v veljavi že od leta 1998 (Evropska unija 2006).

Tudi nekatere države v razvoju, ki imajo velike obrate za recikliranje ali pa so za pridobivanje osnovnih surovin odvisne od uvoza in recikliranja nevarnih odpadkov, nasprotujejo Baselski prepovedi. Primer je uvažanje rabljenih svinčevih baterij v Indijo in na Filipine, ki večino potrebnega svinca pridobita na tak način (Lipman 2002, 3). Lipman (2002, 4) zato opozarja, da je vsiljevanje popolne prepovedi uvoza nevarnih odpadkov državam, ki si je sploh ne želijo, pokroviteljstvo in kršenje njihovih suverenih pravic, čeprav se je hkrati treba zavedati pomanjkljivih standardov v teh državah. Na tak način prihaja do nasprotij med spoštovanjem suverenih odločitev posameznih držav in skrbjo za varnost ter zdravje njihovih prebivalcev in okolja.

5.3 Protokol o poroštvih in odškodninah za škodo

Že Baselska konvencija je določila, da morajo njene udeleženke takoj, ko bo izvedljivo, sprejeti protokol, »ki navaja ustrezna pravila in postopke za odgovornost in nadomestila za škodo, ki izhaja iz uvoza ali izvoza in odstranjevanja nevarnih odpadkov in drugih odpadkov« (Baselska konvencija, 12. člen). Zaradi skrbi držav v razvoju, da se zaradi omenjenih finančnih sredstev in razpoložljivosti tehnologije ne morejo ustrezno spopasti z ilegalno trgovino z nevarnimi odpadki in nesrečami, ki jih ta lahko povzroči, so se v letu 1993 začeli pogovori o morebitnem sprejemu protokola o poroštvih in odškodninah. 10. decembra 1999 so ga na COP-5 tudi sprejeli. Namen protokola je vzpostavitev celovitega režima poroštev in takojšnje ustrezne odškodnine ob nesrečah, ki se zgodijo ob čezmejnem prehodu nevarnih (in drugih) odpadkov. Določitve protokola veljajo tudi v primeru nezakonite trgovine in urejajo finančno odgovornost na vseh točkah čezmejne trgovine z odpadki (Secretariat of the Basel Convention 2009b).

Na pogajanjih za protokol so se pojavila podobna nasprotja med članicami in nečlanicami OECD kot na pogajanjih za Baselsko konvencijo. Enako kot pri slednji se je vzpostavil kompromis, saj razvitim državam omogoča »opt-out«, kadar so podpisnice sporazuma v skladu z 11. členom Baselske konvencije, ki ureja vprašanje poroštev in odškodnin. Prav tako je vlaganje v kompenzacijski sklad prostovoljno. Glavna kritika s strani okoljevarstvenih nevladnih organizacij je, da odgovornosti za škodo ne prenaša izključno na proizvajalce odpadkov, saj se njihova odgovornost konča, ko odpadke predajo odstranjevalcu v skladu z načelom PIC. To določilo je za te organizacije sporno, saj proizvajalcev ne spodbuja k

zmanjšanju količine proizvedenih odpadkov pri njihovem viru, kot bi se zgodilo, če bi odgovornost za škodo in kompenzacijo nosili izključno oni. To bi bilo v skladu z dolgoročno rešitvijo problema nevarnih odpadkov, kot jo vidijo te organizacije. Prav tako se protokol nanaša le na škodo, storjeno pri prevozu odpadkov in začetni predelavi oziroma odlaganju (Clapp 2001, 159–161). To je problematično, saj se škoda velikokrat pojavi šele po preteku določenega časovnega obdobja, kot je bilo prikazano na primeru Love Canala. Problematična so tudi omejena finančna sredstva Konvencije, ki jih je izvršni direktor UNEP leta 2006 ocenil na skromnih 270.000 ameriških dolarjev (UNEP 2006).

Protokol bo stopil v veljavo, ko ga bo ratificiralo dvajset držav podpisnic. Deset let po sprejemu ga je zaradi nesoglasij med podpisnicami Konvencije ratificiralo le deset držav (Združeni narodi 2010c).

5.4 Ureditev področja e-odpadkov

Baselska konvencija in z njo tudi Baselska prepoved vključujeta izvažanje e-odpadkov, kar pomeni, da je izvoz teh odpadkov v države nečlanice OECD po mednarodnem pravu za države, ki so ratificirale oba dokumenta, prepovedan. Na ravni EU, v kateri je v veljavi Baselska prepoved, sta bili sprejeti tudi dve direktivi, in sicer Direktiva 2002/96/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. januarja 2003 o odpadni električni in elektronski opremi ter Direktiva 2002/95/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. januarja 2003 o omejevanju uporabe nekaterih nevarnih snovi v električni in elektronski opremi.

Direktiva 2002/96/ES zahteva ločeno zbiranje e-odpadkov in vzpostavitev sistemov za njihovo pravilno zbiranje in obdelavo na nacionalni ravni v državah članicah (5. in 7. člen). V skladu z načelom »onesnaževalec plača« odgovornost prenaša na proizvajalce – onesnaževalec je v tem primeru proizvajalec, ki uporablja strupene snovi in je zato odgovoren za celoten življenjski cikel izdelka, kar pomeni, da mora omogočiti kupcem (vsaj) brezplačni prevzem odpadnih e-izdelkov (5. člen). Odpadke mora nato obdelati na okolju prijazen način ali pa jih predelati oz. ponovno uporabiti (6. in 7. člen). Direktiva 2002/95/ES od proizvajalcev zahteva, da določene strupene snovi, kot so svinec, živo srebro in kadmij, zamenjajo z okolju prijaznejšimi materiali (4. člen). Kljub temu, da je zakonodaja na ravni EU dobrodošla, žal

njene ocene kažejo, da ni zadostno uredila tega področja. Kot je bilo že omenjeno, je v skladu s predpisi še vedno obdelana le približno tretjina vseh v EU proizvedenih e-odpadkov.

Pri mednarodni trgovini z e-odpadki je posebej sporno, da Baselske konvencije in prepovedi niso ratificirale ZDA. Država, ki naj bi po podatkih EPA leta 2007 odvrgla 370 milijonov kosov električne in elektronske opreme, naj bi v države v razvoju – posebej prek Hongkonga na Kitajsko – izvozila kar od 50 % do 80 % vseh svojih e-odpadkov. Ker so ZDA največji izvoznik e-odpadkov, niso pa ratificirale Baselske konvencije, kar pomeni, da je izvažanje nevarnih odpadkov iz te države v države po njenem pravnem redu v razvoju legalno, so pomembne tudi nacionalne prepovedi posameznih držav v razvoju. Kot je bilo omenjeno v prejšnjem poglavju, je Kitajska (kot največji uvoznik e-odpadkov na svetu) prepovedala uvoz nevarnih odpadkov na svoje ozemlje. Vendar pa pomanjkljiv carinski nadzor, nezmožnost kontrole vseh pošiljk, podkupljivost uradnikov in strah oblasti pred uporom nezaposlenih prebivalcev, ki jih zaposluje industrija, onemogočajo preprečitev trgovine s Kitajsko (Frontline 2010). Podobno je tudi v drugih državah v razvoju, v katere še naprej pritekajo velike količine e-odpadkov. Indijsko vrhovno sodišče je v skladu z Baselsko prepovedjo že leta 1997 prepovedalo uvoz nevarnih odpadkov, a se uvoz e-odpadkov nadaljuje pod pretvezo donacij, pridobivanja delov itd. (Pellow 2007, 199).

5.5 Ureditev področja razdiranja ladij

Na področju pravne regulacije razdiranja ladij, ki se v zadnjih letih naglo razvija, velja izpostaviti tri najpomembnejše akterje, in sicer Baselsko konvencijo, IMO in ILO. Baselska konvencija sprva ni vključevala razdiranja ladij, vendar pa je bilo to področje zaradi javnega pritiska in številnih spornih primerov zlorab³⁰ obravnavano na COP-6 leta 2002. Takrat so bile sprejete Tehnične smernice o popolnem ali delnem razdiranju ladij. Smernice so bile h konvenciji dodane leta 2004 na sedmem srečanju podpisnic, saj so se te strinjale, da je razdiranje ladij, glede na to, da se ob njem sprošča veliko nevarnih snovi, med katerimi so

³⁰ Eden izmed zloglasnih primerov je bila afera z ladjo Sea Beirut leta 2002. Ladja pod liberijsko zastavo je bila zapuščena ob francoski obali, nakar jo je pristanišče v Dunkerqueju na dražbi prodalo Turčiji. Greenpeace je javno opozarjal, da je prodaja nezakonita, saj krši Baselsko konvencijo, evropsko zakonodajo ter francosko in turško nacionalno pravo, ker azbest na ladji spada med nevarne odpadke. Posledično je želela Turčija vrniti ladjo v Francijo, a je ta ni hotela sprejeti (Greenpeace 2002).

azbest, PBC in težke kovine, v nasprotju z duhom konvencije (International Federation for Human Rights in drugi 2008, 27). Smernice zahtevajo spoštovanje dveh zahtev Baselske konvencije, in sicer PIC ter ESM, prav tako pa tudi Baselske prepovedi, po kateri je prepovedan izvoz nevarnih odpadkov v države v razvoju. To pomeni, da je prodajanje ladij za razdiranje v države v razvoju za podpisnice dejansko kršitev mednarodnega prava (Greenpeace in drugi 2005, 43). Dovoljeno je le, kadar je njegov namen recikliranje ladje, iz katere so bile pred izvozom odstanjene vse nevarne snovi (Generalni direktorat za okolje 2007, 28).

ILO je Smernice o varnosti in zdravju pri razdiranju ladij, ki so bile posebej ustvarjene za azijske države in Turčijo, sprejela leta 2003. Poglavitni namen smernic je pomagati državam pri oblikovanju nacionalnih zakonodaj, ki bodo zavarovale ljudi pri delu, a tudi varovale okolje (International Federation for Human Rights in drugi 2008, 27–28). Vendar pa smernice niso pravno zavezujoče. Prav tako niso zavezujoče Smernice o recikliranju ladij, ki jih je IMO sprejela 5. decembra 2003. Smernice vključujejo načrt za recikliranje ladij in navodila za izdelavo »zelenega potnega lista«, v katerem bi bil popis nevarnih snovi na krovu. Na zasedanju decembra 2005 je bil storjen pomemben korak naprej, saj so se IMO, ILO in Baselska konvencija dogovorile o oblikovanju obvezujočega mednarodnega režima za recikliranje ladij (Greenpeace in drugi 2005, 43–44). V ta namen so oblikovale delovno skupino, ki naj bi poskrbela za vključitev koncepta okoljske pravičnosti in človekovih pravic v nov mednarodni režim razdiranja ladij (Greenpeace in drugi 2005, 45).

Tako je triinšestdeset članic IMO 15. maja 2009 podpisalo Hongkonško mednarodno konvencijo o varnem in okolju prijaznem recikliranju ladij. Konvencija med drugim v skladu s konceptom »zelenega potnega lista« zahteva, da lastniki ladij pred »recikliranjem« posredujejo inventar nevarnih snovi na krovu (6. pravilo, aneks Konvencije). Prav tako morajo razdirališča posredovati načrt za recikliranje ladij glede na specifičnost ladje in njen inventar (9. pravilo, aneks Konvencije). Konvencija bo v veljavo stopila dve leti po tem, ko jo bo ratificiralo petnajst držav, ki bodo hkrati predstavljale 40 % svetovne tonaže trgovinskih ladij (17. člen). Zaradi te zapletene zahteve ni pričakovati, da bo do ratifikacije prišlo kmalu.

Konvencija je bila takoj po sprejetju tarča kritik nevladnih okoljskih in človekoljubnih organizacij, ker naj ne bi storila dovolj za preprečitev izvoza ladij v države v razvoju, prav tako pa ni prepovedala okolju zelo nevarne »obalne metode«, ni ponudila finančne pomoči za posodobitev obratov za recikliranje revnejšim državam itd. Nasprotno privrženci nove

konvencije menijo, da je bila pomemben prvi korak naprej, saj je prvič vzpostavila mednarodne standarde in pravila, ki jih bo lažje nadgraditi in posodobiti, če in ko se bo za to pokazala politična volja (Marquez 2009; Wallis 2009).

Iz tega je razvidno, da do uvajanja rešitev prihaja postopoma in počasi, kljub temu, da se problem zaradi dejavnikov, naštetih v prejšnjem poglavju, zaostuje. Zaskrbljujoč je tudi vpliv trenutne globalne recesije, saj se zaradi zmanjšanja gospodarske aktivnosti lastniki hitreje in pogostejše odločajo za prodajo ladij (ILO 2009). Prav tako konvencija ne bo stopila v veljavo dovolj hitro, da bi uravnavala proces razdiranja tankerjev z enojim trupom. Tako kot pri e-odpadkih se pričakuje, da se bo problem v prihodnjih letih še stopnjeval, mednarodna skupnost pa nima na razpolago učinkovitih pravnih instrumentov in kontrolnih mehanizmov, s katerimi bi lahko preprečila prenašanje še večje družbene in okoljske škode na države v razvoju, ki sodelujejo v industriji.

5.6 Koncept okoljske pravičnosti v režimu upravljanja z nevarnimi odpadki

Daleč najbolj vplivna pravna instrumenta na področju trgovine z nevarnimi odpadki na mednarodni ravni sta Baselska konvencija in njen amandma oz. Baselska prepoved, zato bom za potrebe tega podpoglavja analizirala ta dokumenta. Preverjanje spoštovanja okoljske pravičnosti v mednarodnem režimu upravljanja z nevarnimi odpadki je posebej smiselno, saj je imela – kot je bilo prikazano v tretjem poglavju – problematika nevarnih snovi ključen vpliv na nastanek gibanja za okoljsko pravičnost in tudi za oblikovanje samega načela na nivoju mednarodnih institucij.

V nalogi je bilo že omenjeno, da Baselska konvencija ni zadovoljila pričakovanj industrije in razvitih držav, kakor tudi ne okoljskih organizacij ter držav v razvoju. Glavna kritika s strani slednjih je bila, da ni vključevala popolne prepovedi izvoza nevarnih odpadkov v države v razvoju. Glede na razpoložljive podatke o škodljivih posledicah neustreznega ravnanja z nevarnimi odpadki ni storila dovolj, saj sta se njena osnovna mehanizma (ESM in PIC) izkazala za nejasna in preveč raztegljiva pojma, ki v osnovi nista preprečila trgovine. Posebej ESM sta lahko vsaka država oz. trgovec interpretirala po svoje, saj določila konvencije ne ponujajo odgovora na to, kakšen nivo upravljanja z odpadki je dejansko okolju prijazen.

Zanimiva je ugotovitev Okerekeja (2008, 82), da Baselska konvencija v vsem svojem tekstu (razen v 20. členu, ki se nanaša na razreševanje sporov v okviru Meddržavnega sodišča) niti enkrat ne omeni pojmov pravice, enakosti, poštenosti in podobnih moralnih imperativov. Enako velja za Protokol o poroštvi in odškodninah, čeprav je bil v osnovi podpisan zato, da bi v primeru nesreč omogočil pravično kompenzacijo za žrtve. Okereke (2008, 83–84) pravi, da je že iz samega naslova konvencije (o nazdoru prehoda odpadkov prek meja in njihovega odstranjevanja) razvidno, da se je omejila izključno na problem gibanja in odlaganja odpadkov, torej na sam konec življenjskega cikla odpadkov. Za razliko so predhodno sprejete Kairske smernice govorile o smernicah in načelih varnega ravnanja z nevarnimi odpadki in s tem zaobjele veliko širši spekter problema. Konvencija se torej ni dotaknila perečega vprašanja vse večje proizvodnje odpadkov in narave sodobnega gospodarstva, ki sta srž problema. Na ta način se je postavila na stran teze, da je trgovanje z odpadki sicer sprejemljivo, a potrebno določene regulacije, izognila pa se je oblikovanju širšega režima, ki so ga na pogajanjih o konvenciji zahtevale države v razvoju. Ta bi po njihovem mnenju moral celovito odgovarjati na probleme globalnega ekonomsko-političnega reda, v katerem rešitev krize trgovine z odpadki med drugim uspešno onemogočajo mednarodni dolгови revnejših držav, asimetrična globalizacija in vse večja svoboda trgovanja ter ekonomska neenakost med državami (Clapp in Wynne v Okereke 2008, 84).

Kljub kritikam na račun Baselske konvencije in njenega ozkega obravnavanja problema pa lahko vendarle podvomimo v smiselnost zahtev držav v razvoju po vseobsegajoči pogodbi, ki bi se spustila v obsodbo samega sistema, ki je trgovino omogočil. Obtožbe, da gre za neokolonizem, strupeni terorizem ipd., ki sem jih omenila v nalogi, namreč realno ne morejo postati del mednarodne pogodbe, saj drezajo v občutljive odnose Sever–Jug, ki so še vedno zaznamovani s polpreteklo zgodovino kolonializma in izkoriščanja.

Sklicevanje na suverene pravice držav v okoljskih dokumentih in kritiko teh določil sem omenila že v podpoglavju 3.3. Baselska konvencija je bila namreč kritizirana tudi zaradi 4(12) člena, ki pravi, da nič v pogodbi ne bo na noben način omejevalo državne suverenosti nad teritorialnim morjem, v njeni izključni ekonomski coni in v kontinentalnih pasovih. Podobno tudi Protokol o poroštvi in odškodninah v 16. členu določa, da »protokol ne vpliva na pravice in obveznosti pogodbenic po pravilih splošnega mednarodnega prava, ki se nanaša na odgovornost držav« (lasten prevod). Kljub temu, da dokumenta na več točkah govorita o pravicah posameznika ne glede na državo, katere državljan je, do netoksičnega okolja, zdravja in pravične odškodnine, Protokol pa govori celo o osebni odgovornosti prijavitelja za škodo

po načelu PIC in pravici posameznika do zahtevanja odškodnine, kar so v osnovi po značaju t.i. kozmopolitske pravice, sta člena zastavljena tako, da imata premoč nad ostalimi določili. S tem se vračata k tradicionalnemu modelu državne suverenosti, ki pa je na področju okolja lahko le delno uspešen. Predvsem ne more zagotoviti varnosti in blaginje posameznikom v revnih državah, katerih zmožnosti za uspešno uresničevanje politik in režimov so dostikrat izjemno omejene (Clapp in Agarwal v Okereke 2008, 84–88).

Zdi se, da je Baselska konvencija podprla »tehnokratski«, neoliberalni pogled, ki je bil omenjen v tretjem poglavju. V tem smislu je zagotavljanje pravičnosti v odnosih med državami predvsem zagotavljanje svobode trgovanja in svobodne izbire suverenih držav, v kateri ekonomski oz. trgovinski dejavnosti bodo sodelovale, s tem pa tudi, kakšnemu okoljskemu tveganju bodo izpostavile svoje prebivalstvo in ekosisteme. To državam v Baselski konvenciji omogoča instrument PIC, na podlagi katerega sprejmejo odločitev o udeležbi v določenem poslu z nevarnimi snovmi. Kot je bilo omenjeno v nalogi, PIC ni preprečil trgovine, saj so začeli izvozniki uporabljati napačno označevanje pošilk, namerno prikrivati informacije o njihovi strupeni vsebnosti, trgovati pod pretvezo recikliranja in donacij in podobno. Prav tako ga pogosto ne upoštevajo oblasti v revnih uvoznih državah, željne tujih valut in dobička.

Baselska prepoved je bila v primerjavi z Baselsko konvencijo vsekakor pomemben korak naprej, saj je zadovoljila zahteve držav v razvoju po popolni prepovedi uvoza nevarnih odpadkov na njihovo ozemlje. Če je poglobitni namen vključevanja načela globalne okoljske pravičnosti v mednarodne instrumente preprečitev prenašanja okoljske škode z bogatejših držav na ekonomsko šibkejša narode, je v tem smislu Baselska prepoved zahtevi ugodila. Bila je tudi priznanje dejstva, da Baselska konvencija ni ustrezno uredila področja. Čeprav na papirju Baselska prepoved prepoveduje izvoz nevarnih odpadkov v države v razvoju, »ker pri tem obstaja veliko tveganje neuresničevanja ESM na ravni, kot ga zahteva Baselska konvencija«, pregled poteka pogajanj za Baselsko prepoved kaže na to, da so se podpisnice za prepoved odločile predvsem zaradi velikega pritiska držav v razvoju in nevladnih organizacij ter njihovega opozarjanja na krivičnost te prakse in neustreznost sprejete konvencije.

Glede na podatke o trgovini danes, predvsem pa glede na zaskrbljujoče statistike in poročila mednarodnih organizacij o naraščanju izvoza e-odpadkov ter ladij za razrez, vendarle ne moremo govoriti o učinkoviti mednarodnopravni ureditvi problema. Kljub prepovedi na papirju, pomanjkanje kontrolnih mehanizmov in volje za uspešno preprečevanje izvoza in

uvoza onemogoča konec te krivične prakse. Poleg tega je treba za preprečitev resne in dolgoročne okoljske škode v državah v razvoju do rešitev priti hitreje. Hongkonška konvencija je primer pravnega instrumenta, ki sicer uvaja nekatere dobrodošle novosti, problematični pa so zapleteni postopki, po katerih bo stopila v veljavo. Enako velja za Protokol o poroštvi in odškodninah, ki je deset let po podpisu prejel le skromno število ratifikacij, zaradi česar ni uresničena ena od osnovnih zahtev okoljske pravičnosti, in sicer pravica do pravične odškodnine v primeru kršenja okoljskih pravic. Prav tako ni – razen v članicah EU – v veljavi Baselska prepoved.

Izkušnje evropskih držav na področju e-odpadkov kažejo, da so prepovedi le delno učinkovite, saj spodbudijo ilegalno trgovino, kjer je še manj zagotovil, da se bo z odpadki ravnalo na ustrezen način. Navdušenost držav v razvoju in okoljskih organizacij ob sprejemu Baselske prepovedi je bila kratkotrajna, saj je niso ratificirale najpomembnejše države, udeležene v trgovini: med njimi ZDA, Indija, Kanada, Avstralija, številne afriške države itd. Na drugi strani sem v nalogi prikazala, da je Kitajska, ki je prepoved ratificirala, v zadnjih letih postala glavno svetovno odlagališče e-odpadkov. Zdi se, da navkljub vse glasnejšim pozivom h globalni pravičnosti in skrbi za okolje ter spoštovanju človekovih pravic v revnejših državah, ki so vplivali na oblikovanje režima upravljanja z odpadki na svetovnem nivoju, prizadevanja za ureditev tega področja ovirajo realni politično-ekonomski in družbeni dejavniki, naštetih v tem delu. Tako lahko trdimo, da niso problematične same določbe mednarodne zakonodaje – posebej v primeru popolnih prepovedi, ampak njihova pomanjkljiva implementacija. Ta pa je rezultat v delu opisanih »push in pull« dejavnikov, ki že nekaj desetletij vzdržujejo trgovino in s katerimi se bo treba v prihodnosti – če bo mednarodna skupnost zares želela rešiti ta kompleksni problem – spopasti na veliko obsežnejši in celovit način.

6 ZAKLJUČEK

V tretjem poglavju naloge je bilo prikazano, da je okoljska pravičnost postala mednarodno sprejeto načelo, in sicer se jo šteje za enega temeljnih principov na področju varovanja okolja. Je priznanje dejstva, da manjšinske družbene skupine prevzemajo večje okoljsko tveganje in nosijo večje ekološko breme kot večina v družbi oz. državi. Načelo je zraslo iz prizadevanj marginaliziranih družbenih skupin v ZDA za osnovno človekovo pravico do življenja v zdravem okolju brez razlikovanja na podlagi rase oz. etnične pripadnosti ter ekonomsko-socialnega statusa v družbi. Tako je okoljska pravičnost že s samim nastankom opozorila na izjemno pomembnost družbenih gibanj na okoljskem področju in njihov vpliv na uradno politiko, saj je kmalu po spontanem organiziranju onesnaženih skupnosti postala eno izmed uradnih načel ameriške Agencije za varstvo okolja (EPA 2010). Zahteve po spoštovanju okoljske pravičnosti so hitro prerasle meje ZDA in opozorile na enak vzorec izkoriščanja ter okoljske degradacije držav v razvoju oz. celotnih regij t.i. svetovnega Juga. Hkrati je prišlo na mednarodnem političnem področju do priznanja tesne prepletenosti gospodarskega razvoja, okolja in revščine.

Kot je bilo prikazano v nalogi, je bil za razvoj koncepta okoljske pravičnosti, ki se ga danes lahko aplicira na širok spekter okoljskih problemov, ključen boj proti prisotnosti nevarnih odpadkov in strupenih snovi, ki poteka v manjšinskih skupnostih znotraj ZDA in ob razkritju kontroverznih poslov s temi snovmi med razvitimi državami in državami v razvoju tudi na mednarodnem nivoju. Ti posli izpostavljajo enega ključnih problemov sodobne mednarodne politično-ekonomske ureditve, tj. pomanjkanje pravičnosti v odnosih Sever–Jug, pri čemer ima večji del svetovnega prebivalstva od te ureditve le malo koristi, poleg tega pa mora nositi posledice (ekološko) neprimernih in neodgovornih odločitev ter procesov v razvitem svetu. Najbolj znan primer takšne prakse na mednarodnem okoljskem področju so seveda podnebne spremembe, saj danes znanstvene raziskave več ne dopuščajo dvomov, da je zanje primarno odgovoren industrijski razvoj bogatih »zahodnih« držav, medtem ko njihove posledice trenutno najbolj občutijo države v razvoju.

Pri trgovini z nevarnimi odpadki je kršitev okoljske pravičnosti še očitnejša, saj gre za zavestno prakso držav oz. podjetij, ki se zavedajo posledic te dejavnosti in katere preprečitev bi zato bila veliko lažja kot reševanje podnebnih sprememb. V nalogi sem omenila geografsko premikanje trgovine z nevarnimi odpadki, ki predstavlja »rasno piramido«, kot je ta že stoletja

zakoreninjena v zahodnjaško miselnost. To dejstvo, skupaj z zatiskanjem oči mednarodne skupnosti pred resnimi zdravstvenimi in ekološkimi posledicami nevarnih odpadkov v revnih državah, kaže na rasistično prakso, ki ne vrednoti človeškega življenja na tej ali oni polobli enako. V medijih jo je nenamerno, a jasno povzel zapis Lawrenca Summersa, ob tem pa pokazal tudi na ideologijo ene ključnih mednarodnih organizacij. V tem smislu je praksa izvažanja nevarnih odpadkov v revnejše države »manifestacija struktur moči in širšega stratifikacijskega sistema, v katerem se nekaterim ljudem ter krajem pripisuje večjo vrednost kot drugim« (Bullard v Dryzek in Schlosberg 2005, 444, lasten prevod).

Avtorji in organizacije, ki zagovarjajo le določeno stopnjo regulacije trgovine z državami v razvoju, menijo, da gre za stranski učinek moderne industrijske proizvodnje in materialnega razvoja, ki nujno proizvajata določeno količino strupenih snovi. Prav tako trgovina države v razvoju zalaga z nujnimi osnovnimi surovinami, ki jih drugače ne morejo pridobiti ali pa bi jih veliko dražje plačale, nudi delovna mesta brezposelnemu ter obubožanemu prebivalstvu in je zato pomemben vir dohodka za revne države. Čeprav tem argumentom ni mogoče oporekati, z vidika okoljske pravičnosti ne moremo zagovarjati teze, da je onesnaževanje temeljnih naravnih virov v državah v razvoju ob hkratnem zastrupljanju prebivalstva, ki tudi dolgoročno slabi pozicijo teh držav, moralno sprejemljivo. Vendar pa se tu pojavlja vprašanje, koliko so moralni zadržki oz. zahteve sploh relevantni za področje, ki je očitno globalna manifestacija politične ter gospodarske ureditve, ta pa je z zornega kota držav v razvoju krivična tudi na mnogo drugih področjih, predvsem pa zadeva veliko različnih vidikov mednarodne trgovine.

Prvo hipotezo lahko tako delno potrdim. Vsekakor gre pri trgovini z nevarnimi odpadki z državami v razvoju za prakso, pri kateri so vidno prisotni elementi rasizma. O rasistični praksi lahko govorimo predvsem v primeru zavajanja držav v razvoju, kot je bilo prikazano na primeru ladje Khian Sea. Vendar pa trgovine ni neposredno sprožil okoljski rasizem, temveč splet v četrtem poglavju naštetih dejavnikov, med katerimi lahko izpostavimo spreminjanje okoljske zakonodaje v razvitem svetu ter višanje zdravstvenih in varnostnih standardov, s tem pa tudi cen upravljanja z odpadki. Poleg tega je proces sproščanja omejitev na svetovnem trgu skupaj z nižanjem stroškov transporta dodatno olajšal trgovino. Logičen odgovor podjetij v razvitem svetu je bila preusmeritev dejavnosti na države v razvoju, ki so bile zaradi revščine in dolžniške stiske pripravljene prevzeti tveganje ali pa se ga sploh še niso dobro zavedale.

Vsekakor problem nevarnih odpadkov izpostavlja vse večjo nezmožnost razvitih držav, da bi se kljub svojim materialnim zmožnostim same soočile z ekološkimi posledicami gospodarskega napredka. V več ali manj vseh razvitih državah se vsaj do neke stopnje že kaže kriza upravljanja z odpadki. Čeprav se stremi k izboljšavam v tehnikah njihovega obdelovanja, kar pomeni, da se nenehno razvijajo nove metode predelave in izkoriščanja odpadkov, so predvsem nevarni odpadki tisti, za katere še ne obstaja optimalna metoda, ki ne bi za okolje in zdravje ljudi dolgoročno puščala nikakršnih negativnih posledic.

Menim, da je to glavni razlog, da se trgovina z nevarnimi odpadki z državami v razvoju nadaljuje, in da prav zato ne moremo trditi, da je dosedanja mednarodnopravna regulacija dosegla svoj namen. Vztrajno kršenje prepovedi izvoza v te države kaže na dejstvo, da se sprejetih pravnih sredstev na zahodu ne spoštuje, za kar obstajajo močni ekonomski interesi. Razvite države, ki so se o pravni prepovedi trgovine dogovorile, niso poskrbele za ustrezno ureditev področja znotraj svojega ozemlja, kjer se soočajo z zmanjševanjem prostorskih zmogljivosti in neustreznimi obrati ter ob številnih nesrečah in objavah raziskav o vplivu nevarnih snovi tudi z vedno močnejšim sindromom NIMBY. Na drugi strani tudi države v razvoju v zameno za kratkoročen finančni priliv pogosto namerno spregledajo to protizakonito dejavnost, ali pa so nemočne, saj je ilegalna trgovina dobro organizirana in težko nadzorovana. Ti faktorji onemogočajo, da bi še tako potencialno stroga zakonodaja preprečila izvoz nevarnih odpadkov v države v razvoju, zato zavračam tretjo hipotezo.

Vseeno je dosedanja mednarodna regulacija trgovine z nevarnimi odpadki pomemben dosežek. Baselska konvencija ostaja eden od najširše sprejetih mednarodnih instrumentov na okoljskem področju. Mednarodno pravo, ki se razvija na področju e-odpadkov in razdiranja ladij, kaže na dinamiko področja in nenehno prizadevanje za ureditev te problematike, a napreduje počasi, saj mora večina pomembnejših instrumentov šele pridobiti dovolj ratifikacij. Kot je bilo omenjeno v podpoglavju o pravni ureditvi razdiranja ladij, se zdi, da prihaja do sprejemanja določenih zelo omejenih pravnih instrumentov, ki bodo lahko služili kot podlaga prihodnjim, strožjim regulativam, ko se bo zanje pojavilo zadosti politične volje. Puckett meni, da je prav razdiranje ladij dobro opozorilo, do kakšne škode lahko pride, če se pravočasno ne sprejme ustreznih pravnih prepovedi, saj področje ni bilo vključeno v Baselsko konvencijo, posledično pa se je do danes skoraj vsa industrija preselila v jugovzhodno Azijo (Puckett 2000).

Pravne prepovedi so zato smiselne, vendar pa Clapp (2001) o trgovini z nevarnimi odpadki pravi, da ta politični in ekonomski, a predvsem okoljski problem, opozarja na pogosto zanemarjeno dejstvo, da je čezmejna ekološka tveganja skoraj nemogoče odpraviti le s pravno regulacijo – četudi z mednarodno – če se ne spopademo s samim izvorom problema. Pravna ureditev trgovine z nevarnimi odpadki je zanemarila samo bistvo problematike – t.j. moderen način proizvodnje, ki prinaša vedno številčnejše in mnogotere nevarne odpadke ob hkratnem vse večjem nasprotovanju javnosti okoljskim tveganjem ter zmanjševanju prostorskih zmogljivosti odlagališč v razvitih državah. Zato lahko potrdim drugo hipotezo, in sicer da je – v kolikor trgovino z nevarnimi odpadki z državami v razvoju vsaj do določene mere razumemo kot manifestacijo okoljskega rasizma – kršenje okoljske pravičnosti s strani razvitih držav ena izmed (najcenejših in najpreprostejših) strategij za reševanje vse bolj kočljivih in resnih ekoloških problemov modernega sveta. Pri tem lahko pritrdimo tezi v nalogi omenjenih avtorjev, da gre za izolacionizem, ki zahodnim državam omogoča nadaljevanje okoljsko neodgovornih praks, ki so dandanes žal bolj ali manj nujen del našega načina proizvodnje.

Posledično se poraja zaskrbljujoče vprašanje, ali bo pomen držav v razvoju kot končnih izvoznih destinacij za nevarne odpadke prizadevanjem za preprečitev te škodljive prakse in pravni regulaciji navkljub v prihodnjih letih še večji. Poleg razmaha potrošništva na »zahodu« je zaradi rasti gospodarstev v državah v razvoju povsem realno pričakovati, da se bo problem nevarnih snovi v teh državah močno povečal, tudi če bi se izvažanje iz razvitih držav končalo. Zdi se, da je edina dolgoročna rešitev spopadanje s problemom nevarnih odpadkov pri samem viru, tj. z zmanjševanjem uporabe nevarnih snovi pri sami proizvodnji izdelkov. »Zelena proizvodnja«, ki jo na področju e-odpadkov vpeljuje EU, pa tudi nekateri veliki proizvajalci električne in elektronske opreme sami, je danes v mnogih primerih že mogoča in se ob napovedih rasti e-odpadkov v razvitem in razvijajočem se svetu zdi edina možnost za uspešno spopadanje s problemom. Na nekaterih drugih področjih, kot je razdiranje ladij, do ukrepov prihaja počasneje, saj tudi s strani držav v razvoju, kjer se dejavnost dogaja, ni prave pobude za njeno prekinitev. Tudi okoljske nevladne organizacije zahtevajo predvsem zagotovitev osnovnih pravičnih delovnih pogojev in preprečitev največje ekološke škode (tj. predvsem prepoved »obalne metode«).

Analiza mednarodnih pravnih instrumentov je pokazala, da gre razvoj regulative v smer sprejemanja bolj specifičnih dokumentov, ki urejajo posamezne ožje vidike problema. Razlog za to je omejen uspeh Baselske prepovedi, ki trgovine ni uspela zaustaviti. EU je vodilna na

tem področju in služi za zgled, vendar pa je brez sodelovanja najpomembnejših akterjev, ki so v tem primeru ZDA, nemogoče doseči zastavljene cilje. Seveda to velja za mednarodne odnose nasploh, na okoljskem področju pa je še toliko bolj pereče, saj ekološki problemi ne poznajo nacionalnih meja, zato so prizadevanja nekaterih držav lahko izničena z nedelovanjem in brezbriznostjo drugih. Poleg tega je ključno spoštovanje nacionalne in mednarodne zakonodaje tudi na nivoju posameznih držav, saj pomanjkljive notranje kontrole, v nalogi omenjene na primeru Kitajske, onemogočajo učinkovito implementacijo prepovedi, ki so bile v osnovi vzpostavljene za zaščito revnejših držav.

Dejstvo je, da bo tudi pri pospešeni vpeljavi »zelenih« sestavnih delov in snovi problem nevarnih odpadkov še dolgo obstajal. V prihodnosti se bomo morali med drugim soočiti tudi z odpravljanjem posledic preteklega neustreznega odlaganja nevarnih odpadkov tako v razvitem kot tudi v razvijajočem se svetu. Poleg tega so zaradi količinskega naraščanja tudi »nenevarni« odpadki vse večji problem, ki izvira iz razmaha in širjenja potrošništva. Vsekakor bo zaradi tega ključno sodelovanje med bogatimi in revnejšimi državami in prenos znanj ter tehnologij, s katerimi se bodo slednje lahko uspešnejše spopadle s problematiko odpadkov.

Naloga je prikazala, da gre pri trgovini z nevarnimi odpadki za kompleksen problem, ki povezuje vprašanja razvoja, revščine in zadolženosti držav, sodobnega načina proizvodnje, naraščajočega potrošništva, pravičnosti v mednarodnih odnosih, rasne oz. etnične ter družbene neenakosti in spopadanja z okoljskimi grožnjami na globalnem nivoju. V tem smislu je obravnavana tematika karakterističen primer okoljskih problemov na mednarodni ravni, saj pogajanja na tem področju otežujejo pogosto povsem diametralno nasprotno predlagane rešitve, predvsem zaradi popolnoma drugačnega položaja bogatih in revnih držav. Hkrati prihaja tudi do močnih pritiskov drugih akterjev, tj. korporacij in lobističnih skupin, prav tako pa tudi nevladnih organizacij in civilne družbe nasploh, ki k pogajalski mizi prav tako prinašajo dodatne pritiske. Je torej problem, za katerega ni mogoče poiskati enoznačnih rešitev, saj njegovo urejanje zaznamujejo konfliktni interesi in pogledi različnih akterjev na vse omenjene vidike.

Tako kot se pri reševanju problema podnebnih sprememb ob sicer ambicioznih načrtih posameznih držav porajajo dvomi, kako korenito zmanjšati izpuste ob trenutnem načinu proizvodnje in sodobnem načinu življenja, se zdi tudi problem odpadkov nemogoče zares učinkovito reševati znotraj obstoječih vzorcev proizvodnje in potrošnje. Dokumenti na

mednarodni ravni se zgolj deklarativno spuščajo v vprašanja pravičnosti in upravičenosti ter smiselnosti trenutnega neoliberalnega globalnega sistema, bistvenih sprememb pa v tej smeri v bližnji prihodnosti – navkljub trenutni gospodarski situaciji – ne kaže pričakovati. Vse skupaj prispeva k temu, da do rešitev prihaja počasi, poleg tega pa se jih tudi po sprejemu poskuša zaobiti, zato je na tem področju potrebnih še veliko prizadevanj in ukrepov.

Največjo omejitev pri raziskovanju za nalogo je predstavljalo pomanjkanje literature in raziskav na tem področju. Tudi obstoječi statistični podatki o obsegu trgovine so vprašljivi, saj gre po sprejemu Baselske prepovedi povečini za protizakonito dejavnost. Vendar pa natančnost podatkov ni bila ključna za izdelavo naloge, saj ni dvomov, da trgovina med razvitimi in manj razvitimi državami še vedno obstaja. Bi pa zanesljivejše statistike nedvomno ponudile boljši odgovor na vprašanje, do kakšnih sprememb v količini trgovine je prišlo po sprejemu mednarodne regulative na tem področju.

Pri vprašanju okoljske pravičnosti (v povezavi z nevarnimi odpadki in nasploh) ostajajo odprte številne teme, ki jih v nalogi nisem uspela omeniti, a so vredne nadaljnega raziskovanja. Pomembna tema je diskriminiranost žensk in otrok, ki so posebej v državah v razvoju tarče hudih kršitev okoljske pravičnosti. Ker je bil poudarek naloge na državah v razvoju, v nalogi prav tako nisem obravnavala kršenja okoljske pravičnosti v Evropi, kjer je ena izmed glavnih žrtev romska populacija. Za študijo primerov sem izbrala e-odpadke in razdiranje ladij, vendar pa je zelo škodljiv, a tudi izjemno zanemarjen vidik trgovine z nevarnimi snovmi izvoz strupenih, v razvitih državah prepovedanih pesticidov v države v razvoju (Pellow 2007 podrobno obravnava ta problem). Prav tako je vse bolj pereč fenomen selitve celotnih onesnažujočih industrij, ki proizvajajo nevarne odpadke, v države v razvoju, kar je še eden od načinov, kako zaobiti naraščajočo mednarodno regulacijo na tem področju (za podrobno obravnavo tega vprašanja glej Clapp 2001). To so nekateri vidiki kršenja okoljske pravičnosti, ki nudijo širši vpogled v ta kompleksni okoljski problem.

Naloga se prav tako ni ukvarjala s trgovino med razvitimi državami, čeprav je glede na količino na tak način prekomejno prenesenih nevarnih odpadkov to zelo pomemben vidik upravljanja z nevarnimi snovmi. Trgovina z nevarnimi odpadki je izjemno multidisciplinarna tema, zato ostajajo posamezni vidiki – npr. ekonomski v smislu svobodnega trga in določenih organizacij, posebej WTO; pravni v smislu podrobnejše analize človekove pravice do čistega okolja in okoljske pravičnosti; sociološki na področju odpadkov idr. – vsekakor vredni nadaljnega raziskovanja.

7 LITERATURA

Agencija RS za okolje. 2009. *Kazalci okolja Slovenije: nevarni odpadki*. Dostopno prek: http://kazalci.arso.gov.si/?&data=indicator&ind_id=192&menu_group_id=18 (22. januar 2010).

Anand, Ruchi. 2004. *International Environmental Justice: A North-South Dimension*. Aldershot, Burlington: Ashgate Publishing.

Asante-Duah, Kofi in Imre V. Nagy. 1998. *International Trade in Hazardous Waste*. London, New York: Routledge.

Bamaška konvencija o prepovedi uvoza in nazdoru čezmejnega gibanja ter upravljanja z nevarnimi odpadki v Afriki – Bamako Convention on the Ban of the Import Into Africa and the Control of Transboundary Movement and Management of Hazardous Wastes Within Africa. Pogodba sprejeta 30. januarja 1991; v veljavi od 22. aprila 1998. Dostopno prek: http://www.iss.co.za/AF/RegOrg/unity_to_union/pdfs/oau/treaties/Bamako_Convention.pdf (6. januar 2010).

Basel Action Network. 2009a. *About the Basel Action Network*. Dostopno prek: http://www.ban.org/main/about_BAN.html (2. februar 2009).

--- 2009b. *Country Status / Waste Trade Ban Agreements*. Dostopno prek: http://www.ban.org/country_status/country_status_chart.html (20. december 2009).

--- 2009c. *The Basel Ban: A Triumph for Global Environmental Justice*. Dostopno prek: http://www.ban.org/Library/BP01_June_2008.pdf (10. november 2009).

--- 2010a. *About the Basel Ban / A Chronology of the Basel Ban*. Dostopno prek: http://www.ban.org/about_basel_ban/chronology.html (11. januar 2010).

--- 2010b. *Lomé IV Convention, Article 39*. Dostopno prek: http://www.ban.org/Library/lome4_article39.html (13. januar 2010).

Baselska konvencija in UNEP. 2009. *The Basel Convention at a Glance*. Dostopno prek: <http://www.basel.int/convention/bcPoster.pdf> (15. februar 2009).

Baselska konvencija o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovega odstranjevanja – Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal. Pogodba sprejeta 22. marca 1989; v veljavi od 5. maja 1992. Dostopno prek: http://www.konvencije.mop.gov.si/nevarni_odpadki.pdf (7. januar 2010).

Bennion, Jackie. 2009. *Drowning in Electronics: Where the Law Stands on E-Waste*. Dostopno prek: <http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/ghana804/resources/ewaste.html> (10. november 2009).

Bode, Thilo. 1999. *Scrapping of Ocean-Going Ships: A Global Environmental, Health and Human Rights Problem*. Dostopno prek: <http://www.ban.org/Library/thilo.html> (10. november 2009).

Cahal, Milmo. 2009. How a Tagged Television Set Uncovered a Deadly Trade. *The Independent*, 18. februar. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/how-a-tagged-television-set-uncovered-a-deadly-trade-1624873.html> (22. november 2009).

Caldwell, K. Lynton in Robert V. Bartlett. 1997. *Environmental Policy: Transnational Issues and National Trends*. Santa Barbara: Greenwood Publishing Group.

Caney, Simon. 2005. *Justice Beyond Borders: A Global Political Theory*. Oxford, New York: Oxford University Press.

CIEL. 2002. *One Species, One Planet: Environmental Justice and Sustainable Development*. Dostopno prek: http://www.ciel.org/Publications/OneSpecies_OnePlanet.pdf (7. januar 2010).

Clapp, Jennifer. 2001. *Toxic Exports: The Transfer of Hazardous Wastes from Rich to Poor Countries*. Ithaca, London: Cornell University Press.

Clayton, Jonathan. 2005. Somalia's secret dumps of toxic waste washed ashore by tsunami. *The Times*, 4. marec. Dostopno prek: <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/article418665.ece> (11. januar 2010).

Coicaud, Jean-Marc in Daniel Warner, ur. 2001. *Ethics and International Relations: Extents and Limits*. Tokyo, New York: The United Nations University.

Cole, W. Luke in Sheila R. Foster. 2001. *From the Ground Up: Environmental Racism and the Rise of the Environmental Justice Movement*. New York: New York University Press.

COMEST. 2005. *The Precautionary Principle*. Dostopno prek: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001395/139578e.pdf> (11. januar 2010).

--- 2006. *Draft Policy Advice on Environmental Ethics to the Director General of the UNESCO*. Dostopno prek: http://portal.unesco.org/shs/en/files/10289/11616174411DraftPolicyAdvice_5April06_.pdf/DraftPolicyAdvice_5April06_.pdf (11. januar 2010).

De Lucia, Vito. 2008. *Polluter Pays Principle*. Dostopno prek: http://www.eoearth.org/article/Polluter_pays_principle (7. oktober 2009).

Deklaracija iz Ria o okolju in razvoju – Rio Declaration on Environment and Development. 1992. Dostopno prek: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentID=78&articleID=1163> (7. oktober 2009).

Deklaracija Konference Združenih narodov o človekovem okolju – Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. 1972. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/unchedec.htm> (11. junij 2009).

DeSombre, Elizabeth R. 2007. *The Global Environment and World Politics*. London, New York: Continuum.

Direktiva 2002/95/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. januarja 2003 o omejevanju uporabe nekaterih nevarnih snovi v električni in elektronski opremi. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:13:31:32002L0095:SL:PDF> (5. oktober 2009).

Direktiva 2002/96/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. januarja 2003 o odpadni električni in elektronski opremi. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:07:32002L0096:SL:PDF> (5. oktober 2009).

Direktiva 2006/12/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 5. aprila 2006 o odpadkih.

Dostopno prek:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:114:0009:0021:sl:PDF> (7. januar 2010)

Direktiva 91/689/ES Sveta z dne 12. decembra 1991 o nevarnih odpadkih. Dostopno prek:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31991L0689:EN:HTML> (7. januar 2010).

Dryzek, John S. in David Schlosberg, ur. 2005. *Debating the Earth: The Environmental Politics Reader*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Environmental Justice Network. Dostopno prek: <http://www.ejnet.org/ej/> (7. januar 2010).

EPA. 2002. *Persistent Organic Pollutants*. Washington: EPA. Dostopno prek:

<http://www.epa.gov/oia/toxics/pop.pdf> (28. april 2009).

--- 2010. *Environmental Justice*. Dostopno prek:

<http://www.epa.gov/compliance/environmentaljustice/index.html> (11. januar 2010).

ETC/RWM. 2008. *Transboundary shipments of waste in the EU: Developments 1995–2005 and possible drivers*. Dostopno prek: http://eea.eionet.europa.eu/Public/irc/eionet-circle/etc_waste/library?l=/working_papers/shipments290208pdf/_EN_1.0_&a=d (12. marec 2009).

Eurostat. 2008. *Energy, transport and environment indicators*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Dostopno prek:

http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=KSDK08001ENC_002.pdf&eubphfUid=10123059&catalogNbr=KS-DK-08-001-EN-C (2. junij 2009).

Evropska komisija. 2007a. *Green paper on better ship dismantling*. Dostopno prek:

http://ec.europa.eu/environment/waste/ships/pdf/com_2007_269_en.pdf (24. januar 2010).

--- 2007b. *Sporočilo Komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij o pregledu Priporočila 2001/331/ES o določitvi najmanjših meril za okoljske inšpekcijske preglede v državah članicah*. Dostopno prek:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0707:FIN:SL:PDF> (24. januar 2010).

--- 2010a. *Waste*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/environment/waste/index.htm> (7. januar 2010).

--- 2010b. *Waste Shipments*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/environment/waste/shipments/background.htm> (15. januar 2010).

Evropska unija. 2006. *Supervision and control of shipments of waste*. Dostopno prek: http://europa.eu/legislation_summaries/environment/waste_management/111022_en.htm (24. januar 2010).

Evropska unija. 2008. *Questions and answers on the revised directive on waste electrical and electronic equipment (WEEE)*. Dostopno prek: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/08/764&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (3. maj 2009).

Faber, Daniel J. 1998. *The Struggle for Ecological Democracy: Environmental Justice Movements in the United States*. New York, London: Guilford Press.

Fiorillo, Victor in Liz Spikol. 2001. *Ashes to Ashes, Dust to Dust*. Dostopno prek: <http://www.ban.org/Library/ashes.html> (12. marec 2009).

Friman, H. Richard in Peter Andreas. 1999. *The Illicit Global Economy and State Power*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Frontline. 2010. *The dark side of the information age: Interview with Jim Puckett*. Dostopno prek: <http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/ghana804/interview/puckett.html> (7. januar 2010).

Generalni direktorat za okolje. 2007. *Ship Dismantling and Pre-cleaning of Ships*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/environment/waste/ships/pdf/ship_dismantling_report.pdf (14. januar 2010).

Gerrard, Michael B. 1995. *Whose Backyard, Whose Risk: Fear and Fairness in Toxic and Nuclear Waste Siting*. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

Greenpeace India. 2010. *Ship Breaking*. Dostopno prek:
<http://www.greenpeace.org/india/campaigns/toxics-free-future/ship-breaking> (7. januar 2010).

Greenpeace, International Federation for Human Rights in Young Power in Social Action. 2005. *End of Life Ships: The Human Cost of Breaking Ships*. Dostopno prek:
<http://www.fidh.org/IMG/pdf/shipbreaking2005a.pdf> (7. januar 2010).

Greenpeace 2002. *The Sea Beirut Case*. Dostopno prek:
<http://www.greenpeaceweb.org/shipbreak/seabeirut.pdf> (15. februar 2009).

--- 2006. *The Seveso disaster 30 years on: Lessons learned for EU policy*. Dostopno prek:
<http://www.greenpeace.org/raw/content/eu-unit/press-centre/policy-papers-briefings/the-seveso-disaster-30-years-o.pdf> (11. marec 2009).

--- 2009a. *How your TV could end up in Nigeria to be illegally dumped*. Dostopno prek:
<http://www.greenpeace.org.uk/tags/e-waste> (20. november 2009).

--- 2009b. *The e-waste problem*. Dostopno prek:
<http://www.greenpeace.org/international/campaigns/toxics/electronics/the-e-waste-problem>
(25. januar 2009).

--- 2010a. *Greener electronics: solutions*. Dostopno prek:
<http://www.greenpeace.org/international/campaigns/toxics/electronics/solutions> (7. januar 2010).

--- 2010b. *How the companies line up*. Dostopno prek:
<http://www.greenpeace.org/international/campaigns/toxics/electronics/how-the-companies-line-up> (7. januar 2010).

--- 2010c. *Shipbreaking*. Dostopno prek: <http://www.greenpeaceweb.org/shipbreak/whatis.asp>
(7. januar 2010).

--- 2010č. *Where does e-waste end up*. Dostopno prek:
<http://www.greenpeace.org/international/campaigns/toxics/electronics/where-does-e-waste-end-up> (7. januar 2010).

Grossman, Elizabeth. 2006. *High Tech Trash: Digital Devices, Hidden Toxics, and Human Health*. Washington: First Island Press.

Harvey, David. 1996. *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell Publishing.

Hayden, Patrick. 2005. *Cosmopolitan Global Politics*. Aldershot, Burlington: Ashgate Publishing.

Hoffmann, Stanley. 1988. *The Political Ethics of International Relations*. New York: Carnegie Council on Ethics and International Affairs. Dostopno prek: http://www.cceia.org/media/228_hoffmann.pdf (10. januar 2010).

Hongkonška mednarodna konvencija o varnem in okolju prijaznem recikliranju ladij – Hong Kong International Convention for the Safe and Environmentally Sound Recycling of Ships. Pogodba sprejeta 19. maja 2009, ni še v veljavi. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/environment/waste/ships/pdf/Convention.pdf> (7. oktober 2009).

ILO. 2003. *Smernice o varnosti in zdravju pri razdiranju ladij za azijske države in Turčijo – Safety and health in Shipbreaking: Guidelines for Asian countries and Turkey*. Dostopno prek: <http://www.oit.org/public//english/standards/relm/gb/docs/gb289/pdf/meshs-1.pdf> (7.10.2009)

--- 2009. *ILO welcomes new regulations on ship breaking as crisis boosts the industry*. Dostopno prek: http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/Media_and_public_information/Feature_stories/lang--en/WCMS_106542/index.htm (23. oktober 2009).

IMO. 2003. *The IMO Guidelines on Ship Recycling*. Resolucija A.962(23), sprejeta 5. decembra 2003. Dostopno prek: http://www.imo.org/includes/blastDataOnly.asp/data_id%3D11404/ResShiprecycling962.pdf (7. oktober 2009).

International Federation for Human Rights, Young Power in Social Action in NGO Platform on Shipbreaking. 2008. *Childbreaking Yards: Child Labour in the Ship Recycling Industry in Bangladesh*. Dostopno prek: <http://www.fidh.org/IMG/pdf/bgukreport.pdf> (7. januar 2010).

Jeremiah Marquez. 2009. *63 gov'ts approve UN convention on ship recycling*. Dostopno prek: http://www.ban.org/ban_news/2009/090515_63_govts_approve_un_ship_recycling.html (10. november 2009).

Johannesburška deklaracija o trajnostnem razvoju – Johannesburg Declaration on Sustainable Development. 2002. Dostopno prek: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POI_PD.htm (13. januar 2010).

Jones, Samantha L. 2007. *China as E-Waste Dumping Ground: A Growing Challenge to Ecological and Human Health*. Dostopno prek: http://www.wilsoncenter.org/topics/docs/ewaste_feb1.pdf (7. januar 2010).

Kameri-Mbote, Patricia in Phillipe Cullet. 1996. *Environmental Justice and Sustainable Development: Integrating Local Communities in Environmental Management*. Geneva: International Environmental Law Research Centre. Dostopno prek: <http://www.ielrc.org/content/w9601.pdf> (10. januar 2010).

Kirn, Andrej. 1992. *Ekološka (okoljska) etika*. Maribor: Aram.

--- 2000. Trajnostni razvoj in rizična družba. *Teorija in praksa* 37 (5): 797-806.

Kloek, Wim in Karin Blumenthal. 2009. *Eurostat Statistics in Focus: Environment and Energy*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-09-030/EN/KS-SF-09-030-EN.PDF (20. december 2009).

Konvencija o prepovedi uvoza nevarnih in jedrskih odpadkov v otoške države Foruma ter nadzoru čezmejnega gibanja in upravljanja z nevarnimi odpadki v južnopacifiški regiji – The Convention to Ban the Importation into Forum Island Countries of Hazardous and Radioactive Wastes and to Control the Transboundary Movement and Management of Hazardous Wastes within the South Pacific Region. Pogodba sprejeta 16. septembra 1995; v veljavi od 21. oktobra 2001. Dostopno prek: <http://www.sprep.org/legal/documents/WaiganiConvention.pdf> (6. oktober 2009).

Kopenhagenska deklaracija o socialnem razvoju – Copenhagen Declaration on Social Development. 1995. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/cope-dec.htm> (7.12.2009).

Krueger, Jonathan. 2001. The Basel Convention and the International Trade in Hazardous Wastes. V: *Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 2001/2002*, ur. Olav Schram Stokke in Øystein B. Thommessen, 43–51. London: Earthscan Publications.

Layzer, A. Judith. 2002. *The Environmental Case: Translating Values into Policy*. Washington (D.C.): CQ.

Lipman, Zada. 2002. A Dirty Dilemma: The Hazardous Waste Trade. *Harvard International Review* (Zima 2002): 67–71.

Lukšič, Andrej A. in Maja Bahor. 2007. Trajnostni razvoj v luči Lizbonske strategije in njene revizije. V *Zbornik okoljske akademske mreže (številka 1, 2007)*, ur. Andrej A. Lukšič in Dušan Plut, 27-42. Ljubljana: Fakulteta za družbe vede, Inštitut za ekologijo.

Naša skupna prihodnost – Our Common Future. 1987. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> (11. junij 2009).

National Economic Council. 2010. *National Economic Council Director: Lawrence H. Summers*. Dostopno prek: <http://www.whitehouse.gov/administration/eop/nec> (10. januar 2010).

Newcastle University. 2010. *What is Environmental Justice*. Dostopno prek: <http://www.globaljustice.eu> (7. januar 2010).

NGO Platform on Shipbreaking. 2009. *Off the Beach*. Brussels: NGO Platform on Shipbreaking. Dostopno prek: <http://www.ban.org/Library/offthebeach.pdf> (10. januar 2010).

--- 2010. *About Shipbreaking*. Dostopno prek: http://www.shipbreakingplatform.com/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=59 (10. januar 2010).

OECD. 2008. *Environmental Outlook to 2030*. Paris: OECD.

Okereke, Chukwumerije. 2008. *Global Justice and Neoliberal Environmental Governance*. London, New York: Routledge.

O'Neill, Kate. 2000. *Waste Trading Among Rich Nations*. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

Pellow, Naguib David. 2007. *Resisting Global Toxics: Transnational Movements for Environmental Justice*. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

Pretnar, Gorazd. 2008. Koliko je vredno človeško življenje? *Sobotna priloga* (15. november).

Protokol o poroštvi in odškodninah za nesreče ob čezmenjem gibanju nevarnih odpadkov in njihovem odlaganju – Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal. Protokol sprejet 10. decembra 1999, ni še v veljavi. Dostopno prek: <http://www.basel.int/meetings/cop/cop5/docs/prot-e.pdf> (7. oktober 2009).

Protokol o preprečevanju onesnaževanja Sredozemskega morja zaradi prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovega odstranjevanja – Protocol on the Prevention of Pollution of the Mediterranean Sea by Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal. Protokol sprejet 1. oktobra 1996, ni še v veljavi. Dostopno prek: <http://www.ban.org/Library/izmir.html> (6.10.2009)

Puckett, Jim. 2000. *The Basel Treaty's Ban on Hazardous Waste Exports: An Unfinished Success Story*. Dostopno prek: <http://ban.org/Library/ierarticle.html> (10. januar 2010).

--- 2003. *Recycling: No Excuse for Global Environmental Injustice*. Dostopno prek: <http://www.ban.org/Library/whyban.pdf> (24. februar 2009).

Regionalni sporazum o čezmejnem gibanju odpadkov – Acuerdo regional sobre movimiento transfronterizo de desechos. Pogodba sprejeta 11. decembra 1992, v veljavi od 17. novembra 1995. Dostopno prek: <http://www.ecolex.org/ecolex/ledge/view/RecordDetails?id=TRE-001167&index=treaties> (2. november 2009).

Right to Environment Campaign. Dostopno prek: <http://www.righttoenvironment.org> (7. januar 2010).

Roberts, J. Timmons in Bradle C. Parks. 2007. *A Climate of Injustice: Global Inequality, North-South Politics, and Climate Policy*. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

Ruppel, Ellen. 2008. *Trashed*. Dostopno prek: http://www.ban.org/Library/Features/080501_trashed.html (25. februar 2009).

Secretariat of the Basel Convention. 2002. *Minimizing Hazardous Wastes: A Simplified Guide to the Basel Convention*. Geneva: United Nations Environment Programme. Dostopno prek: <http://www.basel.int/pub/simp-guide.pdf> (29. april 2009).

--- 2009a. *Convention Meetings*. Dostopno prek: <http://www.basel.int/meetings/meetings.html> (15. februar 2009).

--- 2009b. *Protocol on Liability and Compensation*. Dostopno prek: <http://www.basel.int/pub/protocol.html> (17. februar 2009).

Shrader-Frechette, Kristin. 2002. *Environmental Justice: Creating Equality, Reclaiming Democracy*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Sibley, Adam. 2007. *World Summit on Sustainable Development (WSSD), Johannesburg, South Africa*. Dostopno prek: [http://www.eoearth.org/article/World_Summit_on_Sustainable_Development_\(WSSD\),_Johannesburg,_South_Africa](http://www.eoearth.org/article/World_Summit_on_Sustainable_Development_(WSSD),_Johannesburg,_South_Africa) (6. oktober 2009).

Smith, Ted, David A. Sonnenfeld in David Naguib Pellow. 2006. *Challenging the Chip: Labor Rights and Environmental Justice in the Global Electronics Industry*. Philadelphia: Temple University Press.

State University of New York. 2009. *Love Canal Collections*. Dostopno prek: <http://library.buffalo.edu/specialcollections/lovecanal/about/> (25. januar 2009).

Sutch, Peter. 2001. *Ethics, Justice, and International Relations: Constructing an international community*. London: Routledge.

Svetovna listina za naravo – World Charter for Nature. 1982. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/wcn.htm> (11. junij 2009).

Šarc, Brigita. 2007. *Kazalci okolja v Sloveniji: nevarni odpadki*. Dostopno prek: http://kazalci.arso.gov.si/kazalci/index_html?Kaz_id=39&Kaz_naziv=Nearni%20odpadki&Sku_id=5&Sku_naziv=ODPADKI%20IN%20SNOVNI%20TOK&tip_kaz=1 (18. januar 2009).

Šešok, Janja. 2006. *Splošno o azbestu*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS. Dostopno prek: http://www.ivz.si/javne_datoteke/datoteke/921-Azbest_splosnicdel.pdf (28. april 2009).

Tan, Kok-Chor. 2004. *Justice Without Borders: Cosmopolitanism, Nationalism, and Patriotism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Tehnične smernice o popolnem ali delnem razdiranju ladij – Technical Guidelines for the Environmentally Sound Management of the Full and Partial Dismantling of Ships. 2002. Dostopno prek: http://www.basel.int/meetings/cop/cop6/cop6_23e.pdf#annex. (7.10.2009)

The Economist. 2009a. *Management idea: Planned obsolescence*. Dostopno prek: http://www.economist.com/daily/news/displaystory.cfm?story_id=13354332&fsrc=nwl (15. december 2009).

--- 2009b. *Research tools: Economics A-Z*. Dostopno prek: <http://www.economist.com/research/Economics/alphabetic.cfm?term=externality#externality> (10. oktober 2009).

--- 2009c. *The Waste Industry*. Dostopno prek: <http://www.seas.columbia.edu/earth/wtert/THE%20ECONOMIST%20Special%20Report%20on%20Waste%20Feb%2026%202009.pdf> (15. december 2009).

The Independent. 2009. *A Dirty and Illegal Trade*. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/opinion/leading-articles/leading-article-a-dirty-and-illegal-trade-1624830.html> (20. februar 2009).

Tiemann, Mary. 1998. *Waste Trade and the Basel Convention: Background and Update*. Dostopno prek: <http://www.ban.org/Library/waste-26.html> (2. junij 2009).

Todaro, Michael P. 2006. *Economic Development*. Harlow: Pearson Addison-Wesley.

UN Department for Economic and Social Affairs: Division for Sustainable Development. 2010. *Agenda 21*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/> (7. januar 2010).

UNEP. 2002. *Guidelines on Full or Partial Dismantling of Ships*. Dostopno prek: http://www.basel.int/meetings/cop/cop6/cop6_23e.pdf#annex (7. oktober 2009).

--- 2006. *Steiner on E-Waste & Cote D'Ivoire Crisis at Basel COP Opening*. Dostopno prek: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=495&ArticleID=5433&l=en> (11. januar 2010).

UNEP in Baselska konvencija. 2004. *Vital Waste Graphics*. Dostopno prek: http://www.grida.no/_res/site/file/publications/vital-waste/wastereport-full.pdf (20. januar 2010).

Urad RS za kemikalije. 2009. *Obstojna organska onesnaževala*. Dostopno prek: http://www.uk.gov.si/si/delovna_podrocja/obstojna_organska_onesnazevala/ (28. april 2009).

Uredba Evropskega parlamenta in Sveta (ES) št. 417/2002 z dne 18. februarja 2002 o pospešenem uvajanju zahtev o dvojnem trupu ali enakovrednih konstrukcijskih zahtev za tankerje z enojnim trupom in o razveljavitvi Uredbe Sveta (ES) št. 2978/94. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002R0417:20090420:SL:PDF> (9. november 2009).

Vaughn Switzer, Jaqueline. 1994. *Environmental politics: domestic and global dimensions*. New York: St. Martin's Press.

Vrdelja, Mitja. 2008. *Dioksini, furani in PCB v živilih*. Dostopno prek: <http://www.ivz.si/index.php?akcija=novica&n=1688> (28. april 2009).

Wallis, Keith. 2009. *New convention slammed for legitimising beaching of ships*. Dostopno prek: http://www.ban.org/BAN_NEWS/2009/090518_convention_slammed_for_beaching_ships.html (10. november 2009).

Westra, Laura in Peter S. Wenz, ur. 1995. *Faces of Environmental Racism: Confronting Issues of Global Justice*. Lanham, London: Rowman & Littlefield Publishers.

World Health Organization. 2004. *Health-care waste management*. Dostopno prek: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs281/en/index.html> (24. januar 2010).

--- 2007. *Dioxins and their Effects on Human Health*. Dostopno prek: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs225/en/index.html> (15. december 2009).

Yang, Tongjin. 2006. *Towards an Egalitarian Global Environmental Ethics*. Dostopno prek: <http://publishing.unesco.org/chapters/978-92-3-104039-9.pdf> (10. januar 2010).

Yingling, Liu. 2006. *China's E-Waste Problem: Facing Up to the Challenge*. Dostopno prek: <http://www.worldwatch.org/node/3921> (7. januar 2010).

Zakon o varstvu okolja (ZVO-1). Ur.l. RS 32/1993 (31. marec 2004).

Zavod za zdravstveno varstvo Celje. Dostopno prek: <http://www.zzv-ce.si/> (28. april 2009).

Združeni narodi. 2010a. *Biography of Dr Gro Harlem Brundtland*. Dostopno prek: <http://www.un.org/News/dh/hlpanel/brundtland-bio.htm> (7. januar 2010).

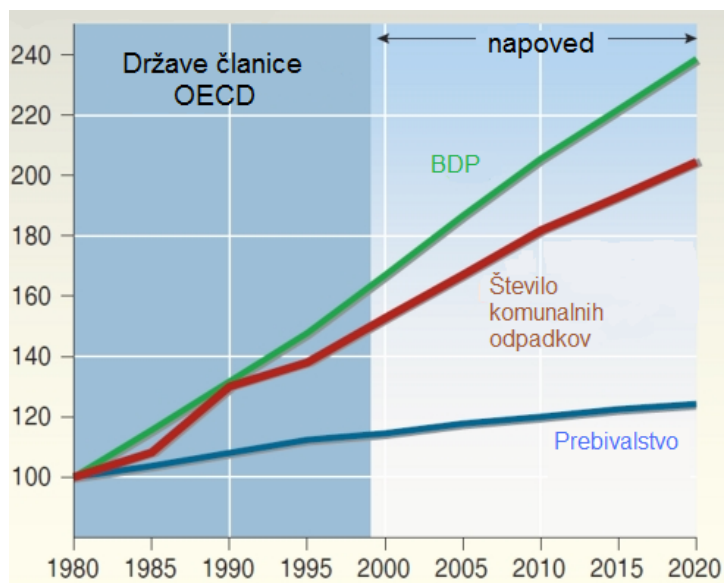
--- 2010b. *Johannesburg Summit 2002*. Dostopno prek: http://www.un.org/jsummit/html/basic_info/basicinfo.html (7. januar 2010).

--- 2010c. *UN Treaty Collections: Chapter XXVII: Environment*. Dostopno prek: <http://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=27&subid=A&lang=en> (24. januar 2010).

8 PRILOGE

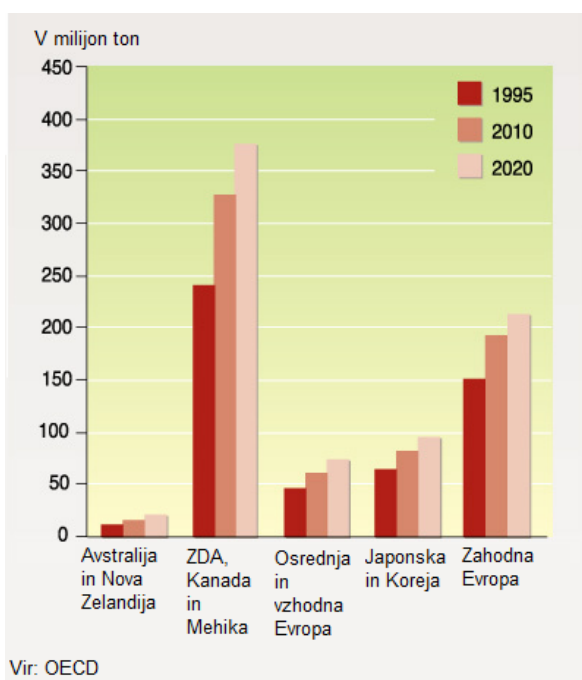
Priloga A: Povezanost gospodarskega razvoja in rasti števila komunalnih odpadkov

Graf A.1: Povezanost gospodarskega razvoja, rasti prebivalstva in števila komunalnih odpadkov

Vir: UNEP in Baselska konvencija (2004, 22).

Graf A.2: Napoved trendov rasti števila komunalnih odpadkov po najrazvitejših regijah

Vir: UNEP in Baselska konvencija (2004, 22).

Priloga B: Seznam najbolj strupenih snovi, prisotnih v nevarnih odpadkih

Arzen: zelo strupen metaloid, ki se uporablja v pesticidih, kot sredstvo za konzerviranje hrane, za zaščito lesa idr. V nekaterih delih sveta je stalno prisoten v podtalnici, saj se v različnih spojinah nahaja v zemeljski skorji. Posledice izpostavljenosti arzenu so kožne spremembe, kožni in pljučni rak ter nekatere druge vrste raka, žilna in živčna obolenja.

Azbest: skupno ime za vrsto naravnih mineralnih vlaken. Odporen je na visoko temperaturo, lužila in kislino, zato je bil v preteklosti široko uporabljan za namen izolacije v gradbeništvu in industriji. Dolgoročen stik z azbestom lahko povroči pljučnega raka in mezoteliom (redko obliko raka poplučnice ali potrebušnice).

Cianidi: skupina različnih spojin, ki vsebujejo cianid skupino. Cianid se uporablja v kemični industriji, za fumigacijo itd. V večjih količinah lahko povroči paralizo, krče in zastoj dihanja.

Dioksini: večinoma nastajajo v proizvodnih procesih, kot so taljenje, izdelava nekaterih herbicidov in pesticidov, sežig goriv ter odpadkov itd. Spadajo med obstojna organska onesnaževala, ki se bioakumulirajo v tkivih in jih zato uživamo z mesom, ribami in mlečnimi izdelki. Kratkoročni učinki na zdravje so klorakne in spremenjena dejavnost jeter, dolgoročni pa oslavljen imunski sistem ter spremembe v živčnem, žlezem in reprodukcijskem sistemu. Najbolj toksičen dioksin je TCDD (2,3,7,8 tetrachloro dibenzo-par a-dioksin). Do resnih okužb z njim je prišlo v nesreči v Sevesu.

Kadmij: težka kovina, ki se nahaja v baterijah, pigmentih, zaščitnih prevlekah kovin in plastikah. Tveganje za bolezni povezane s kadmijem predstavlja cigaretni dim, okužena hrana itd. Nabira se v ledvicah in jetrih ter se zelo počasi izloča, škoduje tudi pljučem in prebavnemu traktu.

Klinični odpadki: brizgalke, embalaže zdravil in drugi odpadki, ki lahko prenašajo infekcije, patogene in škodljive mikroorganizme.

Krom: trdna kovina, ki je odporna proti koroziji in potemnitvi, zato se jo uporablja kot prevleko na drugih kovinah. Krom najdemo tudi v pigmentih v barvilih, uporablja se ga za strojenje usnja, proizvodnjo cementa, fungicidov itd. Je karcinogen.

Močne kisline in alkalije: visoko korozivne tekočine, ki se jih v industriji uporablja za korozijo kovin. Lahko poškodujejo ali uničijo tkivo živih organizmov.

PCB (poliklorirani bifenili): visoko toksične umetne organske spojine, ki so jih zaradi negorljivosti, kemične stabilnosti in nekaterih drugih lastnosti uporabljali v industriji kot sredstva za prenos toplote, hidravlične tekočine, izolacijska in protipožarna sredstva, v proizvodnji transformatorjev, kondenzatorjev, gradbenega materiala itd. Imajo vrsto škodljivih posledic za zdravje ljudi: vplivajo na živčni sistem, povzročajo bolezni ledvic, dihalnega sistema, kože, motnje delovanja žlez in reprodukcijskega sistema itd. Obstaja sum, da so rakotvorni, raziskave pa so dokazale, da ima izpostavljenost PCB iz okolja pred in po rojstvu zaviralen učinek na otrokov duševni in motorični razvoj, razvoj zobne sklenine in kvaliteto semenčic.

POP (obstojna organska onesnaževala oz. Persistent Organic Polluters): težko razgradljive, obstojne in strupene kemikalije, ki se bioakumulirajo (vgrajujejo v živa telesa) in prenašajo po zraku, vodi in s selitvenimi vrstami čez dolge razdalje. Akumulirajo se v kopenskih in vodnih ekosistemih. Uporabljajo se kot pesticidi v kmetijstvu in kot vhodne snovi pri tehnoloških procesih v industriji ali pa nastajajo kot so-produkti pri sežigu. Preko vnosa v telo (predvsem preko hrane) imajo številne in raznovrstne posledice za človekovo zdravje. Raziskave POP povezujejo z reprodukcijskimi, razvojnimi, vedenjskimi, nevrološkimi, žleznimi in imunološkimi motnjami.

Svinec: kovina, ki se uporablja za izdelavo baterij, streliv, barv, kovinskih izdelkov (npr. pip in spajk) in nekaterih drugih izdelkov. Ob zaužitju in vdihovanju lahko škoduje živčnemu sistemu, ledvicam in reprodukcijskemu sistemu.

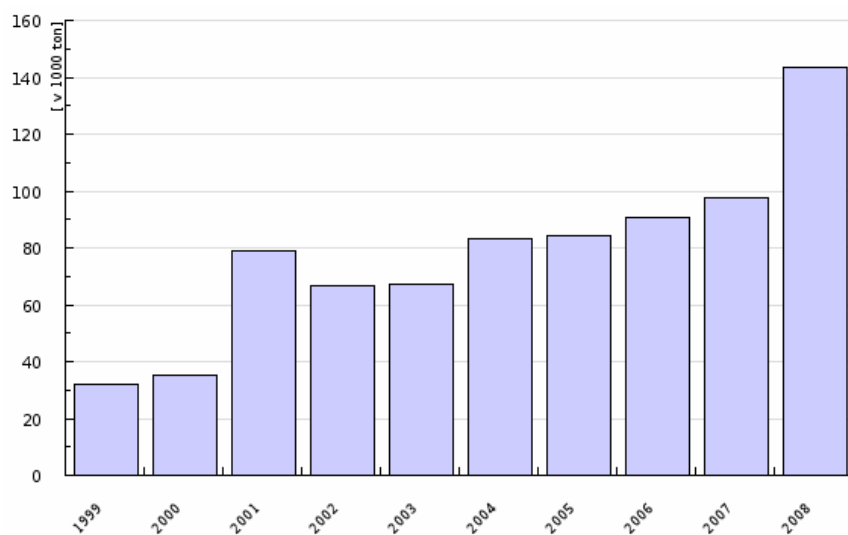
Živo srebro: težka kovina, ki se uporablja v termometrih, barometrih in drugih znanstvenih pripomočkih, v zobozdravstvu za izdelavo zobnih plomb, za proizvodnjo kavstične sode itd. Izpostavljenost lahko škoduje možganom, ledvicam in razvoju zarodka.

Viri:

EPA (2002); Secretariat of the Basel Convention (2002); Šešok (2006); Urad RS za kemikalije (2009); Vrdelja (2008); World Health Organization (2007); Zavod za zdravstveno varstvo Celje (2009).

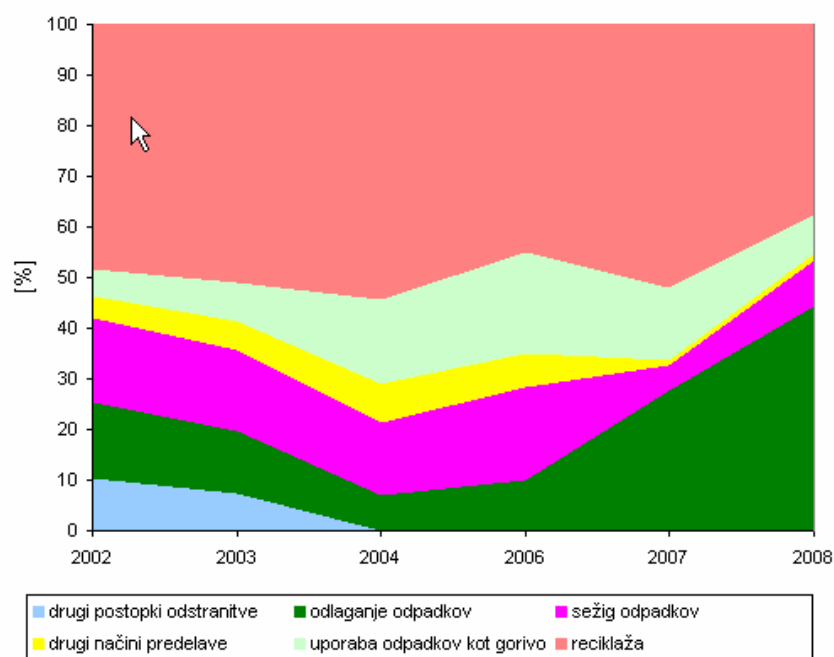
Priloga C: Podatki o nastalih nevarnih odpadkih v Sloveniji ter upravljanju in čezmejnem trgovanju z njimi

Graf C.1: Skupna količina nastalih nevarnih odpadkov v Sloveniji

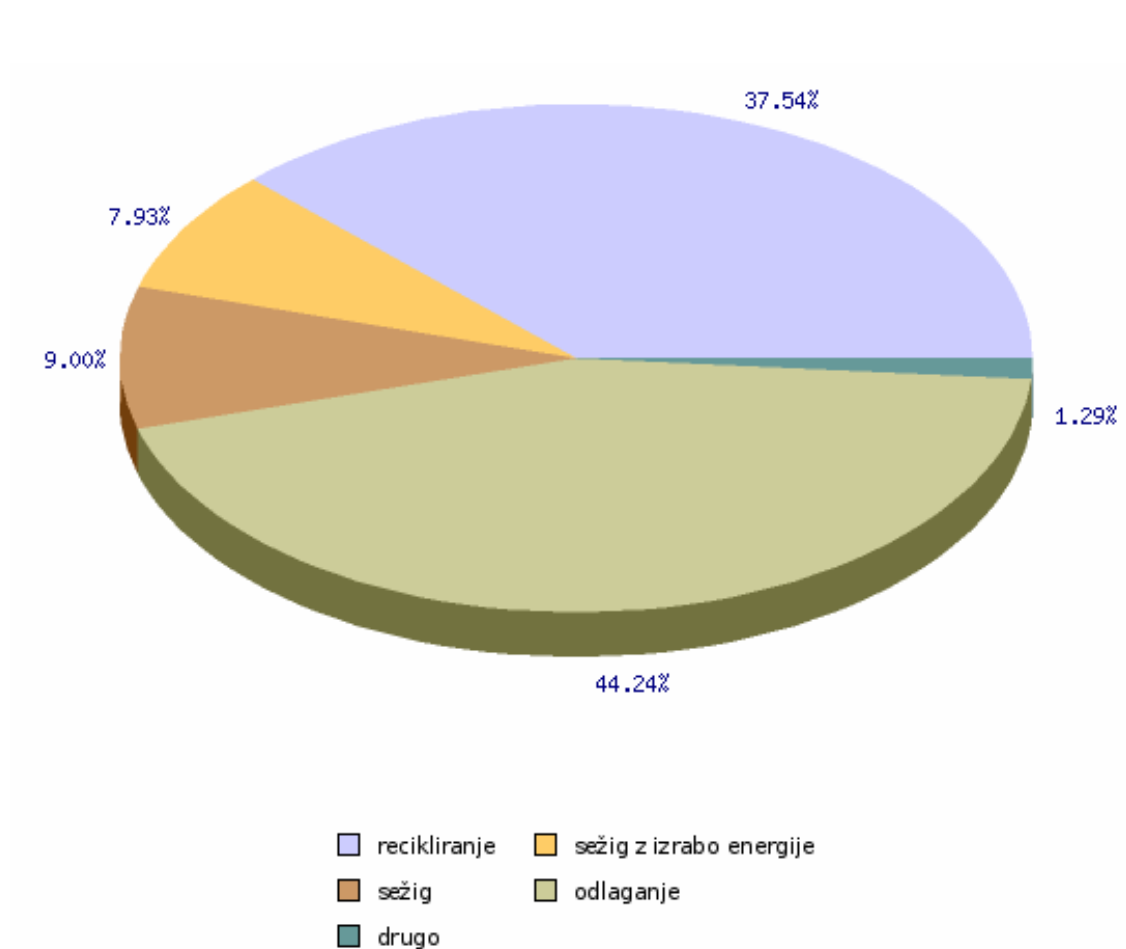
Vir: Zbirka Ravnanje z odpadki v Agencija RS za okolje (2009).

Graf C.2: Ravnanje z nevarnimi odpadki v obdobju 2001–2008

Vir: Zbirka Ravnanje z odpadki v Agencija RS za okolje (2009).

Graf C.3: Način ravnanja z nevarnimi odpadki v letu 2008

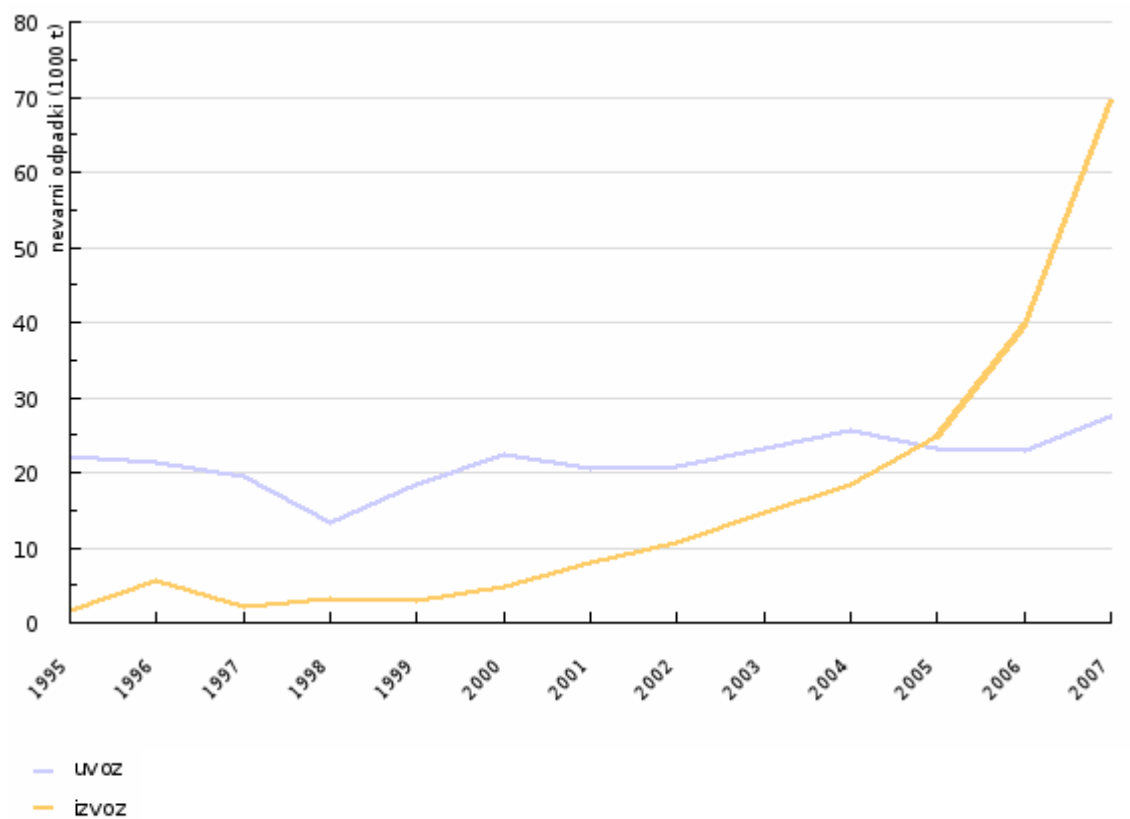
Vir: Zbirka Ravnanje z odpadki v Agencija RS za okolje (2009).

Tabela C.1: Količina odpadkov uvoženih v Slovenijo in izvoženih iz nje (v 1000 ton)

Leto	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
uvoz	22.1	21.4	19.5	13.4	18.4	22.3	20.5	20.9	23.2	25.6	23.1	22.9	2.4
izvoz	1.6	5.5	2.1	3.2	3	4.7	7.9	10.7	14.7	18.4	24.9	39.8	69.7

Vir: Zbirka Ravnanje z odpadki v Agencija RS za okolje (2009).

Graf C.4: Količina odpadkov uvoženih v Slovenijo in izvoženih iz nje

Vir: Zbirka *Ravnanje z odpadki* v Agencija RS za okolje (2009).

Priloga Č: Kronologija urejanja trgovine z nevarnimi odpadki (1981–1999)

Maj 1981 – Program Montevideo: UNEP ustanovi *ad hoc* odbor pravnih strokovnjakov, ki se razvije v program Montevideo. Ta ugotovi, da je treba področje odlaganja nevarnih odpadkov nujno reševati s sodelovanjem na mednarodnem nivoju. Ustanovi se delovna skupina, ki začne s pripravo smernic in načel okolju prijaznega prevoza, upravljanja in odlaganja nevarnih odpadkov.

1986 – Nacionalne prepovedi: tri države prepovejo uvoz nevarnih odpadkov.

Avgust 1986 – V javnosti odmeva afeta Khian Sea.

November 1986 – Kemično razlitje v Baslu: po izbruhu požara v kemični tovarni Sandoz v Baslu, Švica, pride do izliva okužene vode v reko Ren. Švicarska kemična podjetja predlagajo sprejem Baselske konvencije, da bi omejile negativne posledice v odnosih z javnostjo, ki jih je povzročilo razlitje.

Marec 1987 – Newyorška barža z odpadki: barža Mobro s tovorom 3.186 ton trdnih odpadkov izpluje iz Islipa v New Yorku. Po tem, ko tovora ne želi sprejeti šest različnih ameriških zveznih držav, plovbo nadaljuje v Mehiko, Belize in na Bahame, kjer ji oblasti ne dovolijo pristanka. 1. septembra 1987 se s celotnim tovorom vrne v New York.

Junij 1987 – Kairske smernice: UNEP sprejme Kairske smernice in pooblasti izvršnega direktorja UNEP, da sestavi delovno skupino, ki bo pripravila globalno konvencijo o čezmejnem prehodu nevarnih odpadkov.

Julij 1987 – Začetek Greenpeaceove kampanje: Greenpeace v raziskavi pokaže, da se je samo do leta 1986 v tujino poskušalo izvoziti več kot 163 milijonov ton nevarnih odpadkov. Začne s svetovno kampanjo proti trgovanju z nevarnimi odpadki.

Avgust 1987–maj 1988 – Italijanski kemični odpadki v Nigeriji: italijanski poslovneži v Koko v Nigeriji pošljejo 8.000 sodov napačno označenih nevarnih kemičnih odpadkov. Zaradi hudih poškodb (opeklin, slabosti, delne paralize itd.) so hospitalizirani številni nigerijski delavci. Nigerija odpokliče svojega ambasadorja iz Italije in zapleni italijansko tovorno ladjo z zahtevo, da Italija odstrani nevarne odpadke. Odpadki so močnemu nasprotovanju navkljub vrnjeni v Evropo.

September 1987 – Ladja Radhost pripelje italijanske kemične odpadke v Libanon: delavci v beirutskem pristanišču raztovorijo 15.800 sodov različnih velikosti. Sodi z odpadki so pod napačno oznako surovin prodani tovarnam. Odpadke se delno uporabi za gnojila, pesticide in barve, nekaj pa se jih odvrže na podeželju.

Oktober 1987 – Srečanje v Budimpešti: prvo srečanje *ad hoc* skupine pravnih in tehničnih strokovnjakov za pripravo globalne konvencije o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov prek meja.

1988 – Nacionalne prepovedi: do leta 1988 že 33 držav prepove uvoz nevarnih odpadkov.

Januar 1989 – Ladja Jolly Rosso odpelje nevarne odpadke iz Libanona: Jolly Rosso odpluje iz beirutskega pristanišča brez potrditve libanonske vlade, da je v resnici odnesla vse nevarne odpadke.

Marec 1989 – Podpisana Baselska konvencija: 35 držav in Evropska skupnost podpiše konvencijo. Afriške države v znak protesta brez podpisa zapustijo konferenco. Greenpeace javno obtoži konvencijo kot instrument legalizacije najbolj nemoralne in okolju škodljive trgovine z odpadki.

Julij 1989 – Resolucija Organizacije afriške enotnosti obsodi trgovino z odpadki: na srečanju v Addis Ababi OAU obsodi odlaganje nevarnih in jedrskih odpadkov v Afriki ter pozove k sprejetju afriške konvencije o prepovedi uvoza odpadkov v Afriko.

November 1989 – Padec berlinskega zidu, začne se izvoz v vzhodno Evropo: odpadki iz zahodne Evrope (predvsem Nemčije) se preko na novo odprtih meja izvažajo na Poljsko, v Ukrajino, Albanijo, Romunijo in druge vzhodnoevropske države. Mediji poročajo o številnih škandalih.

December 1989 – Podpis konvencije Lomé IV: podpisana je prva pravno zavezujoča mednarodna pogodba, ki prepoveduje trgovino z nevarnimi odpadki. 39. člen pogodbe prepoveduje 69. afriškim, karibskim in pacifiškim

državam uvoz nevarnih odpadkov, državam Evropske skupnosti pa je prepovedan izvoz nevarnih odpadkov v te države.

Oktober 1990 – Sedmo ministrsko srečanje o okolju v Latinski Ameriki in na Karibih: okoljski ministri se na srečanju v Trinidadu in Tobagu dogovorijo o posegih za preprečitev vse večjih pritiskov po uvozu nevarnih odpadkov v regijo.

December 1990 – Predsedniki osrednje Amerike predlagajo regionalni pakt za prepoved trgovine z odpadki.

Januar 1991 – Sprejeta je Bamaška konvencija: 30. januarja 1991 dvanajst afriških držav pod okriljem OAU podpiše konvencijo, ki prepove uvoz nevarnih in jedrskih odpadkov v Afriko.

1992 – Nacionale prepovedi: do leta 1992 že 88 držav prepove uvoz nevarnih odpadkov z nacionalno zakonodajo.

1992 – Podjetje iz ZDA proda Bangladešu strupene odpadke, označene kot gnojilo: Bangladeška vlada od podjetja iz Južne Karoline odkupi 3.000 ton gnojila, okuženega s svincem in kadmijem. Gnojilo se proda in uporabi na kmetijah po vsej državi.

1992 – Trije južnoafriški delavci okuženi z živim srebrom, uvoženim iz tujine: trije delavci iz kemične tovarne v Cato Ridgu so hospitalizirani zaradi zastrupitve z živim srebrom. Eden umre, drugi pade v komo.

Marec 1992 – G-77 in Kitajska pripravijo skupno stališče o nevarnih odpadkih: med pripravljalnim sestankom pred Konferenco OZN o okolju in razvoju države G-77 in Kitajska sprejmejo skupno stališče o prepovedi uvoza nevarnih odpadkov na njihovo ozemlje.

Maj 1992 – Baselska konvencija z dvajseto ratifikacijo stopi v veljavo.

November 1992 – Nordijski svet pozove k popolni prepovedi izvoza nevarnih odpadkov iz članic OECD v nečlanice v okviru Baselske konvencije.

November 1992 – Prva konferenca podpisnic Baselske konvencije: na konferenci v Urugvaju direktor UNEP dr. Mostafa Tolba pozove k popolni prepovedi izvoza nevarnih odpadkov v države v razvoju, vključujoč odpadke za namen recikliranja, s čimer se strinjajo države G-77. Sprejeta je odločitev I/22, ki naproša države v razvoju, da prepovejo uvoz nevarnih odpadkov iz industrializiranih držav.

December 1992 – Predsedniki srednjeameriških držav se dogovorijo o prepovedi uvoza odpadkov v regijo.

Februar 1993 – Evropska unija sprejme prepoved izvoza odpadkov za namen končnega odlagališča: sprejme se Uredba sveta (EGS) št. 259/93 z dne 1. februarja 1993 o nadzoru in kontroli pošiljk odpadkov znotraj Evropske skupnosti, v njo in iz nje. Uredba prepove izvoz odpadkov iz EU za namen končnega odlagališča v vse države (razen v EFTA članice). V veljavo stopi 1. maja 1994.

September 1993 – ASEAN pokliče k regionalni prepovedi uvoza nevarnih odpadkov.

Oktober 1993 – Barcelonska konvencija podpre prepoved trgovine z odpadki: podpisnice Barcelonske konvencije o varstvu Sredozemskega morja pred onesnaževanjem se dogovorijo, da bodo aktivno podpirale popolno prepoved izvažanja nevarnih odpadkov v nečlanice OECD.

November 1993 – ECLAC podpre prepoved trgovine z odpadki: Ekonomska komisija za Latinsko Ameriko in Karibe pokliče Baselsko konvencijo k oblikovanju prepovedi izvoza odpadkov iz industrializiranih držav v države v razvoju.

Januar 1994 – Devetnajsta generalna skupščina IUCN pozove k prepovedi trgovine z odpadki: delegati Svetovne zveze za varstvo narave sprejmejo resolucijo, s katero pozovejo podpisnice Baselske konvencije k sprejetju pravno zavezujoče odločitve prepovedi izvoza nevarnih odpadkov v nečlanice OECD. Zahtevajo, da prepoved vključuje odpadke namenjene za recikliranje.

Marec 1994 – GLOBE pokliče k prepovedi: Global Legislators for a Balanced Environment pokliče k popolni prepovedi izvoza nevarnih odpadkov iz članic v nečlanice OECD.

Marec 1994 – Druga konferenca podpisnic Baselske konvencije prepove izvoz odpadkov iz članic v nečlanice OECD: na konferenci v Ženevi 25. marca je s soglasjem petinšestdesetih delegatov sprejeta Odločitev II/12. Po pogajanjih med G-77 in nekaterimi OECD državami se delegati odločijo, da bodo do 1998 postopno opustili vse oblike izvažanja odpadkov v nečlanice OECD, vključno tiste z namenom recikliranja. Izvoz z namenom končnega odlaganja pa je prepovedan takoj.

1995 – Nacionalne prepovedi: do 1995 več kot 120 držav prepove uvoz nevarnih odpadkov.

Marec 1995 – Države Nordijskega sveta Baselskemu sekretariatu pošljejo predlog, da Odločitev II/12 sprejme kot amandma Baselski konvenciji.

April 1995 – Evropski parlament glasuje za implementacijo prepovedi: poslanci parlamenta s 407 glasovi za in 3 proti glasujejo za implementacijo Baselske prepovedi v EU zakonodajo.

April 1995 – Gibanje neuvrščenih ponovno potrdi svojo podporo Baselski prepovedi: na ministrskem srečanju v Indoneziji gibanje neuvrščenih pokliče k strogi implementaciji Baselske prepovedi.

April 1995 – Evropska komisija predlaga implementacijo Baselske prepovedi v EU zakonodajo.

September 1995 – Tretja konferenca Baselske konvencije sprejme Baselsko prepoved kot amandma: po močnem nasprotovanju implementaciji prepovedi s strani Japonske, ZDA, Kanade, Južne Koreje, Nove Zelandije in Avstralije je s soglasjem odločeno, da bo prepoved izvoza veljala za države navedene v aneksu VII, ki vključuje OECD, EU in Lihtenštajn.

September 1995 – Sprejeta je Waiganska konvencija: v Waigani na Papui Novi Gvineji Južnopacifiški forum sprejme pogodbo, ki prepoveduje vsem pacifiškim državam v razvoju uvoz nevarnih in radioaktivnih odpadkov izven ozemlja, določenega s konvencijo.

Junij 1996 – Prva ratifikacija Baselske prepovedi: Finska je prva država, ki ratificira prepoved.

Oktober 1996 – Sprejet je Izmirski protokol: Podpisnice Konvencije o varstvu Sredozemskega morja pred onesnaževanjem (Barcelonska konvencija) sprejmejo protokol, ki prepoveduje izvoz nevarnih in radioaktivnih odpadkov v nečlanice OECD. Članicam Konvencije, ki niso članice EU, je prepovedan uvoz nevarnih in radioaktivnih odpadkov.

Januar 1997 – Evropska unija implementira Baselsko prepoved: sprejet je amandma k Uredbi 259/93, ki prepove vse izvoze odpadkov za namen obnovitve v nečlanice OECD. Prepoved velja od 1. januarja 1998.

Februar 1997 – Tehnične delovne skupine končajo z definiranjem nevarnih odpadkov.

September 1997 – EU ratificira Baselsko prepoved.

Januar 1998 – 1. januarja v skladu z Odločitvijo II/12 in III/1 začne veljati prepoved izvoza nevarnih odpadkov izven OECD.

Februar 1998 – Ustanovitev organizacije Basel Action Network (BAN).

April 1998 – Bamaška konvencija stopi v veljavo.

December 1998 – Trgovina med Tajvanom in Kambodžo šokira svet: tajvanska kemijska tovarna Formosa Plastics Group odvrže 3.000 ton odpadkov, okuženih z živim srebrom, v vas blizu пристanišča Sihanoukville v Kambodži. Umreta dva delavca, sledijo protesti in panika, ki vodi v smrt številnih drugih. Formosa Plastics Group noče plačati nikakršnih odškodnin in kasneje poskuša odpadke izvoziti v nekatere druge skupnosti po svetu.

April 1999 – BAN in Greenpeace zahtevata, da se razdiranje ladij vključi v Baselsko konvencijo: po pritisku organizacije BAN in Greenpeacea je odločeno, da se bo na naslednji konferenci Baselske konvencije preučilo možnosti za vključitev področja razdiranja ladij v konvencijo.

Vir: Basel Action Network (2010a).

Priloga D: Načela gibanja za okoljsko pravičnost

1. Okoljska pravičnost potrjuje svetost Matere Zemlje, ekološko enotnost in soodvisnot vseh vrst ter pravico biti obvarovan pred ekološkim uničenjem.
2. Okoljska pravičnost zahteva, da javne politike temeljijo na vzajemnem spoštovanju in pravičnosti za vsa ljudstva brez vseh oblik diskriminacije ali pristranskosti.
3. Okoljska pravičnost zahteva pravico do etične, uravnovešene in odgovorne uporabe zemlje in obnovljivih virov v interesu trajnostnega planeta za ljudi in druga živa bitja.
4. Okoljska pravičnost poziva k univerzalni zaščiti pred jedrskim testiranjem, izločevanjem, proizvodnjo in odlaganjem strupenih/nevarnih odpadkov in strupenih snovi ter pred jedrskim testiranjem, ki ogroža temeljno pravico do čistega zraka, zemlje, vode in hrane.
5. Okoljska pravičnost potrjuje temeljno pravico do politične, ekonomske, kulturne in okoljske samoodločbe vseh ljudstev.
6. Okoljska pravičnost zahteva prekinitev proizvodnje vseh strupenih snovi, nevarnih odpadkov in jedrskih snovi ter da so vsi prejšnji in sedanji proizvajalci dosledno odgovorni ljudem za razstrupitev in zaježitev strupenih snovi že v procesu proizvodnje.
7. Okoljska pravičnost zahteva pravico enakopravne udeležnosti na vsaki točki sprejemanja odločitev, vključno z oceno potreb, načrtovanja, implementacije, izvrševanja in evalvacije.
8. Okoljska pravičnost potrjuje pravico vseh delavcev do varnega in zdravega delovnega okolja, brez da bi bili prisiljeni izbirati med nevarnim preživljanjem in brezposelnostjo. Potrjuje tudi pravico tistih, ki delajo doma, da niso izpostavljeni okoljskim tveganjem.
9. Okoljska pravičnost ščiti pravico žrtev okoljske nepravčnosti do polne odškodnine in nadomestil za škodo, prav tako pa tudi do kvalitetne zdravstvene oskrbe.
10. Okoljska pravičnost razume okoljsko nepravčne vladne odloke kot kršitev mednarodnega prava, Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah in Konvencije združenih narodov o genocidu.
11. Okoljska pravičnost mora prepoznati poseben pravni in naravni odnos domorodnih ljudstev z vlado ZDA prek pogodb, sporazumov in dogovorov, ki potrjujejo suverenost in samoodločbo.

12. Okoljska pravičnost potrjuje potrebo po urbanih in ruralnih ekoloških politikah za očiščenje in prenovo naših mest in podeželskih območij v ravnovesju z naravo in v spoštovanju kulturne integritete vseh naših skupnosti ter za zagotovitev pravičnega dostopa vseh do celovite vrste virov.
13. Okoljska pravičnost poziva k strogemu uveljavljanju načel informiranega soglasja in k zaustavitvi poskusnega testiranja reprodukcijskih in medicinskih postopkov ter cepiv na manjšinskem prebivalstvu.
14. Okoljska pravičnost nasprotuje uničevalnim delovanjem multinacionalnih korporacij.
15. Okoljska pravičnost nasprotuje vojaški okupaciji, represiji in izkoriščanju zemlje, ljudstev in kultur ter drugih življenjskih oblik.
16. Okoljska pravičnost poziva k izobraževanju sedanjih in prihodnjih generacij s poudarkom na družbenih in okoljskih vprašanjih, ki izvirajo iz naših izkušenj in vrednotenja naših različnih kulturnih perspektiv.
17. Okoljska pravičnost zahteva, da kot posamezniki sprejemamo osebne in potrošniške odločitve, da bomo trošili čim manj virov Matere Zemlje ter proizvajali čim manj odpadkov; in sprejeli zavestno odločitev, da bomo izzvali in prevrednotili naše življenjske sloge, zato da bomo zagotovili zdravje našega naravnega okolja za sedanje in prihodnje generacije.

Vir: Environmental Justice Network (2010).